

TERRITORI I POBLAMENT DE CERDANYA A L'ANTIGUITAT

LA IBERITZACIÓ I ROMANITZACIÓ DE LA VALL
CERDANA

TESI DOCTORAL

DIRIGIDA PEL DR. ORIOL OLESTI I VILA

I inclosa en el programa de Doctorat "Cultures en Contacte a la Mediterrània"
Del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la UAB

JORDI MORERA CAMPRUBÍ

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

NOVEMBRE DE 2016

5.3.1.3.1.19.2. Síntesi interpretativa de les sitges

En definitiva doncs, i a tall de resum, comptem amb quatre grups de sitges que es diferencien a partir de la seva morfologia, però també a partir de la ubicació a dins del jaciment. Aquelles més petites corresponen a la primera fase del jaciment, i s'haurien amortitzat al llarg del segle III ane (sitges 216, 453, 476 i 828). Totes elles s'emplanten a l'interior de les unitats domèstiques (ja sia a la sala principal o al pati capdavanter) i presenten unes dimensions relativament petites. Són uns cossos bàsicament cilíndrics que no excedeixen els 1.4m de fondària, ni els 2m³ de capacitat volumètrica. Un segon grup de sitges tindria la seva aparició i amortització a finals de segle III ane (sitges 9, 189, 370 i 830). Morfològicament tenen una clara evolució ja que es fan més tubulars, lleugerament bicòniques en el perfil, amb unes fondàries que ronden els 1.7 i 1.9m. Per tant, ocupant un volum que ja podria arribar als 3m³. I en aquest moment ja s'observa una ocupació clara de l'espai exterior, potser comunal, com ho demostra que tres d'elles s'ubiquen fora dels àmbits habitacionals. Un tercer grup de sitges encara serien de majors dimensions, amb unes amplades que encara ronden els 1.5-1.7m, però unes fondàries que oscil·len entre els 2.3 i els 3.3m. Tenen una forma bàsicament cilíndrica però un xic abombada, amb el fons pla, i presenten uns volums d'entre els 4 i 5m³. Cronològicament, s'adscriuen en un període comprès entre finals de segle III ane i el tercer quart de segle II ane. De totes maneres, dins d'aquest ampli ventall ens ha semblat observar dos subgrups. El primer subgrup estaria format per les sitges, 200, 206, 769 i 933, i es correspondrien a un moment a l'entorn del 200 ane. El segon subgrup, serien les sitges 24, 25, 757, 775, 785, 902 i 908, i s'haurien de situar en el marc de les reformes de mitjans de segle II ane. Totes aquestes ja són de dimensions realment importants, adoptant un perfil globular que aconsegueix sobrepassar amb escreix els 2.5m de fondària, i unes capacitats que com dèiem podrien arribar als 5m³ en algun cas. Per tant, són unes sitges que tenen una clara evolució, doblant la capacitat que tenien en la centúria anterior, senyal inequívoca, d'altra banda, que els rendiments agrícoles també haurien augmentat. I una altra dada interessant és que, tot i que algunes encara es

realitzen a l'interior dels espais privats (sitja 757), la gran majoria s'ubica a la zona exterior dels Àmbits I, II, III, on després s'hi ubicarà l'Edifici IV, esdevenint una mena de petit camp de sitges. I finalment, l'últim grup són unes grans sitges cilíndriques, de dos metres de diàmetre i unes fondàries d'entre 2.4 i 2.7m (sitges 410 i 709). Presenten un perfil bàsicament cilíndric i ofereixen una volumetria que ronda els 8m³. En els dos casos la cronologia d'amortització s'hauria de situar a la segona meitat de segle II ane, possiblement en el marc de les reformes republicanes. Consistirien en l'últim esglaió dins l'evolució tipològica dels dipòsits, ja que s'aconsegueix arribar a unes capacitats que triplica les que tenien les sitges una centúria enrere. Així doncs, només ens queda que relacionar aquestes enormes dimensions i capacitats amb uns augments dels excedents agraris que han de ser el reflex d'una major producció agrícola.

De fet, i pel que fa a les sitges del segle II ane, ens trobem amb un fenomen molt extensament documentat al territori català: l'amortització de sitges en dos períodes molt concrets que pivoten a l'entorn de l'any 200 ane, i a l'entorn de mitjans de segle II ane. Aquest fenomen ja va ser detectat i posat de manifest per Oriol Olesti, en la seva proposta sobre l'ocupació romana i la posterior integració i transformació del territori català en època republicana en un sentit diacrònic (OLESTI, 2000). Olesti ressaltava que en el marc dels efectes de la Segona Guerra Púnica i de la revolta indígena dels anys 197-195, es produïa un període de destruccions d'*oppida*, que anaven acompanyades de la fi d'algunes necròpolis, però també amb una gran amortització de sitges. L'obliteració d'aquests magatzems s'havia de relacionar segurament amb les necessitats bèl·liques, logístiques i alimentàries que es generarien en aquell moment, però també amb el trencament de la cadena productiva-excedentària-comercialitzadora que fins llavors havia tingut una gestió molt centralitzada. Exemples d'aquestes amortitzacions els tenim en llocs tan dispars com Pech-Maho (GAILLED RAT/GARDEISEN, 2008), Isona (BELMONTE, 2015: 158), Sant Esteve d'Olius (ASENSIO *et alii*, 2008) o les Masies de Sant Miquel (ADSERIAS *et alii*, 2002: 255), per citar-ne només alguns que abastin bona part del territori del nord-est. Però en

el model d'Olesti, després d'un temps, sobretot en la primera meitat de segle II ane en què no es detectaven grans concentracions de sitges, es documentava un altre gran moment d'amortitzacions a l'entorn de mitjans de segle II ane. I en molts casos, aquest fenomen s'havia de vincular a una nova política urbanitzadora per part de l'administració romana, que evidentment havia de tenir unes derivades pel que fa a la tinença, producció, gestió i comercialització del territori agrícola. Exemples d'aquestes amortitzacions massives al voltant de mitjans de segle II ane els trobem a Empúries (CONDE, 1991), el Camp de les Lloses (DURAN *et alii*, 2012: 101), o Sant Julià de Ramis (PALAHÍ, 2013: 71 i ss). Per tant, el que succeeix al Castellot és un reflex del què està succeint al territori ibèric català i francès en el mateix moment, amb unes dinàmiques socioeconòmiques que semblen bastant similars entre uns llocs i els altres.

5.3.1.3.2. Fase republicana (tercer quart segle II ane-tercer quart segle I ane)

Aquesta fase es caracteritza per una remodelació importantíssima de l'antic *oppidum*, que bàsicament queda definida en un nou entramat defensiu, amb una nova entrada i noves torres de defensa, i la construcció d'uns nous grans edificis polifuncionals. Pel que fa aquest nou urbanisme, hem pogut identificar clarament el bastiment de quatre grans edificis (Edificis I, II, III, IV), amb unes superfícies útils que oscil·len entre els 100 i els 229m². De ben segur que d'aquests grans edificis n'hi hauria més, però o bé no s'han excavat (com sembla que pugui ser el cas de l'espai ocupat pels Àmbits IV i V), o bé les traces identificades pel que fa a les reformes no són prou concloents per proposar-ne una dimensió real i una nova realitat urbanística (com seria el cas de tots els Àmbits del barri de llevant).

És evident que l'antic *oppidum* va tenir importants reformes estructurals, tant a nivell defensiu com urbanístic, seguint en molts casos patrons i models clarament romans, que es començaren a concretar a partir de mitjan segle II ane. Tot i així, el nou assentament no va variar pel que fa a les dimensions totals, ocupant la

mateixa superfície delimitada pel desnivell natural i per l'arc defensiu meridional de muralla i fossat, que es mantingueren.

De forma general, hem de dir que els nous recintes es van construir seguint parcialment el bastiment de les antigues cases ceretanes. Però diem parcialment, perquè efectivament algunes parts d'aquests nous edificis es van fer totalment *ex novo*, amb unes noves traçades i estructures que res tenien a veure amb les ibèriques. Pel que fa a les tipologies constructives, la gran majoria són parets d'uns 45-50cm d'amplada⁵⁸¹, fetes amb un doble parament de pedres de mida mitjana lligades amb fang, sense formar en cap cas filades regulars, i un reble interior de pedres petites i terra. L'alçada màxima conservada d'aquest sòcol no supera els 85cm. Pel que fa a les parts més elevades, els sediments d'enderroc i d'amortització semblaven mostrar que majoritàriament haurien estat fets amb arquitectura de terra. Tot i així, és possible que algun edifici presentés unes alçades realment importants d'aparell de maçoneria.

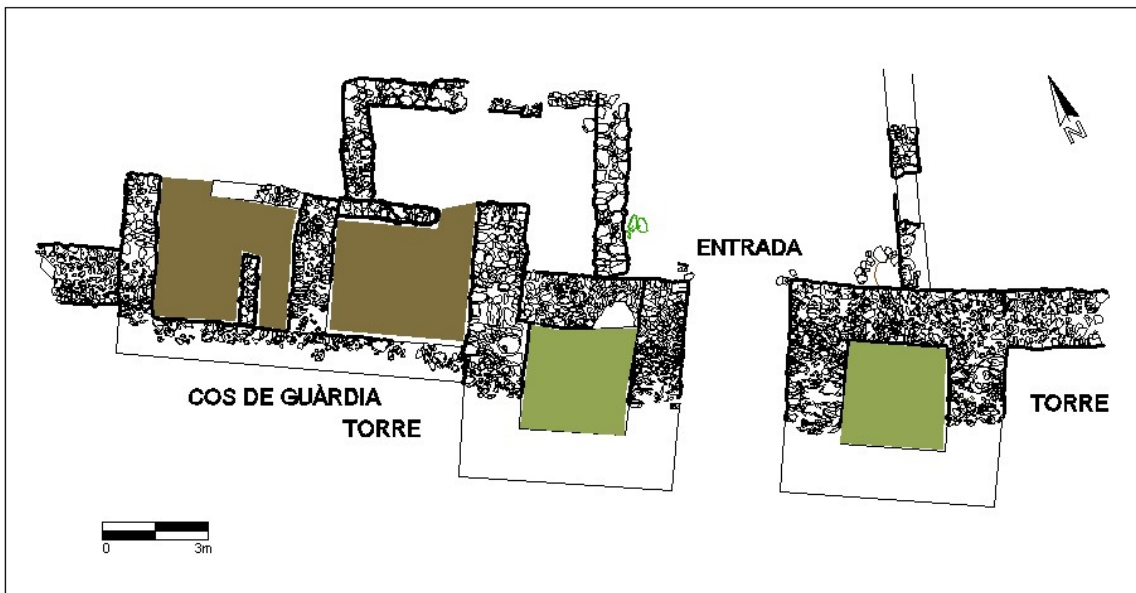
5.3.1.3.2.1. *El sistema defensiu republicà*

Com diem, la part més important del sistema defensiu es mantingué del període anterior. Una muralla que barrava la terrassa en un sentit transversal i un fossat ubicat just davant, que a banda d'incrementar la sensació de protecció i defensa, també ajudava a la neteja i desguàs de l'enclavament, conduint i canalitzant les aigües residuals vers els torrents més propers. Muralla i fossat, amb les mateixes dimensions que en el període anterior, continuen sent en aquest moment els elements que configuren l'entramat defensiu del Castellot. D'aquesta manera, la principal reforma consistí en el canvi de l'accés principal al poblat, amb la construcció d'una gran entrada fortificada a la part central de la muralla, en la que s'hi obrí una nova porta flanquejada per dues torres quadrangulars i un cos de guàrdia adossat, que suposà el desmuntatge d'uns 25m lineals de l'antiga muralla.

⁵⁸¹ Aquesta és l'amplada general de les noves parets republicanes. Tanmateix, en alguna ocasió, com amb l'Edifici III, els gruixos muraris poden superar el metre, essent unes estructures que segurament formarien part d'un edifici singular.

Planta del sector central amb les estructures vinculades a la nova entrada republicana

Hipòtesi de continuïtat de les estructures de l'entrada

La nova entrada complementava la càrrega simbòlica del conjunt, sent també l'expressió de la nova realitat política i administrativa. Totes les noves construccions (porta, torres i casamata) feren servir mesures de superfície basades en la *pertica*⁵⁸² i en els seus múltiples⁵⁸³. La seva utilització ens indica

⁵⁸² La *pertica* o *decempeda* era una unitat de mesura romana que equivalia a 10 peus, i un peu romà equivalia a uns 29,6 cm. Per tant la *pertica* corresponia a 2,96 m. Aquest patró fou molt utilitzat pels agrimensors i els enginyers romans, i es comença a documentar al territori català precisament a inicis del segle II ane. Alguns exemples d'assentaments ibèrics en els que en el

l'existència d'una planificació en les reformes seguint els criteris constructius dels enginyers romans, i és probable que per commemorar les noves construccions, i amb una finalitat profilàctica, es realitzés un ritual fundacional. Els elements més significatius de la nova entrada monumental són la porta, les dues torres que la flanquegen i el cos de guàrdia, a costat de la Torre de ponent (Torre I).

Vista del clos des de l'àmbit VII on s'observa el parament de la torre, a la dreta, totalment diferent del de la muralla, a l'esquerra

L'entrada. Consistia en una obertura de 2.95m i tenia la llargada de les torres laterals, 5.9m. Ja hem dit que just abans de l'obertura de la nova planta, l'espai estava ocupat per la sala principal de l'Àmbit VI, definida pels murs 444 a ponent i el 281 a llevant, amb un envà a la part central de l'habitació, el mur 280. El sòl d'ocupació en aquell moment consistia en un nivell de terra trepitjada, ue 400/415,

segle II ane s'utilitzà la *pertica* serien els jaciments de les Guàrdies del Vendrell, Sant Miquel de Vinebre o el Turó Rodó de Lloret de Mar (OLMOS, 2010: 364), per citar-ne només alguns.

⁵⁸³ Aquest patró també s'utilitzà en els nous murs dels edificis de l'interior.

disposat possiblement al llarg del segle III ane, com a conseqüències d'unes reformes que implicaren la unió física entre els Àmbits VI i VII.

Imatge aèria on s'observa l'entrada flanquejada per les dues torres, ja restaurades

Doncs fou justament en aquest estrat que es localitzà el retall longitudinal 315. Aquest, esdevenia la rasa de fonamentació de la torre de llevant de l'entrada, Torre II, resseguia l'amplada de la porta fins a unir-se amb la cantonada de la Torre I, i també constituïa la trinxera de fonamentació de la torre de ponent, Torre I. Creiem doncs que correspondria al gran retall que suposà el desmuntatge d'un segment de l'antiga muralla, totalment o parcial, i la construcció dels elements que formen part de la porta monumental: les Torres I i II, el cos de guàrdia, i l'espai de porta.

Els diferents nivells d'obliteració del retall, ue's 302 i 314, estaven formats bàsicament per terres de rebliment i blocs de pedres de mides diferents, sobretot lloses de pissarra, que ocupaven tot l'espai de la porta. Arribaven fins al substrat

geològic i estaven seccionats superficialment tot resseguint el pendent orogràfic del terreny. Pensem que correspondrien als nivells originats a partir del treball a les torres i del rebuig de materials utilitzats⁵⁸⁴. Les relacions físiques determinaven clarament que les estructures defensives s'havien realitzat amb posterioritat al nivell de circulació ue 400. Pel que fa als materials, es recuperà una àmplia majoria de ceràmiques fetes a mà (les peces a torn no superaven el 3%), i del volum total destacava una dena de pasta vítria de tonalitat blau marí (Làmina 75: Figura 5), un element d'importació que es comença a trobar a partir del segle III ane, i sobretot a la centúria següent. Tanmateix, una altra dada cronològica més acotada ens prové d'una datació radiocarbònica que es realitzà de l'estrat 314, i que oferí un ventall cronològic de 390-200 cal ane. Evidentment, aquesta datació ens situaria en un marc cronològic dels segles IV-III ane, datació que no seria consistent amb les dades que ens provenen de la datació relativa del material arqueològic dels estrats associats. Ara bé, creiem que aquestes dades s'han de mesclar i posar en relació amb una altra datació de C14 realitzada, i que en particular datava la construcció del cos de guàrdia. En aquella s'obtenia una cronologia de 350-60 cal ane⁵⁸⁵. Conseqüentment, prenent les dues datacions d'una forma àmplia, tenint en compte les datacions relatives dels estrats associats a aquestes construccions, i considerant que el conjunt d'estructures fou realitzat en un sol moment⁵⁸⁶, hem de pensar que la gran reforma fou realitzada en algun moment de mitjans de segle II ane.

El nivell de circulació 400/415 i els estrats de rebliment de la rasa de la porta i les torres estaven coberts per un únic estrat, ue 277/301. Consistia en un nivell argilós de terres marronoses de tonalitat clara, amb algunes pedres tipus còdols barrejades, i que recolzava a totes les parets perimetrals, tenint una potència màxima d'uns 25-30cm. Es van poder recollir una gran majoria de fragments

⁵⁸⁴ En aquest sentit cal recordar que el material bàsic constituent de les torres són les lloses de pissarra.

⁵⁸⁵ Ambdues datacions van ser realitzades l'any 2012 per part de l'empresa Beta Analytic Inc, ubicada a Miami.

⁵⁸⁶ Totes les estructures de les torres i el cos de guàrdia estaven lligades i presentaven un mateix aparell constructiu, a part de mantenir les mateixes proporcions mètriques en base a la *pertica* (=2.96m).

ceràmics realitzats a mà, i tan sols una quinzena de fragments ibèrics tornejats, el que representava encara no el 7% del volum total. El més destacat era que d'aquests estrats es recuperaven fragments de terra cuita que semblaven haver format part d'una llar de foc. Per tant, doncs, podria ser que es tractés d'un estrat originat com a conseqüència de l'enderroc i col·lapse de l'Àmbit preexistent. Però a més, aquest estrat ja s'hauria utilitzat per a la preparació del sòl de circulació que hi hauria hagut en època republicana, més elevat que l'actual cota d'arrasament dels murs. Malauradament, aquest ferm de circulació estava totalment desaparegut.

Estructura semicircular 374

De totes maneres, és de destacar que l'estrat 277/301 quedava tallat per una estructura de planta semicircular, ue 374, ubicada a la cantonada formada pel mur 281 i la muralla 108. Estava bastida per un seguit de pedres col·locades en quart de cercle i que, en certa manera, folraven el retall realitzat, deixant un radi interior

d'uns 70cm. Del nivell de rebliment de l'interior, ue 375, de composició força argilosa i orgànica, es van recuperar una majoria de ceràmiques fetes a mà, però també uns pocs fragments a torn (que representaven el 5.8% del total) d'on destacava un fragment de càlat pintat (Làmina 96: Figura 1). Aquesta estructura no es va poder excavar del tot ja que el retall continuava per sota de la muralla 108. Davant el risc que cedissin els blocs del clos, es va decidir emplenar-la novament, després d'haver excavat un metre de fondària.

No sabem amb certesa l'ús i funció d'aquesta estructura, però per les relacions físiques i per la seva proximitat, sembla que ha d'estar relacionada amb la porta d'entrada. I en aquest sentit, justament per la seva morfologia, pensem que podria tractar-se d'un pou/dipòsit de caràcter ritual que hi hauria hagut just a la cara interna de l'entrada/sortida del poblat. Efectivament, la construcció de la nova porta hauria comportat el desmantellament de l'Àmbit VI preexistent, i la configuració d'un vial que penetraria vers l'interior del poblat. Per la part de llevant, aquest vial estaria definit per l'Edifici II, i més concretament, pel mur lateral d'aquest edifici, ue 281. Doncs seria a la cantonada entre aquest edifici i la Torre on s'ubicaria el dipòsit, amb unes connotacions que per nosaltres han de passar per l'esfera ritual. En aquest sentit, volem recordar que el simbolisme cultural que tenien les portes en època ibèrica, possiblement serà heretat en el període republicà, moment en què impera un sincretisme cultural entre el món indígena i el romà. Un exemple certament el tindriem amb la nova porta de Burriac, de mitjans de segle II ane, en la que se li observava unes litúrgies que vinculaven clarament l'entrada amb la religiositat de la comunitat (GARCIA *et alii*, 1998: 321 i ss).

I a banda de l'estructura 374, i dels murs perimetrals de l'estança, el nivell de rebliment 277/301 no estava relacionat amb cap altra estructura. Tanmateix, volem mencionar que aquest nivell cobria una sèrie d'elements que indubtablement s'han de relacionar amb la porta i amb la seva configuració. A uns 10-15cm per sobre de l'estrat 400/415, i cobert pel nivell de rebliment 277/301, en el límit de la rasa 315, es trobaren dos elements just a la cantonada de cada torre. A la cantonada de la

Torre I, la de ponent, es localitzà tot un seguit de lloses de pissarra enclavades, delimitant un forat de pal, ue 419. A l'altra costat simètric de la porta, a la cantonada de la Torre II, es localitzà un bloc petri d'uns 30cm d'amplada, amb un encaix a la part central d'uns 8cm d'amplada i 5cm de fondària, ue 369.

Brancal de l'entrada on s'observa, a la cantonada, el possible suport de muntant ue 369

Eren dos elements que es trobaven a una cota un xic per sobre de la que marcava l'estrat 400. Pensem que podrien tractar-se de dos fonaments de subjecció vinculats a la porta física que tancaria l'espai, a la manera de pollegueres. Si fos així, tindríem que la porta física de l'entrada es trobaria a la part més interior de l'entrada, i consistiria en un doble full a doble batent. Una consecució de la porta d'aquesta mena i definida amb aquests elements no ens ha d'estranyar, ja que aquestes són les característiques que sovint trobem a moltes de les portes fortificades d'aquest moment. Així, la porta a doble batent i endarrerida és la que es troba a la majoria de fortificacions republicanes (PÉREZ, 2011: 528). Exemples

d'aquests tipus els tindríem per exemple a Ullastret, que tot i d'una cronologia de l'ibèric ple, es té constància que a la Porta 6 la polleguera estava formada per un foradet d'uns 10cm de fondària i uns 2-3cm d'amplada, on hi hauria encastat el batent d'un dels fulls de la porta (DE PRADO, 2009: 345). També a la Bastida de les Alcuses, en què les pollegueres de les portes del segle IV ane, a doble batent, són un seguit de pedres col·locades en forma semicircular a banda i banda de la porta, que serien on es col·locarien els muntants (VIVES-FERRÁNDIZ *et alii*, 2015: 285). Ja en l'etapa republicana comptem amb el cas del jaciment de Mas Gusó, de segona meitat de segle II ane, i amb una porta a doble batent i sense signes de grans fixadors en els muntants (CASAS *et alii*, 2015: 249); o al jaciment de l'Esquerda, en què els eixos dels batents de la porta s'encastaven en sengles forats de pal de 20 a 30cm de diàmetre ubicats en els angles de cada torre (OLLICH/DE ROCAFIGUERA, 1994: 15). Per tant, com veiem, unes característiques ben pròpies de les portes principals dels grans assentaments de l'ibèric ple, i també de les construccions republicanes del segle II ane.

Una altre element que nosaltres vinculem clarament amb el simbolisme de la porta és la localització d'un seguit de tres lloses col·locades horitzontalment una al costat de l'altra, ue 439, ubicades molt a prop de la cantonada sudoccidental, i que estaven relacionats amb els estrats de construcció de l'entrada. Aquestes lloses estaven tapant un retall en el subsòl, d'uns 55cm d'amplada i uns 30cm de fondària, on s'hi localitzà algunes extremitats de suïd, especialment ordenades i disposades a sobre un llit de llosetes. Aquesta és l'única estructura d'aquestes característiques localitzada al jaciment. Nosaltres pensem que podria tractar-se d'algun tipus de ritual o d'ofrena i que es podria incloure dins el marc dels ritus fundacionals i de protecció. Aquest tipus de fenomen és força típic en el context del sud de la Gàl·lia i el món ibèric septentrional, tal com han posat de manifest estudis recents sobre el particular (BELARTE / DE CHAZELLE, 2011: 169).

Vista de l'Àmbit VI amb la localització de l'ofrena

En el cas ibèric, són testimoniats des dels segles VIII-VII ane, amb una perduració fins al II-I ane⁵⁸⁷. A la zona gal·la, la seva aparició correspondria a un moment més tardà, en la transició entre els segles VI i V ane. Segons aquests estudis, és força freqüent localitzar enterraments d'animals en els espais domèstics dels *oppida*, i es poden presentar sencers sense haver-los menjat, o contràriament, després d'haver-los descarnat i probablement consumit, casuística en la que sovint estan incomplets. A més, poden estar simbòlicament representats per una part del cos i acompanyats d'objectes diversos. En el cas de la Gàl·lia poden estar acompanyats de joies, armes, destrals polides o altres objectes que aporten un factor de més complexitat al ritual. En canvi, la presència altres objectes associats als enterraments en el cas ibèric és gairebé absent (excepcionalment a la Moleta del Remei). Els dipòsits s'efectuen sota el sòl de circulació, ben a prop d'un mur o al

⁵⁸⁷ De totes maneres, segons sembla el gran auge d'aquest període és produeix a partir de l'ibèric ple, en els segles V-IV ane (GARCIA/ZAMORA, 2005: 963).

centre de l'estança, i els animals més usualment sacrificats són els ovicàprids (sobretot entre principis del segle V i el segle II ane), però també els porcs, i més excepcionalment els cavalls i els gossos. S'ha interpretat l'acumulació de restes òssies com una possible ofrena grupal, potser relacionada amb animals totèmics protectors del col·lectiu (GARCIA/ZAMORA, 2005: 963-964), o també com a ofrenes fundacionals vinculades a la religiositat domèstica (GARCIA, 2005: 212). Aquest ritual es basaria en la creença que els humans podrien atraure els favors sobrenaturals oferint a canvi determinats béns de valor, una part dels quals seria consumida per la comunitat, mentre que la resta es compartien amb la divinitat. Alguns autors han arribat a hipotitzar sobre la litúrgia d'aquests rituals proposant que anirien precedits de cerimònies de purificació i neteja (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 163)

Alguns exemples d'enterraments rituals els tenim als *oppida* d'Alorda Park (SANMARTÍ/SANTACANA, 1987 i 1992, o ASENSIO *et alii*, 2005), Ca n'Oliver (FRANCÈS *et alii*, 2005: 502-505), Puig de Sant Andreu o la Penya del Moro (BELARTE / DE CHAZELLE, 2011: 173) amb enterraments d'ovicàprids a tots ells. O a assentaments de menors dimensions com podria per exemple el de l'església de Sant Joan de Tèrmens (GONZÁLEZ/MEDINA, 2005: 484). I ja pel que fa a suïds, tindríem exemples a l'Illa d'en Reixac en el cas català (CODINA *et alii*, 2011, 161), o a l'*oppidum* més allunyat de Roquepertuse (BOISSINOT, 2011, 75), pel que fa a la zona gal·la. A part de les troballes d'ofrenes d'animals en assentaments ibèrics, també s'han localitzat deposicions de restes d'òssies en algunes necròpolis (suïds i altres), com a les de la vall de Cabrera de Mar o a la de Puig de Serra, a pocs metres de l'Illa d'en Reixac (GARCIA/ZAMORA, 2005: 963-964), les quals s'interpreten com les restes d'un banquet ritual funerari. El sacrifici anava estretament lligat al banquet ritual.

En el cas de l'ofrena representada per la ue 439 pensem que s'ha de relacionar al conjunt de reformes que se succeïren al poblat a mitjans de segle II ane, i més concretament a les obres que significaren la construcció de les torres, el cos de

guàrdia, i l'obertura de l'entrada al poblat, ocorregudes com diem a mitjans de segle II ane. Per tant, estaríem davant un fenomen ritual de tipus fundacional, amb una clara vinculació a l'entrada del poblat, i que demostraria altra vegada el sincretisme cultural que s'esdevingué en el procés d'afiançament de l'administració romana al territori català durant el segle II ane. Abans hi féiem referència, aquest simbolisme i la religiositat que desprenien les portes, també durant l'etapa republicana, en el Castellot també estaria contrastat per la presència del pou raconer a la part interna de l'entrada, i com dèiem, podríem trobar paral·lels similars en el cas de la porta de Burriac (GARCIA *et alii*, 1998, 321). A banda de la relació estricta amb la ritualitat que gira al voltant de les portes dels assentaments, l'existència d'episodis d'enterraments rituals en l'etapa republicana no hauria de sorprendre ja que, el manteniment i pervivència d'aquests rituals durant el segle II ane està ben testimoniats en els *oppida* catalans, com és el cas del jaciment de Ca n'Olivé⁵⁸⁸, al Camp de les Lloses⁵⁸⁹, o en els nivells fundacionals de les ciutats romanes de Tarraco⁵⁹⁰, o de Valentia (PIMENTA/RIBERA, 2016: en premsa), per posar només alguns exemples de jaciments amb una cronologia dels segles II-I ane.

A l'hora de valorar la reforma monumental i la porta d'entrada en particular, i l'afectació que tingué en el poblat, no hem d'oblidar la vinculació directa d'aquest espai amb l'envà 280/403. Com dèiem, l'envà 280 compartimentava la finca en dues meitats gairebé iguals, comunicant-se a través de l'espai de porta 485. A partir de les relacions físiques entre estrats, caldria pensar que el mur existia després de l'obertura de la porta monumental. Aquesta dada és altament curiosa, per no dir estranya, més si pensem que l'envà s'emplaça quasi al bell mig de l'espai entre les torres. D'aquesta manera, en cas que això hagués estat així i

⁵⁸⁸ En la Fase 4 d'aquell jaciment, datada entre el 200 i el 50 ane, es continuen localitzant enterraments rituals d'ovicàprids (FRANCÈS *et alii*, 2005, 505).

⁵⁸⁹ En aquest jaciment, amb una cronologia centrada en els anys 125-75 ane s'ha documentat inhumacions perinatals, enterraments rituals d'animals i dipòsits d'objectes (DURAN *et alii*, 2001: 434-435; DURAN *et alii*, 2011: 102; DURAN *et alii*, 2012: 101; DURAN *et alii*, 2015a: 155; DURAN *et alii*, 2015b: 296).

⁵⁹⁰ En les excavacions realitzades en un solar del carrer Pere Martell de Tarragona es va localitzar, en la trinxera constructiva d'un mur del tercer quart de segle II ane, un càlats amb restes calcinades de suïd i altres animals (ADSERIAS *et alii*, 1995, 78).

reproduint el circuit d'entrada, després d'haver superat les dues torres i la porta física (la qual inevitablement s'obriria en fora), els nouvinguts es trobarien amb una estructura que els marcava una orientació un xic esbiaixada d'entrada vers l'interior. No creiem que en una reforma d'aquesta dimensió, on es magnifica l'entrada al poblat, adoptant un caràcter simbòlic de notable consideració, es mantingués una estructura murària de poca solidesa que impedis el pas lineal i sense obstacles dels visitants, i potser el que és més important, n'impedis el pas rodat.

Vista de l'entrada republicana. En primer terme, el mur 280

Contràriament per tant, caldria esperar certa simetria també a la part interna del portal, amb un espai més o menys diàfan, ja fos de corredor radial o que imbricats amb un espai comunal. Com que això no es dona arqueològicament, i la coexistència de la porta amb l'envà és força evident, proposem una solució interpretativa. Consistiria amb què el nivell de circulació relacionat amb l'entrada

monumental estigués a una cota superior, amortitzant l'envà 280, i permetent el pas continuat i sense obstacles. Evidentment, aquest nivell s'hauria perdut completament amb els diferents rebaixos ocorreguts en l'etapa medieval. Algunes dades apunten en aquesta direcció. Una primera és que efectivament no s'ha localitzat cap nivell d'ús relacionable clarament amb el portal monumental. I una segona dada provindria de la interpretació del què hem anomenat les pollegueres ue 369 i 419. Fessin o no aquesta funció, és evident que eren estructures de suport relacionades amb el portal, potser amb els muntants Tanmateix, la seva cota era uns 15cm superiors a la cota del nivell de circulació ue 400. Conseqüentment, sembla que haurien d'estar relacionades amb uns nivells de circulació que no són l'estrat 400 i que s'haurien de situar a cotes superiors. Així doncs, darrera la porta d'accés s'haurien amortitzat totes les estructures preexistents de l'Àmbit VI, creant un ampli corredor que conduiria al centre del poblat. En aquest vial existiria un ferm de circulació que hem perdut completament.

Pel que fa a les parts aèries no tenim dades al respecte, i en aquest sentit ens hem d'imaginar que seguirien els cànons edilicis romans. Així, és probable que l'entrada aconseguís una alçada mínima d'uns 5-6m, i que entre les dues torres existís un pas elevat col·locat a sobre la porta. El sosteniment d'aquest pas s'hauria pogut aconseguir a través d'un llindar de fusta, o per una estructura en arcada emmarcant la part superior de la porta. Evidentment, no tenim cap mena de dada d'aquestes parts més aèries, tanmateix alguns autors han proposat que aquesta seria la solució en la majoria de casos pel que fa al llindar de les portes en les fortificacions del segle II ane (PÉREZ, 2010, 707 i ss), i fins i tot aventurant-se en la possibilitat que la gran majoria de portes republicanes de la zona catalana fossin simples i adovellades⁵⁹¹. En el cas del Castellot, desconeixem com seria l'acabament del portal, però ja que l'estructura defensiva segueix els paràmetres

⁵⁹¹ Per aquest autor, les cobertes de les portes només podien ser monolítiques, en arc ogival o en arc de mig punt. El llindar monolític seria el més antic, i utilitzant-se fins al segle I ane. L'arc ogival es correspondria principalment als segles VI-V ane, mentre que l'adovellat a mig punt apareixeria al segle III ane, imposant-se en les centúries següents (PÉREZ, 2010, 710-711).

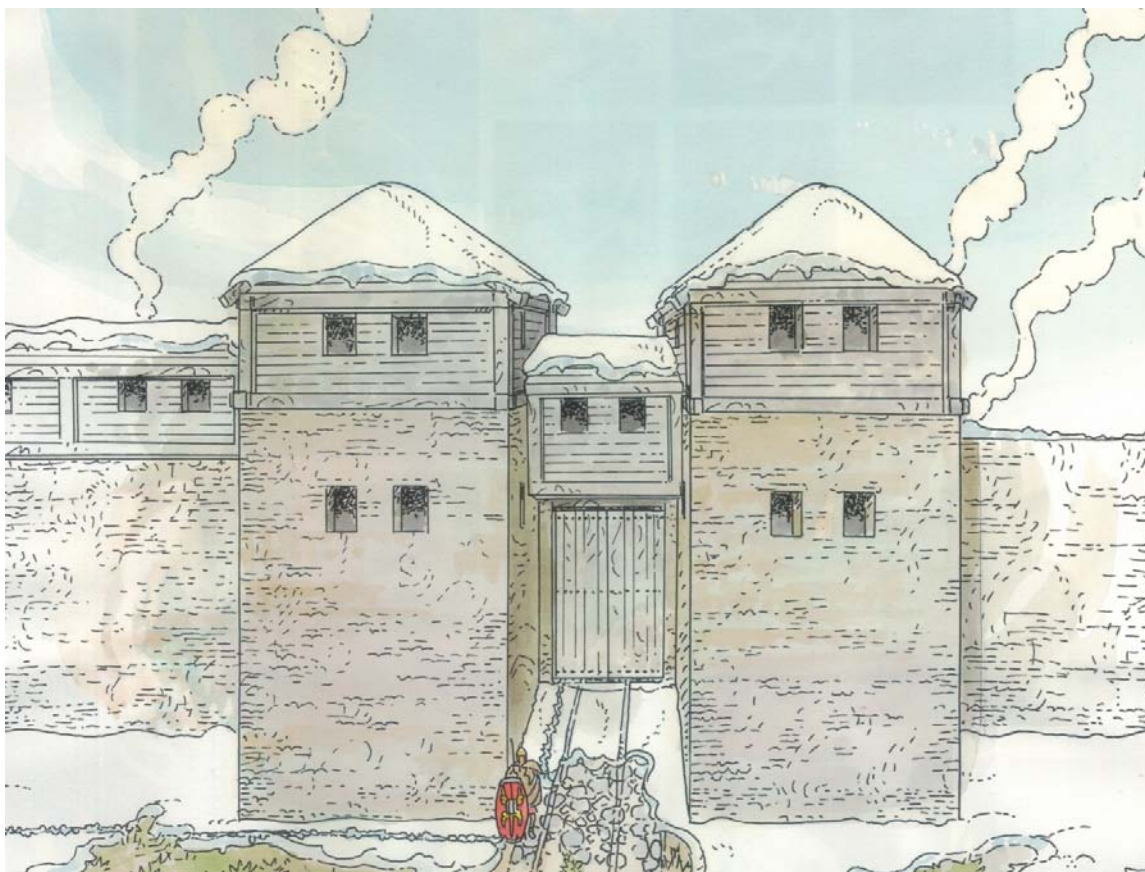
de les construccions republicanes d'aquest tipus que es construeixen a la *Provincia Hispania Citerior*, veiem plausible que haguessin aplicat les mateixes solucions⁵⁹². I ja que l'entrada comptava amb una porta física, emmarcada també per la seva part superior, i veient que el conjunt segueix els mateixos patrons que les entrades fortificades republicanes del mateix moment, pensem que també disposaria d'un corredor a la part superior, un pas de ronda que connectaria les dues torres. Autors com Moisès Díaz pel que fa al *castellum* de Puigpelat (DÍAZ, 2009: 29), o Víctor Lluís Pérez en el seu estudi sobre fortificacions republicanes en terres catalanes (PÉREZ, 2010: 527), no tenen cap mena de dubte en afirmar que aquesta era la solució que sempre s'aconseguia en una entrada flanquejada per dues torres, ja que eren el punt més vulnerable de la construcció.

I així doncs, quina alçada aconseguirien les portes? Bé, abans dèiem que proposàvem una alçada mínima de les torres d'uns 6m. Però i la porta?. Víctor Lluís Pérez considera que haurien tingut una alçada d'uns 3m, deixant la suficient altura pel pas de carruatges i cavalls muntats (PÉREZ, 2010: 528). Per tant, si el pas de ronda ha d'estar a una cota superior, i aquest ha d'estar connectat amb l'hipotètic pas de ronda de la resta de la muralla, creiem que l'alçada mínim de la porta hauria de correspondre a aquells 5-6m mencionats anteriorment.

Quant a les dimensions i distribució de l'entrada, veiem que segueix els mateixos models que a molts altres jaciments similars al Castellot. Així, a tall d'exemple tenim que la porta republicana d'entrada a Olèrdola, delimitada per dues torres quadrangulars sobresortints, també faria 3m d'amplada (PALMADA, 2003, 260-262); la porta que es construeix a Sant Julià de Ramis, a la segona meitat de segle II ane, tindria poc més de 2m d'amplada (BURCH *et alii*, 2008a, 155), o la porta del *castellum* de Fuentes de Archivel, a la província de Múrcia, on l'única porta també està flanquejada per dues torres (BRÓTONS/MURCIA, 2008: 53). Fins i tot si anem a veure els campaments numantins veurem que les amplades de les portes sovint

⁵⁹² I ja posats a hipotitzar, en cas que es correspongués a un llindar horitzontal, no creiem que es tractés de material petri, sinó que probablement s'haurien utilitzat grans bigues de fusta. Aquest és un material molt menys pesat i, no cal dir-ho, es troba en abundància en el territori.

són de 3m⁵⁹³. I si ens fixem en les entrades de les ciutats romanes de la primera meitat de segle I ane, les similituds també són significatives. Les portes de *Gerunda* oscil·len entre els 2.1 i els 4m d'amplada (PALAHÍ, 2013: 108-111); la porta documentada de *Baetulo* estaria flanquejada per dues torres i tindria una amplada de 3.35m (PÉREZ, 2010: 149). Per tant, veiem com en el panorama de les fortificacions i de les entrades fortificades d'època republicana s'observen unes característiques en les portes i entrades ben similars a les que hem documentat al Castellot.

Imatge recreativa de com podria haver estat l'entrada i les torres del Castellot (dibuix: Francesc Riart)

Les Torres. Consisteixen en dos dos cossos quadrangulars i simètrics que flanquegen l'entrada i sobresurten respecte el traçat de la muralla. Tenen una

⁵⁹³ En el campament de Renieblas III, datat en el 157-143 ane, les 6 portes que hi ha tenen una amplada de 3m (PÉREZ, 2010: 508).

amplada interna de 2.95m, una *pertica*, i externa d'uns 5.9m, que equival a dues *perticae*, mentre que els murs tenen un gruix 1.5m (mitja *pertica*). De cada una de les torres es conserven tres dels seus braços, havent-se perdut completament el tancament de la banda meridional. Aquest darrer braç de l'estructura quadrangular era el que se situava al bell mig del pendent del talús, i per tant és el més fàcilment erosionable. Una dada a destacar era que les dues torres (juntament amb el cos de guàrdia) presentaven la mateixa orientació cardinal, amb una desviació de 32° NE, mostrant una disposició de gran ortogonalitat sobre al terreny, que contrastava amb el traçat un xic sinuós de les estructures preexistents.

Detall del parament de les torres, a la dreta, contrastant amb l'aparell de la muralla ibèrica, a l'esquerra

A diferència de totes les estructures que hem vist fins ara, els murs de les torres són fets amb una successió de lloses de pissarra col·locats un sobre l'altre ordenadament, però sense formar filades regulars. En aquest aparell de lloses s'hi intercalaven ocasionalment alguns blocs de pedra tipus còdols, sobretot en la

traçada dels paraments. El cor de l'estructura era reblert majoritàriament amb llosetes petites i pedres de tamany petit, i tot plegat quedava lligat amb una argamassa de fang. D'aquestes parets només es conserva la base dels fonaments. I un fet a destacar és que de l'espai que resta a l'interior de la torre no es va documentar cap tipus d'estratigrafia antròpica. Davant d'aquest fet, i de l'absència de cap tipus d'accés en els braços que s'han conservat, considerem que la torre només seria funcionalment utilitzable en els pisos superiors. Per tant, l'accés a aquestes plantes es realitzaria a través de l'hipotètic pas de ronda, o per algunes escales mòbils que hi hagués des de l'exterior.

El bastiment de les torres no suposà l'enderroc de cap edifici ceretà preexistent, ja que com diem es van projectar cap enfora de la muralla. La seva construcció tan sols afectà la pròpia estructura murada, ja que s'hagué de retallar un segment d'uns 25m. Aquest tall en la muralla és perfectament observable a la sala principal de l'Àmbit VII, on es contrasta clarament la tipologia constructiva d'època ibèrica, de grans còdols de riu, respecte la d'època republicana, en base a lloses horitzontals.

Aquestes torres, tal com passava amb la porta d'accés, són ben similars, i en molts casos idèntiques, a altres construccions turriformes inserides en un recinte fortificat republicà. De fet, en certa manera, porta i torres formarien conjuntament l'entrada al poblat, havent-se d'entendre com la part indestruïble d'una estructura comuna. Per tant, si amb la porta física ja vèiem moltes similituds amb altres recintes fortificats de la *Provincia Citerior*, seria esperable de trobar-les en el cas de les torres. I així succeeix. A tall d'exemple, i sense ànim d'exhaustivitat, podem citar el *castellum* de Puigpelat, amb una torre de principis de segle I ane de 5.9m de llargada (DÍAZ, 2009: 54). També el cas d'Olèrdola, amb les Torres I i III, de 1.5m d'amplada, i la segona d'aquestes amb unes mesures quadrangulars de 5.25 per 5.5m (PALMADA, 2003: 259)⁵⁹⁴. La nova muralla de Sant Julià de Ramis que es

⁵⁹⁴ La fortificació republicana d'Olèrdola es data en el primer terç de segle II ane. D'aquest moment correspondrien la refecció de la muralla, la nova entrada, i les Torres I i III. Les altres dues torres del jaciment, Torres II i IV, són de refeccions posteriors (PALMADA, 2003: 259). Val a dir que el

construeix a la segona meitat de segle II ane, de 2.5m, amb tota una sèrie de contraforts interns de 1.5m de gruix (PALAHÍ, 2013: 72-74). La torre quadrangular de 4 per 5m que es construeix a Sant Miquel de Sorba, en el marc del bastiment de dues noves muralles que es basteixen en el segle II ane (ASENSIO *et alii*, 2016: 108) O la torre-talaia quadrangular de Sagunt, de mitjans de segle II ane, amb unes mesures de 6 per 5 metres, i un gruix a les parets de 1.5m (recollit a PALMADA, 2003: 260-262). I si encara anem una mica més lluny, ens podem tornar a referir a les torres del *castellum* de Fuentes de Archivel, amb una llargada de 6.5m i un gruix a les parets de 1.8m (BRÓTONS *et alii*, 2008: 54). I fins i tot, si ens fixem amb el gruix emprat en els murs de les muralles de les ciutats romanes catalanes de principis del segle I ane, les coincidències pel que fa a la *pertica* són evidents. Així, tant a Aeso (GARCÉS/REYES, 2014: 106-107; EQUIP PRAMA, 1990: 112) com a *Baetulo* (PÉREZ, 2010: 147) el gruix de les muralles és de 1.5m. En definitiva doncs, resta evident que les característiques tipològiques de les torres del Castellot també les trobem a un bon nombre d'assentaments amb estructures de fortificació del nord-est peninsular amb una cronologia compresa en el segle II ane o principis del següent.

I si ens plantejem la hipòtesi de l'alçada, una altra cop hem de reconèixer la manca de dades. Però ja que veiem que les característiques de les torres del Castellot són ben similars a la de moltes de les estructures de fortificació amb segell romà del segle II ane, ens podem imaginar que l'alçada que aconseguirien també podria ser similar. De forma general es creu que les torres serien un xic més altes que la muralla on estan inserides. Així, podem prendre les dades de les muralles i torres de la fase republicana per fer-nos una idea de l'alçada que podrien tenir les del Castellot. En aquest cas tenim que les torres republicanes

jaciment republicà d'Olièrdola ha estat considerat com la continuïtat de l'*oppidum* ibèric, amb la diferència que en aquest moment albergaria un molt petit contingent de tropes romanes (PALMADA, 2003: 274; PÉREZ, 2010: 316), en una línia interpretativa que és la que nosaltres proposem pel Castellot. Tanmateix, darrerament alguns autors han proposat que es tractaria d'un *castellum* romà (NOGUERA *et alii*, 2014, 45). Des de la distància, i amb tota la modèstia necessària en aquest cas, nosaltres veiem més apropiada la primera de les dues valoracions.

d'Olèrdola presenten una alçada mínima de 3m (PALMADA, 2003: 259)⁵⁹⁵. De la Torre del Moro de Gandesa⁵⁹⁶, es conserva una altura de 8.35m (RUIZ/MOLINOS, 1993: 206), En el jaciment de Sant Miquel de Vinebre es creu que les seves muralles haurien aconseguit una alçada de 5.5m (GENERA *et alii*, 2004: 97). De les muralles de *Gerunda* se suposa un alçat de 7m mentre que les torres podrien arribar als 8m (PÉREZ, 2010: 250-252). O la muralla d'Aeso, de la qual es conserven fins a 3m d'alçat (GARCÉS/REYES, 2014: 106-107; EQUIP PRAMA, 1990: 112). Amb tot això, pensem que una proposta realista i conservadora consistiria en proposar un alçat mínim per les muralles i torres del Castellot d'uns 5-6m.

Imatge d'una de les torres un cop feta la consolidació i restauració

El Cos de Guàrdia. Finalment l'últim dels elements de la nova entrada monumental i fortificada és el Cos de Guàrdia. També dit casamata, *phulacteria* o *armora*, estava adossat a la torre de ponent i complementava la defensa de l'entrada. Com dèiem, aquest recinte també mostrava la mateixa orientació que les dues torres (32° NE), a banda d'estar-hi lligat a nivell físic. Totes aquestes

⁵⁹⁵ Per altres autors l'alçada mínima conservada seria d'uns 5m (PÉREZ, 2010: 318).

⁵⁹⁶ Aquesta és una estructura construïda en època ibèrica però que fou utilitzada també durant l'etapa republicana del jaciment. Val a dir que en aquest cas els seus murs presenten un gruix de 4m.

relacions, juntament amb la mateixa tipologia constructiva, evidenciaven que tot el conjunt estructural (Torres i cos de guàrdia) es poguessin considerar coetànies. Estava format pels murs laterals 146 a ponent, el 149 a llevant, i el mur 147 que els unia per migdia. L'espai intern tenies unes mesures de 8.9m de llargada (unes 3 *perticae*), Tanmateix, el cos quedava dividit en dues meitats iguals pels mur 141.

Vista de l'espai del cos de guàrdia. En primer terme, la traçada amortitzada de la muralla ibèrica

Totes aquestes estructures estaven formades per una barreja de lloses de pedra i còdols de mides diferents, lligats amb terra, que en cap cas aconseguien formar filades regulars. El rebliment intern és amb lloses i còdols petits abocats aleatòriament. El gruix de totes les parets era de 1.05-1.1m, excepte en el cas del mur de llevant 149, el qual consistia en un dels braços de la Torre I, projectat per la part posterior per definir el bastió, i per tant amb un gruix d'uns 1.4m (un xic més estret que la torre).

Com diem, el mur 141 dividia el recinte en dues meitats iguals, formant dues habitacions bessones. El tancament nord d'aquestes dues estances era sensiblement diferent. Es tractava dels murs 516 i 451 en les sales de ponent i llevant respectivament, i consistien en uns envans de 2.9m de llargada i d'uns 45-50cm d'amplada⁵⁹⁷, realitzats amb pedres de mida petita i mitjana, que tampoc formaven filades regulars. Ambdós murs deixaven unes obertures de 110cm en els extrems simètricament oposats del cos de guàrdia, esdevenint les portes de les habitacions. En aquestes obertures no hi havia cap tipus de marxapeu. Per tant, aquestes parets definien unes espais més petits, de planta quadrangular, pràcticament iguals d'uns 13.5m². L'habitació de llevant tenia unes mesures de 3.85 per 3.55m, mentre que la de ponent eren de 4 per 3.35m

A diferència de les torres, en les que no es va documentar cap tipus d'estrat antròpic, a l'interior del cos de guàrdia es va poder excavar una important seqüència estratigràfica. Pel que fa a l'habitació de ponent, el primer dels estrats localitzats que indubtablement era de cronologia antiga fou la ue 177. Consistia en un nivell horitzontal de terres marronoses amb alguna pedra petita, que ja quedava tallat pels murs medievals. Evidentment, l'estrat recolzava a les parets de l'habitació del baluard, però també a un petit envà, UE 193, que es localitzà recolzant-se a la paret sud del baluard. Se separava un metre del mur 141 i tenia una llargada de 2m. Estava format per lloses i còdols i tenia una amplada de tan sols 45cm. D'aquesta estructura només es documentà l'última filada. Per les seves característiques podria tractar-se d'un envà que compartimentés la planta baixa de l'estança, potser per diferenciar-hi funcions, però també podria tractar-se de l'estructura que conformés la caixa d'escala per accedir als pisos superiors. Amb les restes conservades se'ns fa difícil valorar correctament una de les dues possibilitats.

⁵⁹⁷ Les mesures i dimensions d'aquests dos murs tan sols s'apreciaven correctament en el mur 451, de l'habitació de llevant. L'altre, el mur 516, es trobava fortament escapçat per una estructura d'època medieval. De totes maneres, i considerant la gran simetria que mostra tot el volum estructural, pensem que aquestes dues estructures haurien tingut unes dimensions similars.

Vista de la meitat de ponent del cos de guàrdia, amb l'estructura 193

L'estrat 177 cobria un altre estrat, UE 265. Consistia en un nivell de terres argiloses, compactades a la superfície i amb algunes taques cendroses, que també estaven barrejades amb algunes lloses i còdols de mida mitjana. Tenia una potència d'uns 20-25cm i cobria dos estrats diferents. Al quadrant sudoriental es localitzà un nivell gravós, barrejat amb algunes pedres petites i força compactat, UE 296. A la resta de l'estança es localitzava l'estrat 266, consistent en un nivell argilós de color marró fort, amb taques de cendres a la superfície, sense pedres barrejades, UE 266. Aquest estrat, el qual també es localitzava a sota de 296, era bastant horitzontal i tenia una potència d'uns 10-15cm. Tots aquests nivells presentaven unes característiques pròpies de nivells de rebliment. La composició ceràmica també era força similar. Consistien en uns volums majoritàriament fets a mà, però on les ceràmiques ibèriques a torn ja hi eren representades amb un nombre més significatiu (d'entre el 16 i el 23% segons l'estrat). En aquestes produccions es podien distingir alguns fragments de vernís roig ilergeta d'ibèrica

pintada, amb algunes formes de càlats i de vora de coll de cigne (Làmina 65: Figura 4). I a banda de les tipologies ibèriques, la recuperació d'un fragment d'àmfora brindisina en l'estrat 177 permetia situar la cronologia dels estrats a l'entorn de la segona meitat de segle II ane.

L'estrat 266 cobria un altre estrat, ue 316, de característiques força similars que l'anterior. Aquest nivell també recolzava a les parets laterals (UE 141, 146 i 147) i deixava entreveure alguns grans blocs de pedra, col·locats per sota de 141, alineats seguint la mateixa orientació que la muralla ibèrica 108.

A sota de 316, es van identificar 2 estrats. D'una banda, UE 317, a la part més septentrional de l'estança. I de l'altra 318. aquest darrer reomplia una rasa longitudinal localitzada al centre de l'estança en sentit E-O, UE 322, i que tenia una amplada d'uns 1.8m. De fet, aquesta rasa coincidia amb la traçada de la muralla ibèrica 108. Conseqüentment doncs, pensem que el retall 322 correspondria a la rasa d'extracció de la muralla efectuada en el moment de realització de la porta fortificada i que englobava l'entrada, les dues torres i el cos de guàrdia. En el marc d'aquestes reformes. a la zona de l'estança de ponent del baluard s'hauria desmuntat totalment la muralla, excepte els pocs blocs abans mencionats. En aquest sentit doncs, cal pensar que l'estrat 316 correspondria al primer nivell d'amortització de les estructures anteriors. Així, el nivell cobria, a banda del negatiu de la muralla ibèrica, també els nivells de l'Àmbit IV ceretà ue 326/449. La composició ceràmica d'aquest estrat era molt similar, per nombre i tipologies, a la dels estrats anteriors, amb un percentatge de ceràmiques a torn que rondava el 15%

Per tant, i fent un resum de l'evolució en l'ocupació de l'estança de ponent del cos de guàrdia, ens trobem que després de l'incendi de l'Àmbit IV ceretà s'hauria produït un enderroc massiu de les estructures de la casa, i també de la muralla, quedant aquesta quasi desmuntada completament. Nosaltres creiem que aquests fets van ocórrer a l'entorn de mitjans de segle II ane. En aquest sentit comptem

amb les dades que ens proporcionen els materials ceràmics (d'aquests nivells però també del conjunt d'estrats associats), les relacions físiques, i una datació radiocarbònica efectuada a l'estrat d'incendi 449 que oferí uns resultats de 350-60 cal ane, amb un pic de probabilitats a la segona meitat de segle II ane. Part de la superfície resultant es va utilitzar per a col·locar-hi el cos de guàrdia. En el seu interior s'hi disposaren una successió de nivells, que anaven pujant el nivell de circulació, els quals probablement es vinculaven a la pròpia evolució de les obres. Finalment, i un cop acabat el baluard, es disposà un envà que a banda de compartimentar el poc espai intern, tal vegada també ajudava en l'accés als pisos superiors.

Pel que fa a l'estança de llevant del cos de guàrdia, val a dir que bona part de l'estratigrafia quedava bastant alterada per les soques d'uns arbres que hi havia abans de la intervenció. Així, el primer nivell indubtablement de cronologia antiga i no alterat per les arrels fou l'estrat 285/286, consistent en un nivell de terres marronoses compactades i que evidentment es recolzava a les parets de l'estança. D'aquest estrat només es van recuperar 9 fragments de ceràmiques fetes a mà, el que no permet avançar en la qüestió de la datació relativa. Per sota l'estrat 285 aparegué un tram de la muralla 108, la qual, a diferència de la part de ponent del cos de guàrdia, no havia estat desmuntada en la seva totalitat. Per la part interna de la muralla, es van localitzar alguns petits nivells d'enderroc i rebliment, ue 303 i 308, els quals ja cobrien el nivell d'ús ceretà, ue 310.

Si d'aquesta seqüència en fem un resum valoratiu, també coincidirem a dir que després de l'enderroc de les finques preexistents, i del desmuntatge de la muralla ibèrica (en aquest cas només fins a nivells de fonamentació), es bastiren les estructures perimetrals del baluard, i en el seu interior es disposaren un seguit de nivells de rebliment per créixer la cota de circulació dels quals només se n'ha documentat el primer. En aquest cas no comptem amb elements cronològics de significació, a banda de l'evident relació temporal en considerar el baluard amb posterioritat al desmuntatge de la muralla. De totes maneres, la unitat que mostra

tot el conjunt de l'entrada, estructuralment i tipològica, permet identificar la seva construcció en el mateix moment per a totes les parts de l'entrada.

I que va ocórrer amb els Àmbits afectats pel cos de guàrdia? Com van evolucionar els Àmbits IV i V després del seu enderroc i de la construcció del baluard? Tot i que pugui semblar que aquelles dues finques quedaren completament amortitzades, el cert és que continuaren dempeus després d'unes profundíssimes reformes estructurals. Les dues van veure reduïdes les seves dimensions ja que la nova construcció havia pres part de la seva superfície. Així, les finques resultants, es van adossar al cos de guàrdia per la part posterior, aprofitant les antigues parets ibèriques. I d'aquesta manera, cada petita habitació del cos de guàrdia tenia la seva petita estança just a la part posterior. L'estança de ponent tindria l'Àmbit IV, mentre que la de llevant tindria l'Àmbit V. Però de fet, i en definitiva, nosaltres ens imaginem que la construcció del cos de guàrdia va suposar que aquest quedés inclòs en un gran edifici (el qual no hem excavat completament) que englobà els Àmbits IV i V, i que en la seva part final hi havia justament el baluard. El cos de guàrdia doncs, no era un edifici exempt, desconnectat de l'urbanisme de l'interior, sinó que contràriament, formava part d'un gran edifici, potser polifuncional, al qual hi estava interconnectat a nivell de planta baixa.

Pel que fa a l'àmbit IV, i ja centrant-nos en l'evolució estratigràfica, continuà estant delimitada pels murs 150 a l'oest, el mur 436 al nord, i el mur 311 per llevant, i l'entrada ue 474, hauria continuat emplaçada al mateix lloc, desplaçada fins a tocar la paret lateral 311. Amb la construcció del cos de guàrdia, l'estança hauria passat a tenir una superfície de només 13.7m².

Per sobre de l'estrat 449, el nivell d'incendi que havia segellat la fase ceretana de la finca, es localitzà un nivell de terres argiloses de tonalitat groguenques, compactades, ue 445, d'uns 30cm de potència. Pensem que podia tractar-se d'un estrat de rebliment, la superfície del qual s'utilitzà com a sòl de circulació. De totes maneres, aquest no s'escampava per tota l'estança ja que en un espai allargassat

tocant al mur 436 no hi apareixia. Al seu lloc s'hi documentava un nivell poc compactat de terres marronoses, ue 446. A tall hipòtesi proposem que en aquell punt s'hauria extret algun tipus d'element mòbil que estaria encastat en el sòl 445, amb el que posteriorment s'hauria hagut de reparar el paviment. De totes maneres, reconeixem que no tenim suficients dades per donar per vàlida tal suposició, i tan sols la plantejarem a tall d'hipòtesi. I just a sobre d'aquests dos estrats es va identificar un nivell d'enderroc, ue 398-438, el qual ja amortitzava el conjunt d'estructures, cobrint-les parcialment⁵⁹⁸. Presentava una potència d'uns 15-20cm, i pensem que s'hauria originat en el moment d'abandonament del poblat, a la segona meitat de segle I ane.

En el nivell de circulació es va recuperar un gran conjunt de material ceràmic, uns 250 fragments, dels quals una trentena eren fets a torns i la resta fets a mà. Els tornejats representaven l'11.7% del total. I s'hi podia destacar algun fragment d'àmfora ibèrica de boca plana (Làmina 65: Figura 2) i un gobelet (Làmina 67: Figura 4). Les ceràmiques d'importació romanes eren totalment absents. Quant als estrats 398-438, tenien la mateixa composició que els dos precedents pel que respecta a les tipologies, però en aquest cas els percentatges en les produccions a torn eren molt superiors, properes al 30%, i amb un gran varietat de la vaixel·la típica ibèrica com els càlats (Làmina 95: Figura 2), bols, vasos bicònics, o gerres amb la vora de coll de cigne (Làmina 96: Figura 5).

I quant a l'Àmbit V, aquí també es van mantenir els antics límits perimetrals. Per la part de ponent l'estança restava delimitada pel mur 311, al nord pel mur 444, i a llevant pel mur 440, i l'accés, ue 462, continuava estant al mateix lloc, desplaçada a ponent. La construcció del cos de guàrdia també va suposar la queixalada de part de la superfície de l'estança preexistent. En aquest cas, el resultat fou una nova planta en forma de "L" invertida, de només 20m².

⁵⁹⁸ Aquest estrat no era exclusiu de l'àmbit V, sinó que també amortitzava parcialment les estructures de l'Àmbit VI, així com l'espai exterior d'ambdós.

De totes maneres, la fase republicana de l'habitació ens és força desconeguda, i no pels efectes de la construcció del baluard, sinó perquè la casa que es construí en el mateix espai en època medieval escapçà completament els nivells més antics, fent desaparèixer quasi per complet els del període republicà. Així, l'estratigrafia que ara presentem només es va poder documentar en uns pocs racons de la superfície els quals van quedar al marge dels rebaixos medievals.

Just per sobre del nivell d'ús ibèric es localitzà un altre nivell d'ús, ue 448/450, de terres argiloses fosques, amb alguns carbons a la superfície i de textura setinada, i compactades a la superfície. Evidentment, es localitzava a totes les parets perimetrals de l'estança, i també a l'envà 451 del cos de guàrdia. Talment, cal mencionar que es va localitzar una zona circular recremada, ue 452, d'uns 70cm de diàmetre, emplaçada en una zona central de l'habitació, que tal vegada corresponia a una llar de foc. Cal dir que aquesta llar no es va poder documentar correctament doncs es trobava parcialment coberta per un mur medieval. I a més, l'estrat continuava estant relacionat amb els blocs situats a les cantonades de l'estança, ue 810, 811, 812, 813, 814, i que serien fonaments dels suports d'un pis superior. El volum ceràmic recuperat no fou molt important, sumant una quarantena de fragments a tot estirar, dels quals un 15% eren realitzats a torn.

Per sobre aquest estrat es localitzà un nivell de terres marronoses barrejades amb pedres de mides petites i mitjanes, bàsicament còdols, que ben bé podria ser l'enderroc de les parets perimetrals de l'habitació, ue 441/443, el qual tenia una potència màxima de 35cm. En aquests estrats, una gran majoria dels materials corresponia a ceràmica a mà, essent els tornejats certament residuals. Per tant, per ells mateixos no ens donen cap precisió cronològica que ens puguin parlar del moment d'amortització d'aquell estrat. Tanmateix, pel context general considerem que hauria de tractar-se de finals de la segona meitat de segle I ane. És de destacar, també, que en la seqüència estratigràfica republicana es trobaven alguns fragments de *pondera*, probablement provinents del teler de l'Àmbit IV de la fase precedent.

En definitiva doncs, a mitjans de segle II ane a la zona que havia estat ocupada pels Àmbits IV i V es construí un nou edifici, en el marc de les reformes vinculades a la nova entrada monumental, que nosaltres definim com un cos de guàrdia. Format en planta baixa per dues estances bessones, la forta solidesa de les seves parets perimetrals fan pensar que també constava de diferents pisos d'alçada. La seva construcció no comportà l'amortització i col·lapse definitiu de les cases preexistents mencionades, sinó que continuaren dempeus, adaptades a la nova construcció, però amb la mateixa estructura articular. De fet, a nivell d'hipòtesis i seguint el model que es repeteix a la resta d'àmbits al Castellot, nosaltres pensem que totes les estances que formarien els Àmbits IV i V van quedar incloses en un nou edifici, a la part posterior del qual hi hauria el cos de guàrdia.

A nivell contextual, no és estranya la presència d'un bastió en una fortificació republicana (ja sigui construïda *ex novo*, o inserida en un *oppidum* preexistent). Hom considera que la presència de bastions en els jaciments ibèrics del nord-est peninsular es deu a la seva relació amb els establiments púnics de la segona meitat de segle III ane (Carteia, Cartago Nova, Tossal de Manisses...), a la penetració romana a partir de finals de segle III ane i principis de segle II ane, i en menor mesura, a la influència dels establiments hel·lènics, sobretot Empúries (BERROCAL, 2004: 46). En el cas del Castellot (i en la majoria de baluards que aparegueren en època republicana), pensem que la influència per aquest tipus de construccions és clarament romana. Roma, a partir del segle IV ane, ja és coneixedor de les tàctiques i estratègiques poliorcètiques del món hel·lenístic, i les adopta i comença a implementar a partir de la següent centúria en els seus sistemes de fortificació a Itàlia. Per tant, a mitjans de segle II ane, Roma utilitza de manera habitual els bastions o les torres en les defenses de les seves posicions fortificades (PÉREZ, 2010: 464 i 699)⁵⁹⁹. Per tant, per nosaltres resulta evident que

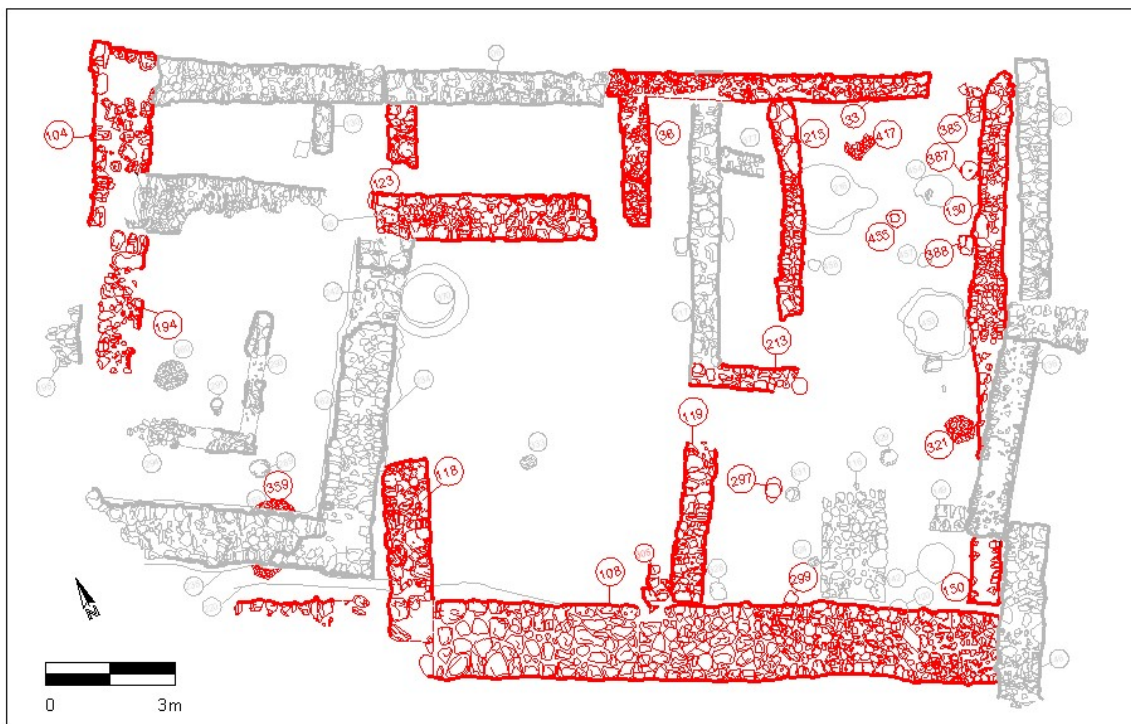
⁵⁹⁹ L'autor cita l'exemple de *Setia*, de finals de segle II ane, d'uns 10m d'alçada, però també es podria mencionar el d'*Alba Fucens*, que a la segona meitat de segle II ane presenta un baluard rectangular en una de les seves portes amb unes mesures de 8,8 (3 *perticae*) per 6,8m (PALMADA, 2003: 265).

la construcció d'aquests baluards han de respondre a la presència romana al territori, i a la voluntat de la nova administració de refortificar el territori, amb noves muralles, torres de defensa, i en alguns casos també bastions defensius, els *propugnacula*. A les terres catalanes en tenim alguns exemples. En el marc de les obres de remodelació de Sant Julià de Ramis de segona meitat de segle II ane, es realitza una nova muralla de 2.5m de gruix, amb tota una sèrie de contraforts interns de 1.5m d'amplada, i una nova porta consistent en una nova obertura d'uns 2m d'amplada. L'antiga porta de l'*oppidum*, ubicada a pocs metres de la nova, fou obliterated per la construcció d'un bastió defensiu d'uns 18m de llarg per 5,9m d'amplada (curiosament dues *perticae*), també dividit en dues estances (PALAHÍ, 2013: 72-74). El cas de Monteró, un assentament amb un fort caràcter militar de l'últim quart de segle II i principis de segle I ane, en què es localitza un bastió (o pseudotorre) protegint l'entrada (PRINCIPAL *et alii*, 2015: 310-311). Però també podríem esmentar el cas de *Gerunda*, amb un baluard defensiu del moment fundacional, a sota la Torre Gironella, amb unes mesures de 10.6 per 7.8m, o també d'Empúries, amb un bastió intern protegint la porta meridional republicana (PÉREZ, 2010, 231 i 252). Per tant, com veiem, la presència de bastions o baluards en les noves fortificacions republicanes és un fenomen ben estès, i ben comú als nous assentaments de caràcter militar i filiació romanorepublicana que apareixeran al nord-est peninsular al llarg del segle II ane i principis del segle I ane.

5.3.1.3.2.2. L'Edifici I

Aquest edifici està ubicat al quadrant més sudoccidental del jaciment, adossant-se a la muralla, tant per migdia com per ponent. Estava delimitat pels murs 33 al nord, i el mur 150 a llevant, i bàsicament ocupava els antics Àmbits I, II i III. Com ja hem comentat en parlar d'aquelles finques, era una zona profundament alterada per les actuacions medievals, i no només per la construcció d'un gran espai turriforme a la cantonada, sinó per un important retall longitudinal que des de la Torre 1 seccionava bona part de l'espai central de l'Edifici. Consistia en un retall d'una

15m de llargada, 70cm de fondària, i un màxim de 4m d'amplada, ue 335, de secció més o menys convexa, que efectivament dividia l'Edifici I en dues meitats.

En vermell, estructures que es corresponen amb l'Edifici I

Però no només l'estratigrafia de l'edifici estava seccionada per les incidències medievals. També les parets que el delimitaven. D'aquesta manera, el mur nord que delimita el recinte, ue 33, estava tallat per la construcció d'una casa medieval, mentre que el mur oest, ue 150, ho estava per una altra. Aquest darrer tenia una amplada de 75-80cm i consistia en la paret mitgera d'entre els Àmbits III i IV ceretanoibèrics. Pel que fa a la paret nord era feta *ex novo*, no aprofitant cap traçada preexistent, amb un gruix d'uns 45-50cm.

Així doncs, l'Edifici I aprofità parcialment unes estructures preexistents, Àmbits I, II i III, conformant un gran edifici rectangular, d'uns 19.2-19.3m de llargada per 11.7-11.8m d'amplada, amb una superfície interna d'uns 223m². Si recuperem i apliquem a aquestes mesures la mètrica utilitzada en la construcció de les torres i del cos de guàrdia, la qual girava al voltant de la *pertica* romana i dels seus

múltiples, tindríem que l'Edifici I presenta unes mesures de 6.5 per 4 *perticae*, el qual també ens sembla força significatiu. Finalment, val a dir que l'entrada estava situada a la paret nord, tocant amb el mur 150, i consistia en una obertura de 1.35m, ue 385.

Vista de l'Edifici I des de la porta d'accés, ue 385

Pel que fa a l'interior, es van produir profundes remodelacions dels espais preexistents, enderrocant-se i amortitzant algunes de les parets, i construint-ne altres de noves. Això determinava noves estances intercomunicades totes elles, les quals sense cap mena de dubte tindrien unes noves funcionalitats. Tot i que ben bé no es correspon, realitzarem la descripció dels diferents espais prenent de referència l'antiga estructuració dels Àmbits I, II i III, ja que pensem que és la millor manera de fer-nos una composició mental de la configuració de l'edifici.

Com hem dit, l'entrada es localitzava a la cantonada nordoriental del recinte, i la primera estança on s'accedia era la que havia estat l'avantsala de l'Àmbit III, ara amb unes dimensions més reduïdes (Habitació IA)⁶⁰⁰. Efectivament, el mur mitjaner que havia separat els Àmbits II i III havia quedat totalment amortitzat en aquest moment, construint-se'n un altre, ue 215 que reduïa l'espai de l'antiga avantsala. Per tant quedava definida pels murs perimetrals de l'edifici 33 i 150, al nord i a l'est respectivament, pel mur 215 a ponent, i pel mur 213, aquell que separava l'avantsala de la sala principal de l'Àmbit III i encara continua dempeus, a migdia. Tot plegat conformant unes mesures de 6,25m de llargada per 4.45m d'amplada⁶⁰¹, resultant una superfície útil interna d'uns 26m².

És de destacar que la nova estructura construïda, ue 214, corresponia a un mur d'uns 45cm de gruix, amb una orientació N-S, i una llargada conservada d'uns 5m, el que possibilitava que hi hagués un espai de porta a la part central, de 1.25m, i que comunicava amb les habitacions posteriors de l'edifici. L'estructura presentava una lleugera curvatura vers ponent. Durant l'excavació vàrem descobrir que la curvatura era deguda a la presència de la sitja 216, que feia que el mur no hagués fonamentat correctament. La poca solidesa i compactació dels nivells de rebliment del retall havien fet que l'estructura acabés vencent.

Estratigràficament, les reformes comportaren l'amortització de tots els elements que hi havia a l'avantsala de l'Àmbit III. Per tant, es van desmuntar i anul·lar els antics elements que havien conformat el porxat de l'estança, definits a partir dels forats de pal 454, 457 i 458, el bloc petri 973, i l'envà 377. Al seu lloc es disposà

⁶⁰⁰ Les noves habitacions de l'Edifici I són identificades amb aquesta nomenclatura. El número romà indica que ens trobem a l'Edifici I, mentre que la lletra identifica l'estança en particular. Així, en aquest cas trobarem les habitacions IA, IB, IC, ID i IE. Aquesta nomenclatura també s'aplicarà als altres edificis, variant en funció del recinte en particular. Per l'Edifici II tindrem les estances IIA, IIB, IIC etc; per l'Edifici III, les estances IIIA, IIIB, IIIC, etc; i per l'Edifici IV les habitacions IVA, IVB, etc. Entenem que aquesta és una manera més senzilla d'entendre la composició de cadascun dels recintes republicans.

⁶⁰¹ Cal assenyalar que novament, la correlació entre les dues mesures ofereix una relació de $1:\sqrt{2}$, tal com ens trobàvem amb moltes de les correlacions de les finques ceretanes. La continuïtat en la utilització d'aquest patró (també identificat en altres edificis republicans del Castellot), demostraria el sincretisme cultural, ibèric i romà, que hi va haver en aquesta nova etapa.

un paquet de terres d'uns 10-15cm de potència, ue 384. Consistia en un nivell horitzontal de terres marronoses i algunes pedretes petites, compactat a la superfície, i que nosaltres interpretem com el nivell de circulació generat en aquella fase.

Imatge on s'observa el mur 214 lleugerment vençut per la presència de la sitja 216

Per la part de ponent i adossant-se a la paret 150, es relacionava amb tota una sèrie de blocs de pedra, ue 385, 387 i 388. Igualment, per la part de migdia, i molt a prop de la projecció imaginària del mur 213 es localitzà una gran llosa de pissarra, ue 386. La localització de blocs de pedra, forats de pal i lloses de pissarra a tocar de les parets perimetrals era un fenomen molt comú en la majoria d'habitacions i àmbits domèstics de la fase precedent, i segurament en l'etapa republicana s'utilitzarien amb la mateixa finalitat que en aquelles, és a dir, com a punts de suport de la coberta i dels pisos superiors, o fins i tot per articular algun sistema de prestatgeria. El bloc més destacat d'aquests era el 387, ja que

consistia en la part superior d'un molí rotatori, reaprofitat i encastat al terreny completament girat. Altrament, el ferm 384 també es relacionava amb un fogar existent a la meitat nord de l'estança, ue 417, format per un llit de còdols petits i terres recremades, amb un diàmetre de fins a 80cm, el qual presentava una molt mala conservació.

Habitació IA. A la dreta, l'entrada a l'edifici i el seguit de suports petris

El nivell de circulació 384, i tots els elements d'aquesta primera habitació estaven coberts per un únic estrat (a banda dels nivells medievals), ue 214. Consistia en un nivell de rebliment de terres marronoses més o menys compactades, on s'observava superficialment alguna zona amb cendres i carbons, tal vegada punts de foc residuals de les fases medievals. L'estrat tenia una potència variable d'entre 15 i 25cm.

Pel que fa als materials ceràmics, del nivell d'ús ue 384 es van recuperar una seixantena de fragments, dels quals només 5 eren a torn (al voltant del 8% del total). D'aquests, cap element presentava cap singularitat que pogués servir per ubicar cronològicament la formació del ferm. Tot i així, per coherència amb l'estratigrafia restant, i amb el context general del jaciment, creiem que s'hauria de situar en el marc de les reformes republicanes. I el mateix succeïa amb l'estrat de rebliment 214, amb uns percentatges i volums de materials similars a l'anterior.

Aquesta primera estança es comunicava amb dues més, una a migdia i l'altra a ponent. La de migdia, Habitació IB), es corresponia amb l'antiga sala principal de l'Àmbit III, i en la fase republicana no patí canvis estructurals, mantenint les mateixes dimensions que en la fase ibèrica. Així, restava definida pels murs 150 a llevant, 119 a ponent, i el mur 213, que la separava de l'estança anterior. Tanmateix, en aquest cas també es va amortitzar l'antic ferm de circulació i el sistema de sosteniment dels pisos superiors d'època ibèrica. I al seu lloc es disposà un paquet d'entre 10 i 15cm de terres marronoses de textura argilosa, ue 272, ben compactades a la superfície, el qual va esdevenir el nou sòl de circulació de l'habitació. Tocant a la muralla 108 i entre els dos murs laterals 119 i 150, es localitzà un forat de pal de 30cm de diàmetre i 30cm de fondària, UE 299. A la part central de l'estança se'n localitzà un altre, UE 297, de 40cm de diàmetre i també 30cm de fondària, el qual s'ubicava en una punt equidistant entre la muralla i el mur 213. Ambdós forats mostraven una certa relació ja que se separaven 1.8m del mur 119. Finalment, tocant al mur 150 s'identificà una zona amb molta presència de cendres i carbons, ue 320, i just a sobre una llosa de pissarra, que segurament correspondria a les restes d'una llar de foc.

El material ceràmic del nivell de circulació 272 consistia en uns dos centenars de fragments, dels quals 30 eren de factura típicament ibèrica (un 15%). Malauradament, no es podia identificar cap peça que oferís pistes en un sentit cronològic. Aquest ferm estava cobert per un segon estrat, ue 117-264, format per una barreja de terres marronoses i pedres petites, poc compactat, amb una

potència d'uns 40-50cm. El material ceràmic recuperat era molt similar a l'estrat anterior, tant en volum com en percentatges i tipologies (uns 350 fragments dels quals 34 eren de factura ibèrica, representant només quasi el 10% del total). En destacava alguna forma de bol de vora reentrant (Làmina 98: Figura 1), fragments d'àmfora ibèrica (Làmina 97: Figura 4), i algun d'ibèrica pintada.

A falta de més precisions cronològiques hem d'entendre aquesta estança en la mateixa línia que plantejàvem per l'habitació anterior, amb una refecció que hauríem de situar en el marc general de reformes republicanes de l'assentament, i un abandonament de la segona meitat de segle I ane, exemplificat pel nivell 264.

Vista de les habitacions IB i IC. Les estructures situades en primer terme corresponen a la fase medieval del jaciment

Però com dèiem, des de l'Habitació IA també s'accedia a les zones posteriors de l'edifici. A la part central hi havia un espai de difícil interpretació donada l'absència

d'elements de mobiliari i també per la seva morfologia poc ortodoxa, l'Habitació IC. Es corresponia bàsicament amb la superfície del què havia estat l'Àmbit II ceretà, i quedava comprès entre les habitacions IA i IB a llevant, una possible torre a ponent, Habitació IE, i una estança allargassada a la zona nord, Habitació ID. És justament aquesta darrera habitació la que trencava la regularitat de l'estança central. En definitiva doncs, l'Habitació IC es configurava a partir d'una gran superfície quadrangular a la part meridional, i un apèndix molt més petit a la part septentrional. A nivell arqueològic, aquestes diferències "nord-sud" també s'evidenciaven ja que la rasa medieval que tallava longitudinalment l'edifici, mencionada anteriorment, també dividia aquests dos espais.

Així doncs, des de l'habitació IA s'arribava a aquest petit apèndix mencionat ubicat a la part nord de la zona central. Estava delimitat pels murs 215 a ponent, 36 a llevant i el mur 33 perimetral al nord. Per la zona de migdia no tindria cap tipus de tancament (o hauria desaparegut completament). Així, es definia un petit espai de planta quadrangular de 2.7m de costat, conformant una superfície d'uns 5.4m². Aquest espai estava molt alterat per les actuacions medievals i per sobre els nivells ceretans només es va poder documentar un únic estrat, ue 364, consistent en un estrat de terres marronoses i pedretes petites barrejades. Com dèiem, aquest nivell amortitzava el conjunt d'elements ceretans (els murs 217 i 377, els fonaments petris 973 i 974, els nivells de circulació,...). No tenim suficients dades per categoritzar l'estrat 364, a banda de ser un nivell de reblliment. El fet d'estar escapçat per les actuacions medievals no ajuda a poder valorar-lo correctament. Certament, podria tractar-se del recreixement per a un nou ferm de circulació, però en aquest cas no es pot ser taxatiu. El conjunt ceràmic recuperat tampoc és conclouent per aquesta fi, ja que es resumia amb una vuitantena de fragments dels que sis eren tornejats (al voltant d'un 7%), cap d'ells amb una especificitat concreta més enllà de correspondre a un període genèric d'entre el segle III i I ane.

Vista on s'observa els murs 217 i 377 amortitzats pels murs perimetrals 33, 36 i 215

Pel que fa a la superfície de llevant de l'espai central, restava definida pels murs 118 a ponent, el mur 119 a llevant i el potent mur 262 a la zona nord. Per migdia, l'espai quedava delimitat per la muralla 108. Tot plegat doncs, emmarcava un espai rectangular d'uns 8.35m de llargada per 5.6m d'amplada, conformant una superfície de 54.6m².

A nivell estratigràfic, per sobre els nivells ceretans s'identificà un altre estrat, ue 304, de terres marronoses, gravetes i pedres petites, amb carbons petits a la superfície, i compactat a nivell superficial, i que interpretarem com un paviment. Pel que fa als volums ceràmics, tan sols es van recuperar un cinquantena de fragments dels que vuit eren ibèrics, i representaven a l'entorn del 16% del total. Arribats a aquest punt però, ja s'advertien algunes consideracions de caire estructural. Com dèiem, l'estrat s'entregava als murs 118 i 119. El mur 119 era de

factura ibèrica i s'havia reaprofitat en aquesta fase. Tanmateix, el mur 118 era una estructura realitzada amb una gran majoria de lloses disposades horitzontalment (una tipologia constructiva ben similar a la de les torres republicanes i el cos de guàrdia) i presentava una amplada de poc més d'un metre. Així doncs la primera consideració és amb el mur 118. Paradoxalment, les relacions físiques mostraven com el mur 118 penetrava a la muralla 108, tallant-la en secció. I d'altra banda, pel que fa al mur 119 s'observava que a nivell de fonament i just a tocar a la muralla 108, s'eixamplava considerablement, veu 305. Aquest eixamplament (que s'adossava al mur 119 i al mateix temps tallava parcialment la muralla) era realitzat amb lloses de pissarra. L'amplada conjunta del mur 118 i l'eixamplament 305 era d'1.1m, o sigui, la mateixa que el mur 118. I pel que fa al nivell de circulació 304, les relacions eren ben clares (tot i que aparentment contradictòries): l'estrat s'adossava al mur 119 i només cobria parcialment el 305, adossant-s'hi a la resta. Nosaltres pensem que 118 i 305 eren dues estructures pensades i projectades contemporàniament. 118 de manera totalment *ex novo*, mentre que 305 aprofitant parcialment un mur preexistent, el 119. Tanmateix, i per motius que desconeixem, el mur 305 no s'arribà a executar, quedant només una petita cantonada que tal vegada hauria estat utilitzada com una banqueta.

Finalment, el nivell d'ús 304, i la possible banqueta 305 van ser amortitzats amb l'estrat 186, un nivell de rebliment de terres marronoses barrejades amb pedres de totes les mides (tant còdols com lloses de pissarra), que tenia una potència de 45-50cm. El conjunt ceràmic era molt similar a l'estrat anterior, consistent en una seixantena de fragments molt trossegats, dels quals només 7 eren tornejats i representaven el 12% del total. Un altre cop, ens trobem amb la impossibilitat de precisar cronològicament aquests esdeveniments ja que no comptem amb tipus ceràmics de major fiabilitat.

Des de l'estança central IC s'accediria a dues habitacions més. Una a la part septentrional i l'altra a la part ponentina, i ambdues amb la característica comuna d'estar profundament alterades per les construccions medievals. A l'estança

septentrional, Habitació ID, s'hi accedia per un estret espai de porta, ue 417, de només 70cm. Restava definida pel mur 36 a la llevant i el potent mur 262 a la part de migdia. Aquesta estructura presentava la mateixa amplada que el mur 118, uns 110cm, però a diferència d'aquell era format bàsicament amb grans còdols a la base, encara que també s'observaven lloses de pissarra. Ambdues estructures eren totalment perpendiculars. Tanmateix, el mur 262 estava tallat per la construcció de la torre medieval, Torre 1. Talment el que teòricament hauria d'haver estat el tancament de la part nord, ue 33, quedava tallat per unes cases medievals. De totes maneres, si ens imaginem la projecció d'aquestes dues estructures fins a adossar-se pel lateral a la muralla 108, se'ns conformaria una habitació rectangular de 10.4m de llargada per uns 2.2m d'amplada, conformant una superfície d'uns 23m². Aquest gran espai allargassat quedava dividit en dues meitats iguals pel mur 123, el qual en època ibèrica compartimentava els Àmbits I i II. Ara, en la fase republicana s'havia desmuntat considerablement, i dividia els dos espais de l'Habitació ID, els quals intercomunicava a través d'una obertura de només 70cm.

Espai que es correspondria amb l'habitació ID

A la meitat de ponent es localitzà un primer nivell d'uns 5cm de potència, ue 114, que amortitzava el nivell d'ús ceretà (ue 124), així com l'envà 130. Consistia en un estrat compactat, horitzontal, format per terres marronoses amb alguna pedreta petita. D'aquest nivell gairebé no es van recuperar materials ceràmics (11 fragments en total). Per sobre s'identificaren un parell d'estrats de rebliment, poc compactats, formats per terres marronoses barrejades amb còdols petits i llosetes, ue 105 i 111, que no sobrepassaven els 15cm de potència conjunta.

A l'altra meitat de l'Habitació ID, es localitzà un únic estrat de cronologia inevitablement antiga. Consistia en l'estrat 176 i estava format exclusivament per terres marronoses, ja més compactades superficialment, d'uns pocs centímetres de potència, que ja cobria el substrat natural. El material ceràmic recuperat consistia en una quarantena de fragments dels que nou eren tornejats ibèrics, representant prop del 18% sobre el total. En definitiva però, en cap dels dos espais de l'habitació ID comptem amb prou elements per proposar una evolució cronològica clara. Això, unit a que està fortament alterat per les construccions medievals, fa que en tinguem una visió força difusa de la seva configuració.

I finalment, des de l'habitació IC també s'hauria pogut accedir a l'últim dels espais de l'Edifici I, l'Habitació IE. De fet, tan sols podem hipotitzar aquesta intercomunicació, ja que no se'ns ha conservat. Talment, nosaltres el definim com un sol espai ja que és com se'ns mostra a partir de la realitat arqueològica. Però certament desconeixem si es tractava d'un espai, de dos, o quedava configurat a partir altres elements de més solidesa.

La superfície de l'Habitació IE, a grans trets s'ubica allà on en època medieval s'hi bastí la torre medieval. Així l'única estructura que defineix l'espai és el mur 118, el qual el separa de l'habitació IC central. Ja ho dèiem abans, aquesta és una estructura de 110cm de gruix que talla la muralla ibèrica, i és format per una successió de lloses de pissarra disposades horitzontalment. Per tant, presenta una

tipologia constructiva molt similar a les torres romanes de la porta monumental republicana.

De totes maneres, l'estructura no té cap tipus de relació amb l'estratigrafia que descriurem ja que entre aquesta i el mur 118 s'hi bastí una de les estructures de la torre medieval. Per tant, les relacions físico-temporals entre tots aquests nivells i estructures tan sols s'infereixen a partir de la seva disposició, de les cotes on s'ubiquen, i del coneixement general que tenim de l'assentament. Però amb certesa, no es pot assegurar que cap dels estrats funcioni i estigui relacionat amb el mur 118.

Així, l'estrat que cobria i amortitzava les estructures ceretanes i aquells nivells de circulació fou el nivell 182-267. Consistia en un estrat poc argilós i de textura gravosa, barrejat amb alguns còdols, que presentava una potència d'entre 5 i 20cm. A la superfície d'aquest nivell s'identificà una important concentració de terra cendrosa i rubefactada que possiblement es tractava d'una llar de foc, ue 359. El material ceràmic estava format per un conjunt de 227 fragments, dels quals només 7 corresponien a fragments ibèrics a torn (al voltant del 3% del total). A banda, també destaca la localització de tres bocins de ceràmica Campaniana A, i d'una base de ceràmica àtica, possiblement de la forma Lamb 22, pròpia del segle IV ane (Làmina 71: Figura 8). Aquest fragment es trobava en un context de residualitat en l'estrat, però indicava indubtablement l'existència efectiva de l'assentament durant la quarta centúria ane i una relativa circulació de productes en el mateix moment. Així mateix, en aquest cas sí que es podia precisar amb més seguretat la formació de l'estrat 182-267. Els tres bocinets de la Campània mostraven que la formació del ferm de circulació s'hauria realitzat en algun moment del segle II ane.

Finalment, just per sobre d'aquest nivell d'ús es va identificar un últim nivell, ue 229, format per terres marronoses amb algunes pedres petites barrejades, que no superava els 5cm de potència. Consistiria en un nivell de rebliment però que ja

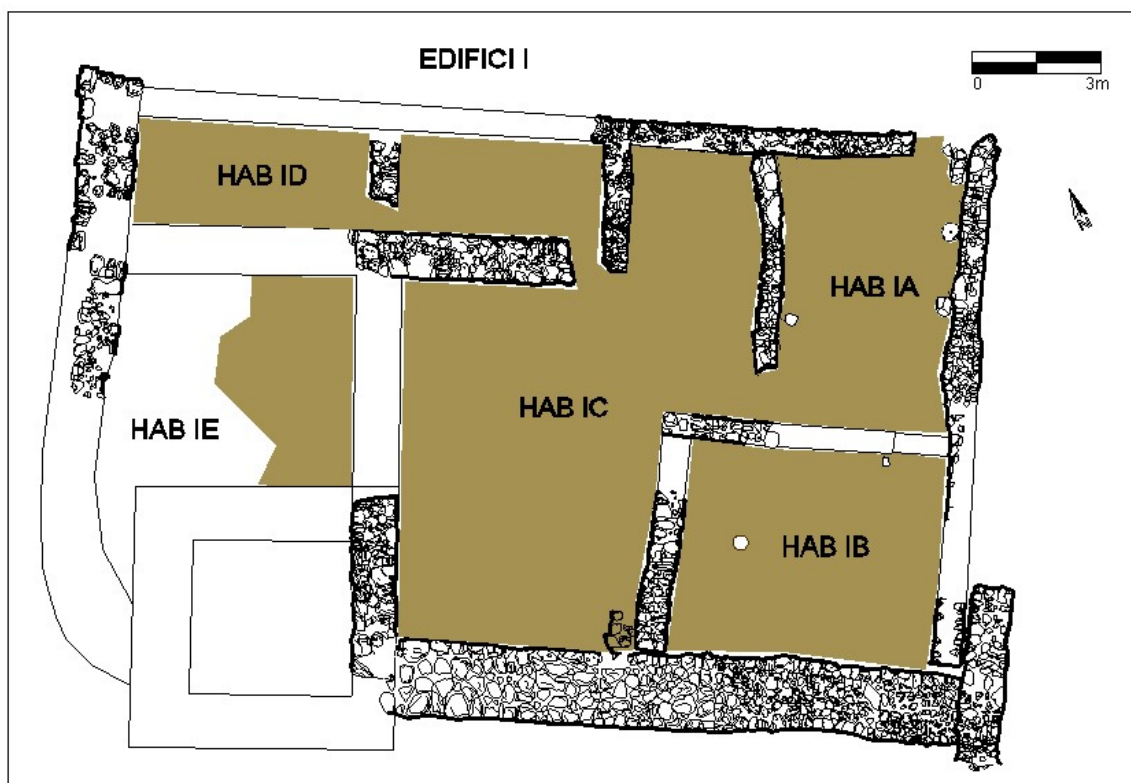
havia quedat molt afectat per les incidències medievals. De fet, era en aquest estrat on es fonamentaven les estructures muraries de la torre medieval, i molt possiblement, la seva superfície s'utilitzà com a ferm en aquella etapa.

Detall del mur 118

Interpretació de l'Edifici I. Aquest edifici es bastí abastant la superfície que en època ceretana havien ocupat els Àmbits I, II i III, i s'adossava a la muralla ceretana. El nou recinte aprofità només parcialment els antics fonaments. Efectivament, bona part dels antics murs es van desmuntar i eliminar, i se'n construïren de nous, en un gran recinte que bàsicament no variava la superfície conjunta d'aquelles tres finques, però sí que en canviava considerablement l'articulació i el funcionament intern dels diferents espais. Les avant sales deixaren de ser utilitzades com a tals, i les sales principals també adquiriren unes noves dimensions. Fins i tot és probable que en la part més posterior i arraconada s'hi

bastís una estructura turriforme, tal vegada de mesures similars a les de l'entrada⁶⁰².

Planta hipotètica de l'Edifici I

La nova construcció s'erigeix amb uns patrons arquetípics pròpiament romans, sobretot pel que fa a les mesures relacionades a la *pertica*, tanmateix, en el nou edifici també s'observen trets típicament ibèrics, com podrien ser els mateixos materials constructius, o mòduls de distribució i ocupació dels espais basats en la correlació $1\sqrt{2}$. Aquesta barreja en els conceptes arquitectònics demostraria que la fase republicana es desenvoluparia amb un sincretisme cultural, el qual mostraria que l'ocupació i posterior control romà s'exercí sobre la base de la cohabitació amb el món indígena.

⁵⁹⁹ En el decurs de la campanya de 2016, a l'altra cantonada del jaciment s'ha documentat el que sembla una quarta torre romana, que també talla la muralla ibèrica. La tipologia constructiva i les mesures de les estructures, són com les de les torres de l'entrada.

Nosaltres creiem que l'Edifici I es bastí a l'entorn de mitjans de segle II ane. En aquest sentit no tenim arguments directes que ens ho testifiquin, però sí que tenim tota una sèrie de petits indicis. D'una banda, ja ho hem vist, algun dels nivells de circulació d'aquesta fase presenta uns pocs fragments de ceràmica Campaniana A dins d'un mar de ceràmiques a mà. Això ens situaria en un pla cronològic general del segle II ane. D'altra banda, un altre element a considerar seria el de la similitud tipològica. En aquest cas, totes les noves parets que es basteixen segueixen els mateixos criteris constructius (utilització de lloses de pissarra, mesures i gruixos dels murs,...) que la resta del Castellot pel que fa a l'etapa republicana, amb el que es podria pensar que hi podria haver hagut algun tipus de contemporaneïtat entre elles. I finalment, un últim argument el podríem trobar en la coherència urbanística de les actuacions de remodelació realitzades. Com veurem, després de les reformes de mitjans de segle II ane, l'*oppidum* del Castellot passà a comptar amb quatre torres de defensa, una d'elles instal·lada en el mateix Edifici I. Pensem que aquesta gran remodelació havia d'haver estat pensada, projectada i executada conjuntament, seguint un pla preelaborat i definit per l'administració romana. Dins d'aquesta programa edilici, no ens semblaria lògic pensar que una de les torres i dels edificis s'hagués realitzat amb anterioritat o posterioritat a la majoria de noves estructures. És per tots aquests motius que considerem que la construcció de l'Edifici I ha d'haver estat realitzat en el mateix moment que els altres tres edificis, i de la nova porta monumental de la part central.

I pel que fa a l'abandonament, hem de reconèixer que tampoc tenim elements cronològics fiables per fer una proposta prou precisa. Indubtablement, l'amortització de l'edifici va tenir lloc en un moment posterior a mitjans de segle II ane, com una conseqüència lògica de ser aquell el moment en què es construí, però el registre ceràmic no permet tenir una major precisió. Així doncs, només ens queda la especulació de creure que el definitiu abandonament i posterior col·lapse es produí en un marc general que afectà a la totalitat del Castellot. En altres zones del jaciment hem pogut precisar que aquest moment es produí en una data *post quem* 45 ane, en base a la troballa d'una moneda de *Kel-se* que es pot datar en

aquell any. Per tant, l'abandonament definitiu de l'emplaçament, i per tant també de l'Edifici I, el podríem situar en el tercer quart de segle I ane.

I en aquest sentit, volem fer una apreciació de tipus cronològic a partir del registre arqueològic. Com hem vist, a la gran majoria de nivells d'amortització dels fermes de circulació es recupera un volum de materials ceràmics molt similar al que es pot identificar en la preparació dels propis sòls. Aquesta similitud no és només identificable numèricament i tipològica, sinó, i el que és més significatiu, també percentualment. En els estrats republicans que hem considerat nivells de recreixement amb voluntat d'ésser sòls de circulació, per tant amb una cronologia de mitjans de segle II ane, bàsicament es localitzen dues tipologies ceràmiques: les fetes a mà de tradició local, i les ibèriques tornejades, ja siguin oxidades o reduïdes. Generalment, el percentatge de les segones sobre el volum total ronda el 15%. Tanmateix, i de forma paradoxal, les tipologies en els estrats d'amortització (teòricament de la segona meitat de segle I ane), són les mateixes (i en aquest sentit és destacable l'absència de les produccions importades d'Itàlia pròpies dels segles II i I ane, o fins i tot les tipologies pròpies tarraconeses), però el que és més significatiu, la relació percentual entre ambdues continua amb els mateixos paràmetres, i fins i tot en alguns casos és inferior. Entenem que aquesta no hauria de ser la dinàmica lògica de l'evolució del registre ceràmic, sinó que amb el temps s'hauria de produir un augment considerable de les ceràmiques fetes a torn, inversament proporcional al descens de les modelades, el qual hauria d'anar acompanyat d'una presència cada cop més important de les importacions típiques d'aquest moment (ceràmiques campanes, de Cales, àmfores vinàries i ceràmiques comunes d'Itàlia, etc). De fet, aquesta evolució és la que es testimonia en altres indrets del mateix Castellot, com veurem tot seguit, amb uns augments de les produccions fetes a torn que aconseguixen el 30 i el 40% sobre el total. Aquesta aparent anomalia en el registre ceràmic nosaltres l'expliquem a partir de la possibilitat que els nivells que cobreixen els fermes de circulació republicans no siguin realment nivells de reblliment expressament abocats a la segona meitat de segle I ane per colmar l'indret, sinó que s'hagin originat com a conseqüència del

col·lapse i enderroc de les parets del mateix edifici, realitzades en les parts elevades amb arquitectura de tàpia. En aquesta tessitura, el material recuperat no seria el que es correspon amb les etapes gairebé augustals, sinó que hauria de ser el que era propi en el moment de formació i bastiment de les parets de l'edifici, o sigui, mitjans de segle II ane. Per tant, i com una conseqüència lògica d'aquesta interpretació, el conjunt ceràmic dels nivells de formació de sòls, i del què hi ha en les parts terroses dels murs hauria de ser similars. Tal com passa en la seqüència estratigràfica documentada.

Ja pel que fa a l'anàlisi de l'Edifici I, presentava una planta allargassada, amb unes mesures que equivalien a 6.5 *perticae* de llargada (19.2m) per 4 *perticae* d'amplada (11.7m), conformant una superfície de 223m² aproximadament, amb la porta d'accés ubicada a l'extrem nordoriental. Al seu interior, cinc habitacions intercomunicades articulaven els diferents espais. Tanmateix, les estances més ben conegudes són les més llevantines, mentre que les de més a ponent, ja sigui per la poca estratigrafia conservada, o per les alteracions que sofriren en època medieval, no se'ns mostren de manera molt clara. La primera, Habitació IA, presentava unes mesures rectangulars de 6.25m per 4.45m. Es tractaria d'un lloc d'habitació d'acord amb la llar de foc, i quasi amb tota seguretat també hauria estat formada per un volum superior. Des d'aquí s'hauria accedit a una sala a migdia, Habitació IB, la qual hauria mantingut les mateixes mesures i dimensions que en la fase ceretana, i també hauria pogut estar coberta si ens guiem pels diferents forats de pal localitzats. En aquest cas, almenys en planta baixa no hi hauria cap fogar.

Des de l'Habitació IA es passaria a una contigua per la part de ponent, Habitació IC, a través d'una obertura de 1.2m. La tercera estança podria tenir una disposició en planta un xic estranya, amb un espai rectangular a la part central d'uns 54m², i un apèndix a la zona nord de poc més de 5m². Tal vegada se'ns ha perdut una hipotètica compartimentació interior que hauria explicat molt millor aquesta morfologia (hem de recordar que la part central estava totalment escapçada fins al

substrat geològic). El fet és que aquesta és la planta que ens ha arribat al nostres dies, i així és com l'hem d'intentar explicar. En qualsevol cas, l'absència de qualsevol tipus de mobiliari, i les grans dimensions de l'espai fa pensar en algun tipus de sala oberta, o d'una mena de pati central. Des d'aquesta estança central s'hauria pogut accedir als dos darrers espais. El primer, l'habitació ID se situava a la zona nordoccidental, i s'hi accedia per una porta de 75cm d'amplada. Hauria consistit en una sala de planta allargassada d'uns vint i escaig metres quadrats, la qual estava dividida en dues meitats iguals.

I Finalment, a la resta del quadrant de ponent hi hauria una hipotètica cinquena habitació, habitació IE. L'únic element que tenim que defineix l'espai és el mur que la separa de l'Habitació IC, que consisteix en una potent estructura de poc més d'un metre d'amplada, realitzat amb la mateixa tipologia constructiva que les parets de les torres centrals. Semblaria que en aquest espai sí que hi hagué espai d'hàbitat, ja que s'hi ha localitzat una llar de foc.

Per nosaltres, una explicació per entendre la solidesa d'aquella paret, i sobretot del fet d'estar tallant la muralla, seria que en aquella cantonada s'hi hagués bastit un cos fortificat. De fet, semblaria que la primera intenció hauria estat realitzar la construcció a la zona central, però potser se'n desdigueren ràpidament. No prou ràpid però, com per deixar un petit testimoni just a la cantonada entre la muralla i una de les parets de la zona central. El cos turriforme s'hauria ubicat a la cantonada sudoccidental de la construcció. En desconeixem la seva composició, mesures i distribució però tal vegada estigués relacionat amb el potent mur que defineix l'Habitació ID. De totes maneres, no seria una torre exempta, com sí que ho eren les dues de la porta, sinó que semblaria que formaria part d'un gran edifici, el qual en la seva part posterior, mostraria evidents signes de fortificació que s'haurien de vincular clarament amb el sistema defensiu republicà.

I per què hauria d'haver una torre en aquell sector de l'assentament? Nosaltres hi observem diferents motius. D'una banda, donaria simetria a tot el conjunt. Ja hem

dit que l'antic *oppidum* ceretà comptaria amb una torre a la cantonada més llevantina de la muralla⁶⁰³. I també hem vist com amb la construcció de la nova porta monumental republicana es construirien dues torres de flanqueig a cada costat. Amb aquesta quarta torre a la cantonada ponentina, es completaria la defensa dels llocs més vulnerables de l'assentament: els angles de la muralla i la porta central. Però d'altra banda, i a part d'un sentit poliorcètic, també hem de pensar que des d'aquell emplaçament del Castellot es té una visió gairebé privilegiada de l'estret de Baltarga, el veritable accés a la plana cerdana⁶⁰⁴. I a més, en el Tossal que domina aquell pas també hi hagué en època republicana un punt de control del territori certament important, tal com veurem posteriorment. Per tant, la necessitat d'ubicar una torre a la cantonada sudoccidental del Castellot semblaria que estar refermada des d'un punt de vista poliorcètic i estratègic-militar. En definitiva doncs, el nou assentament creat a partir de les reformes de mitjans de segle II ane, comptaria amb quatre torres de defensa i/o vigilància.

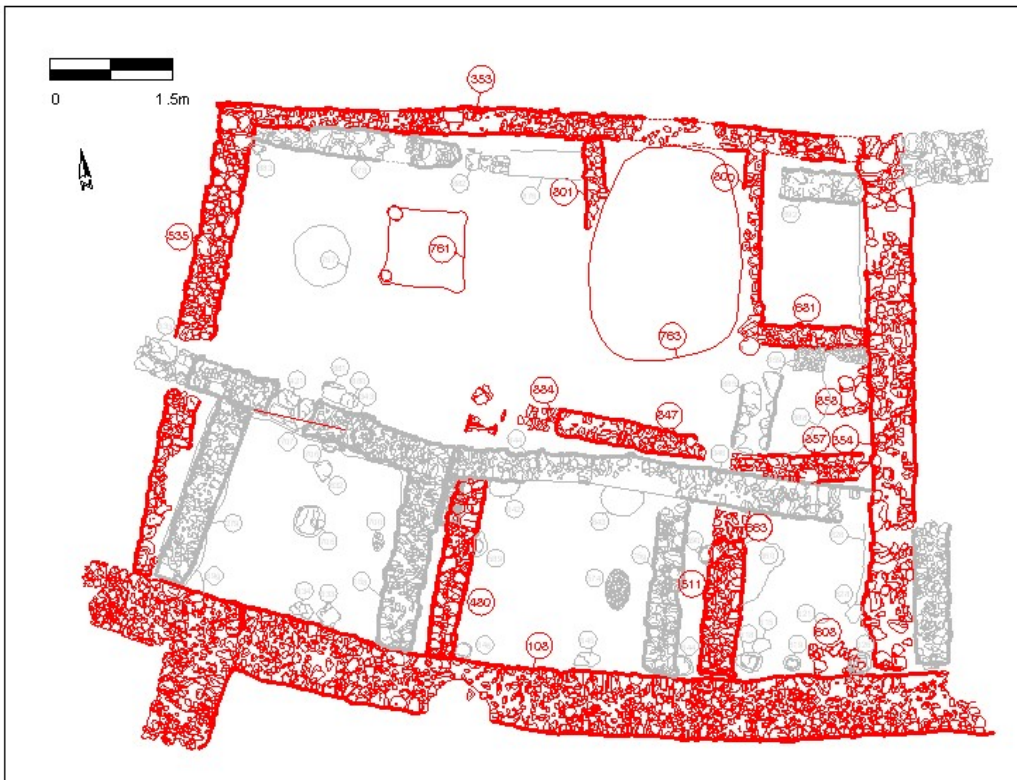
Degut a que l'edifici presenta tantes alteracions estructurals i sedimentològiques, i davant l'absència d'elements de rellevància, pel que fa a l'esfera domèstica i artesanal hem de concloure que no tenim una apreciació definida sobre la seva funcionalitat. Semblaria lògic pensar en uns usos de tipus residencial i unes activitats domèstiques, però res més podem dir més enllà d'aquestes generalitats. No obstant això, com dèiem, és probable que també fos un edifici parcialment fortificat, i que s'hi desenvolupessin funcions de vigilància i control del mateix poblat, establint una comunicació (almenys visual) amb altres assentaments propers.

⁶⁰⁰ Tal com anunciàvem anteriorment, en aquell espai s'ha documentat també una torre republicana durant la campanya d'enguany, tipològicament igual a les de l'entrada.

⁶⁰¹ No hem d'oblidar que en la fase medieval en el mateix punt també s'hi establí una torre que nosaltres interpretem de control del territori, ja que té una visió privilegiada de l'estret d'Isòvol, entrada natural a la plana cerdana per l'oest.

5.3.1.3.2.3. L'Edifici II

Aquest edifici es troba emplaçat a la zona central del jaciment, i estava delimitat pels murs 281/535 a ponent; el mur 353 a tramuntana, i el mur 354 a llevant, el qual conforma també l'Edifici III. L'edifici s'ubica allà on hi havia hagut els àmbits VII, VIII i IX, adossant-se tot ell a la muralla. Els tres murs mencionats eren totalment diferents entre ells. El primer, ue 281/535 corresponia al mur que separava els Àmbits VI i VII de la primera fase, i consistia en una estructura d'uns 75-80cm d'amplada realitzada amb còdols de mides diferents. La llargada total era de poc menys de 12m. El mur 353 tenia una amplada d'uns 45-50cm i era realitzat amb còdols i algunes lloses, de mides petites i mitjanes. Tenia una llargada d'uns 15m. Per l'altra costat, s'adossava al mur 354 de l'Edifici III. Aquesta era una estructura que consistia en una potent paret feta amb grans còdols, de 1.1-1.2m d'amplada, que en alguns trams presentava lloses de pissarra per sobre col·locades horitzontalment.

Estructures de la zona central del jaciment que es corresponen amb l'Edifici II

En aquest sentit i tal com dèiem, l'Edifici II, generat a partir de les grans reformes de l'entorn de mitjans de segle II aC, englobava tot l'espai de les antigues estances VII, VIII i IX, conformant una superfície d'uns 203m². Com que el nou edifici s'adaptà a una realitat urbanística preexistent, i tenint en compte la curvatura que presenta la muralla perimetral, el recinte presenta unes dimensions variables, amb una amplada que oscil·la entre els 11.5 i els 13.2m, i un llargada que ho fa entre els 14.9m i els 17.6m. Tanmateix, si ens fixem en les dimensions a la cantonada nordoccidental, entre els murs 281 i 353, i a partir de la qual versemblantment es traçà l'edifici, les mesures serien de 11.5m d'amplada per 14.9m de llargada. Curiosament, aquesta també seria una mètrica que podria pivotar al voltant de la *pertica* romana, sobretot en el cas de la llargada, ja que les mesures correspondrien, *grosso modo*, a 5 per 4 *decempeda*.

Vista de l'Edifici II des de la cantonada entre els murs 281 i 353

Com en el cas de l'Edifici I, les obres en els Àmbits preexistents també van tenir una afectació desigual pel que fa les seves estructures de bastiment. D'aquesta manera, algunes de les sales es mantingueren gairebé inalterables, sobretot en les dimensions o ubicació en l'espai, mentre que altres s'anul·laren completament, adaptant-se a una nova configuració estructural. De forma general, les sales principals tan sols foren reformades sense variar el seu perímetre. En canvi, les avantsales de les tres cases es reconvertiren en un gran pati diàfan i productiu.

L'accés es realitzaria per l'antiga sala principal de l'Àmbit VII, ara Habitació IIA. De fet, es mantindria l'antiga comunicació que hi havia hagut entre les sales principals dels Àmbits VI i VII, una porta de 1.2m d'amplada oberta al mur 281. I després de les reformes vinculades a la nova porta monumental que significà el desmantellament de l'antic Àmbit VI, aquella obertura s'erigí en la nova entrada principal del nou edifici.

L'habitació IIA, com diem, havia mantingut els mateixos murs de bastiment que en l'etapa ceretana. Així, era una estança delimitada pels murs 281 a ponent, el mur 707 a tramuntana, i el 480 a llevant, conformant una superfície interna d'uns 33m². En un sentit descendent, el primer nivell documentat de cronologia clarament antiga fou un potent estrat de rebliment, ue 397, format per terres marronoses de tonalitat clara barrejades amb algun còdol i alguna llosa enclavada, que ocupava tota la superfície de l'estança, i tenia una potència que podia arribar als 40cm. Els materials ceràmics d'aquest estrat corresponien a una majoria de fragments fets a mà, amb unes poques ceràmiques ibèriques a torn (12 fragments que representaven quasi el 6% del total), en els que hi destacava algun fragment de càlat. Aquest estrat s'ha d'interpretar com l'estrat d'amortització del nivell de circulació que s'identificà per sota.

Després de l'exhumació de 397 es localitzà un altre nivell d'aspecte groguenc, més compactat a la superfície i de textura argilosa, amb la presència d'alguns carbons, ue 478. A la zona central destacava una zona de poc diàmetre amb

terres rubefectades. De totes maneres, en ser de poca entitat i dimensions no creiem que pogués tractar-se d'una llar de foc i tal vegada es tractés d'una alteració tèrmica produïda per algun punt de foc molt concret. Amb tot això doncs, considerem el nivell 478 un nivell de circulació que al mateix temps regularitzava els nivells preexistents.

El nivell 478 tenia una potència d'entre 5 i 10cm i els materials recuperats també mostraven un poc ventall de tipologies i formes ibèriques. Tan sols 6 fragments (el 7.3% del total) destacant-ne un d'àmfora ibèrica (Làmina 65: Figura 2), i un altre corresponent a un vas amb uns orificis a la nansa per ésser penjat (Làmina 67: Figura 1). Ara bé, la troballa més destacada fou la d'una arracada d'or⁶⁰⁵. La peça seria de tipus naviforme i feta amb làmines d'or sense decoració, el que provocà que estigués puntualment xafada. Aquestes joies d'orfebreria van aparèixer en el món ibèric entre els segles IV i III ane i provindrien de les cultures púniques i hel·lenístiques⁶⁰⁶, essent les localitzades a Catalunya típiques d'entre els segles III i I ane. Com diem, aquest no és l'únic objecte d'aquest estil trobat al nord-est peninsular ja que, tal com va posar de manifest l'equip d'investigadors de Sant Miquel de Vinebre en un estudi monogràfic (GENERA *et alii*, 2005: 893-894), s'han localitzat arracades naviformes, amb decoració o sense, al mateix jaciment de Sant Miquel de Vinebre (amb una datació estratigràfica d'entre finals de segle II ane i segona meitat de segle I ane), dues al poblat ibèric de les Maleses de Montcada i Reixac (amb una cronologia d'entre el segle III ane i mitjans de segle II ane), i a la fortificació del Casol de Puigcastellet de Folgueroles, amb una datació proposada d'entre el tercer quart de segle III ane i principis de segle II ane⁶⁰⁷. De totes maneres, el volum més important d'arracades d'aquesta tipologia provenen

⁶⁰⁵ D'aquest objecte s'està realitzant un estudi detallat i exhaustiu per determinar-ne les seves característiques i composició química.

⁶⁰⁶ El tipus canònic fenici es fixa en algun indret de la costa del Mediterrani oriental vers l'any 700 ane i presenta un cos naviforme de secció ovalada i petites dimensions, ornamentat amb filigrana o granulat, i amb rematats ben diferenciats en els extrems (GENERA *et alii*, 2005: 893-894). A la península Ibèrica coneixem diversos exemplars, com els procedents de Toya (Jaén), El Cigarralejo (Múrcia) i Alt del Fort (Cullera), del IV ane; els dos primers procedeixen d'aixovars funeraris, mentre que l'últim va aparèixer al costat de la muralla del poblat (MERCADAL *et alii*, 2013; 42).

⁶⁰⁷ Aquesta peça està dipositada al Museu Episcopal de Vic. Consisteix en una arracada naviforme de bronze amb una làmina d'or que la recobreix.

d'un tresoret recuperat de l'*oppidum* del Castellet de Banyoles de Tivissa. Aquell tresoret es localitzà en unes excavacions de principis de segle XX, i comprenia sis arracades que formaven tres parelles, i quatre arracades més de secció circular (variants del tipus naviforme)⁶⁰⁸. Amb posterioritat a l'article de l'equip de Sant Miquel de Vinebre, han aparegut dues arracades d'or més al mateix jaciment de Tivissa, segurament pertanyents al mateix tresoret, amb una cronologia estratigràfica a l'entorn de l'any 200 ane (ASENSIO *et alii*, 2005c: 620)⁶⁰⁹.

Detall de l'arracada localitzada a l'estrat 478

Per tant, creiem que l'arracada localitzada a l'Àmbit VII s'insereix perfectament amb els paràmetres cronològics en què se situen les restants joies localitzades, d'entre els segles III i I ane. En el nostre cas, el nivell d'ús d'on es recuperarà

⁶⁰⁸ Les deu arracades estan dipositades al Museu de Tarragona.

⁶⁰⁹ Tenim notícies de la troballa de la segona de les arracades a través dels seus investigadors, efectuada durant el 2012. Tanmateix, aquesta troballa encara no ha estat publicada. Agraïm a David Asensio i a Maite Miró per haver-nos-en donat notícia.

presentaria una cronologia de mitjans de segle II ane, quedant amortitzat a la segona meitat de segle I ane.

Finalment, l'estrat 478 cobria els dos estrats d'incendi i destrucció que ja hem analitzat en la fase ceretana, ue 551 i 591.

Des de l'Habitació IIA es podria accedir a la sala contigua per llevant, Habitació IIB, i possiblement també al gran espai diàfan de la zona septentrional, Habitació IID. De fet, no hem documentat cap porta de comunicació amb aquestes estances adjacents, però ens sembla lògic pensar que des de la primera sala es pogués accedir a l'habitació central i també al gran pati unificat⁶¹⁰. Si ens centrem en l'habitació central (Habitació IIB), també mantenia el mateix perímetre que en la fase ceretana. Per tant, estava definida pels murs 480 a ponent, el mur 847 a tramuntana, i el mur 511 a llevant, essent de planta quadrangular amb unes mesures de 5.8 per 5.6m. En aquest cas sí que es podia observar un espai de porta en el mur 847, desplaçada fins a la paret de ponent i de quasi 1.4m d'amplada, que hauria comunicat aquesta sala amb el pati diàfan de la part septentrional.

A nivell estratigràfic, i també en un sentit descendent, el primer nivell pròpiament antic que es lliurava als murs perimetrals fou l'estrat 460. Consistia en un nivell de rebliment de terres força netes, d'uns 35cm de potència. El material recollit no era gens significatiu, amb una majoria força aclaparadora de ceràmiques a mà (les ceràmiques ibèriques a torn representaven només el 4.28%)⁶¹¹.

⁶¹⁰ No s'ha pogut documentar completament i en tota la seva llargada el mur que separa l'habitació de la següent, i que en la fase ceretana hauria separat les sales principals des Àmbits VII i VIII, degut a la presència de les estructures d'època medieval. L'espai que manca per documentar d'aquell mur és d'uns 1.2m, que es correspon amb l'obertura que molts cops presenten les portes d'aquesta fase, equivalent a quatre peus romans. Per tant, no és descartable que hi hagi un pas entre les dues estances, fet que d'altra banda ens resultaria lògic. Talment, no s'ha pogut documentar el mur que separa la primera estança del gran pati davanter, i que en l'etapa ceretana dividiria la sala principal i el pati davanter de l'Àmbit VII, ja que també se situa just a sota d'una alta estructura medieval. I en aquest cas doncs, també és possible creure en una comunicació directe, tal com passa amb l'habitació central.

⁶¹¹ Com hem vist, aquesta dada també ens la trobàvem amb el nivell d'amortització de l'Habitació IIA, ue 397, amb uns percentatges de ceràmica a torn respecte el total ceràmic que no superen el

Aquest estrat cobria un primer nivell d'ús, ue 540, consistent en una estesa de terres argiloses, compactades a la superfície i de textura sabonosa, i que presentava una tonalitat grisosa en superfície, originat a partir de la presència de taques de material cendrós. L'excavació arqueològica va permetre documentar que en aquest moment existia un pas de porta al mur 511, ue 663, que comunicava amb l'Àmbit IX, consistent en una obertura d'1.2m (que equivalen justament a 4 peus romans). El nivell d'ús 540 estava relacionat amb una petita zona recremada, de coloració vermellosa ubicada a l'angle nordoccidental de l'habitació, amb un diàmetre gens uniforme que no superava els 30cm, ue 539. No creiem que es tractés d'una llar de foc permanent, donades les dimensions i característiques del recremat, i més aviat ho vinculem a un punt de foc ocasional.

Un altre fet a destacar fou l'existència d'una acumulació de pedres en l'angle format pel mur 480 i la muralla 108, ue 573. Els blocs eren còdols de mida mitjana i estaven apilats de forma cònica, amb la base més o menys quadrangular, ocupant un metre quadrat aproximadament. I el coronament acabat en punxa just a la cota de la rasant del mur 480. Desconeixem la interpretació d'aquest apilament, d'altra banda tant ben ordenat, però pensem que podria correspondre a una simple acumulació de blocs, interpretació que considerem més versemblant, o sent una mica més agosarats, a una antiga estructura que hagués estat en procés de desmuntatge i hagués quedat mig abandonada. Finalment, l'última de les estructures associades al nivell d'ús era la part superior d'un molí rotatori, ue 552. Estava emplaçat aproximadament a un metre de distància de la porta 663, i és probable que hagués estat reaprofitat com a fonament d'un suport de la coberta, ja que estava encastat parcialment en l'estrat.

6%. Com en el cas de l'Edifici I, nosaltres interpretem aquesta aparent contradicció pel fet que consistiria en un material ceràmic que estaria present en els nivells terrosos dels murs de les estances, i per tant, amb una cronologia formativa de mitjans de segle II ane.

Nivell d'ús 540 de l'habitació IIB on s'observa l'acumulació de blocs de pedres a la cantonada

L'excavació del nivell de circulació 540 va comprovar que ja cobria tots els elements corresponents a la fase ceretana de l'Àmbit VIII i que ja hem descrit en l'apartat corresponent. De la seva exhumació es localitzaren relativament pocs materials, però en destaca la gran proporció de materials ibèrics a torn, ja que aquests sumaven quasi el 37% sobre una trentena en total, destacant un petit vaset a torn reduït (Làmina 67: Figura 3). De totes maneres, també cal destacar la recuperació d'un possible percutor lític (Làmina 75: Figura 1), amb traces d'haver estat utilitzat en un dels seus extrems potser per xafar o esmicolar.

Com diem, en aquesta fase republicana s'obrí un pas de comunicació a l'habitació IIB per accedir a la més sudoriental de l'Edifici, l'Habitació IIC. En aquesta cas, aquesta estança no mantingué l'estructura respecte l'etapa anterior. La construcció de l'Edifici III l'escapçà gairebé per la meitat, generant un nou espai amb unes mesures de 4.7m per 3m que conformaven una superfície d'uns 14m².

Així doncs, el nou espai restava definit pel mur 511 a ponent, el mur 857 a la part nord, i el mur de l'Edifici III, ue 354, a la part de llevant.

El primer nivell que s'identificà en aquella estança fou un nivell d'enderroc, ue 512, consistent en un estrat de terres poc compactades barrejades amb alguns còdols de mida petita i mitjana, que tenia una potència d'entre 25 i 30cm. D'aquest nivell es van recuperar tan sols una vintena de fragments ceràmics, dels que 5 eren tornejats. Un nombre en qualsevol cas molt reduït d'acord amb el volum de terres excavat, i que nosaltres interpretem al fet que es tractava a l'enderroc de les tàpies dels murs. L'estrat 512 cobria un primer nivell de circulació, ue 550, consistent en una estesa de terres argiloses i compactades a la superfície. No es localitzà cap resta de terres recremades, ni tampoc traces de carbons a la superfície, per tant un signe inequívoc que no havia existit cap tipus de llar de foc a l'habitació. El ferm es recolzava a totes les parets de l'estança, i cobria el marxapeu de l'espai de porta, ue 663, obert al mur 511, i que permetia al pas a l'Àmbit VIII, unificant aquest nivell amb el 540 ja descrit anteriorment. Tan sols hem de destacar la disposició en semicercle d'un seguit de blocs de pedres, ue 608, recolzant-se a la muralla 108 en un punt equidistant entre les parets 511 i 354. Pensem que podria tractar-se de les falques d'un suport que apuntalés les parts més elevades de l'estança, tal vegada un pis superior.

L'estrat 550 tenia uns 25-30cm de potència i ja cobria els nivells i elements de la fase ceretana. De la seva excavació es van recuperar un nombre significatiu de fragments ceràmics (uns 130), dels que el 55.5% corresponien a ceràmiques ibèriques, destacant els còdols pintats en vermell (Làmina 64: Figures 1, 4 i 6), els platets (Làmina 67: Figura 6) o les àmfores ibèriques. Amb aquests materials, afegit a la troballa d'algun fragment de Campaniana A en un forat de pal associat al nivell, pensem que el ferm de circulació correspondria a una cronologia que hauríem de situar en el segle II ane. Així mateix, i pel context general, finalment es podria situar en el marc general de realització de les reformes republicanes, a l'entorn de mitjans de segle II ane.

I com dèiem, des de l'Habitació IIB, i possiblement des de la primera de totes, la IIA, s'accedia a un gran pati que hi havia a la part posterior, el qual de forma general ocupava les avantsales dels antics Àmbits VII, VIII i IX. Presentava una planta rectangular, amb unes mesures de 14.9m de llargada per 7m d'amplada, ocupant una superfície d'uns 108m².

Vista de l'Edifici II desde la cantonada NO amb tot l'enderroc de l'interior

Pel que fa a l'estratigrafia d'aquest pati allargassat, després de l'extracció de les primeres capes superficials es localitzà un potent estrat d'enderroc, de fins a 75cm de potència al seu punt màxim, que s'estenia per tota la superfície, ue 675⁶¹². Aquest enderroc barrejava pedres de totes les mides, algunes d'elles de força grans. El gran volum de pedres (còdols i lloses indistintament) ens porta a pensar

⁶¹² L'estrat 675 també tingué altres nomenclatures, UE 558 i 752. Tanmateix, els tres corresponen al mateix nivell i en el registre es varen unificar.

que les parets perimetrals d'aquest edifici estarien formades majoritàriament per una obra de maçoneria, amb absència d'arquitectura de terra a les parts més elevades.

El materials ceràmics d'aquest estrat, clarament vinculats a un moment de colgament de l'edifici, conformaven un conjunt prou ampli (més de mil dos-cents fragments) dels que un 19.3% corresponien a ceràmiques tornejades del tipus ibèric (vasos bicònics, bols, plats, càlats, àmfores...) en front a una majoria de material a mà. Tanmateix, a l'hora de situar els nivells cronològicament hem de destacar la localització d'uns pocs fragments de Campaniana A (Làmina 103: Figura 5), de Campaniana B en la forma Lamboglia 5 (Làmina 103: Figura 7), i d'alguns fragments d'àmfores itàliques de la Campània en la forma Dressel 1A (Làmina 104/4) i de la zona brindisina, pròpies i típiques en contextos catalans a partir de l'últim terç de segle II ane. Conseqüentment doncs, pensem que el cobriment generalitzat amb blocs de pedres de l'edifici s'hauria de situar en un moment d'entre finals de segle II ane i el segle I ane. Per altres ceràmiques recuperades en el mateix edifici, i pel context general del jaciment, nosaltres pensem que la colamació definitiva s'hauria produït en el tercer quart de segle I ane.

L'enderroc cobria un nivell compactat de terres marronoses, ue 760, sense pedres en la seva composició, que correspondria al ferm de circulació de l'edifici. Aquest estrat s'estenia per tot l'espai que havia estat ocupat per les avantsales dels Àmbits VII, VIII i IX, cobrint totes les parets d'aquells antigues estances. Evidentment, l'estrat també s'adossava a aquells murs propis de l'Edifici.

Aquesta uniformitat tan sols quedava alterada a la cantonada nordoriental de l'Edifici II, Allà sí, es configurava una habitació independent, Habitació IIE, de planta rectangular, de 4.15-4.2m de llargada per 2.6-2.65m d'amplada, oferint una superfície de 10.6m². Estava delimitada pels murs 353 al nord (el mur de tancament de l'Edifici), el mur 354 de l'Edifici III a llevant, i els envans 800 i 681 a

ponent i migdia respectivament. Aquests dos darrers tenien unes amplades d'uns 40-45cm els dos, però tanmateix eren de característiques ben diferents. El primer, ue 800, formava part del conjunt estructural del retall 763 i ens hi referirem tot seguit. De totes maneres, cal dir que estava format indistintament per còdols de totes les mesures i també per grans lloses planes. El segon muret, ue 681, era format per blocs de pedra calcària de mida petita, còdols i lloses petites, i algun element petri de mida mitjana, tot lligat amb fang. Segurament, aquesta diferenciació tipològica s'explica per la diferent funcionalitat de cadascú, ja que possiblement el mur 681 tan sols compartimentaria espais, no fent funcions de càrrega, mentre que el mur 800 assumia unes funcions que com veurem més endavant, podien ésser més complexes.

Petita estança independent, Habitació IIE, en la cantonada NE del pati

Pel que fa a l'excavació de l'Habitació IIE, hem de dir que no va ser gens fructífera, ja que el terreny geològic apareixia a una cota molt elevada. Per sota el nivell d'enderroc 675, es localitzava un estrat horitzontal, ue 701/802, que s'estenia per tota l'estança, i que hauria esdevingut el ferm de circulació. L'estrat ja cobria el substrat geològic, a una fondària de 5-10cm, la trinxera de fonamentació del mur 354, i també el mur de façana ceretà 692. De l'excavació del nivell de circulació 701 es recolliren ceràmiques on les comunes ibèriques fetes a torn que representaven el 41%. D'entre aquestes podem destacar 3 fragments d'àmfora ibèrica, i uns altres que molt probablement es tractaven de Campaniana A amb el vernís completament perdut. Si es confirmés, aquest extrem, es tractaria d'un nivell clarament del segle II ane.

Per tant, i deixant de banda aquesta petita habitació cantonera, el ferm 760 configurava un gran espai diàfan, Habitació IID, sense compartimentacions, delimitat pels murs de tancament de l'edifici, ue 353 i 535, i els murs de façana de les Habitacions IIA, IIB i IIC. El nivell de circulació 760 tenia una potència d'entre 10 i 15cm i ja cobria el substrat geològic i el conjunt d'estructures i elements residuals de la fase anterior. Els materials ibèrics a torn recuperats de la seva excavació representaven el 19.3% del total (87 fragments), sobresortint-ne els vasos, els bols (Làmines 67/7, 70/1 i 71/2) i l'àmfora ibèrica. Ara bé, en aquest sentit també cal mencionar la recuperació d'un fragment del taller de les Petites Estampilles, possiblement de la forma Morel F1124 (Làmina 72: Figura 1), i un bocinet de ceràmica Campaniana A. Novament, els materials ens estarien apuntant cap a una cronologia del segle II ane, segurament dels dos primers terços. Tot i que aparentment pugui semblar un estrat antic dins d'aquest ventall cronològic, nosaltres considerem que cal situar-lo justament en la fase final del mateix, ja en el tercer quart de centúria. La localització de fragments ceràmics d'aquell moment, i el context general del jaciment així ens ho semblen determinar. Volem destacar la localització del fragment dels Tallers Occidentals, el qual s'ha de sumar a les diferents produccions del segle III ane que trobem al Castellot,

certament en un nombre molt reduït, però que ens estan indicant un cert intercanvi comercial ja en aquells moments, qüestió a la que posteriorment ens hi referirem.

De totes maneres, l'estrat 760 estava relacionat a la part central amb tres grans retalls. El més occidental consistia en la sitja ue 757, la qual hauria estat en funcionament en el període ceretà. En aquest cas, el ferm de circulació obliterava el dipòsit. És de destacar la localització en els nivells de farciment d'una àmfora campana de la forma Dressel 1A (Làmina 72: Figura 6), arribades a partir de la segona meitat de segle II ane. Per tant, es tractaria d'una sitja amortitzada a partir d'aquells anys i que determinaria que la disposició del sòl 760 també s'hauria realitzat en la segona meitat de segle II ane.

Nivell d'ús 760 amb la sitja 757 a la dreta, i el retall quadrangular 761 a l'esquerra

El segon consistia en un retall de planta quadrangular, de dos metres de costat, i orientat en funció de l'edifici, ue 761. A l'interior es van identificar tres nivells de

rebliment diferents, ue 762, 772 i 782, els quals es diferenciaven per la presència o absència de pedres, de terres argiloses i cendroses, i que tenien potències variables. L'estructura presentava una secció completament vertical, finalitzant en un pla horitzontal a 2.05m de fondària. En la seva morfologia tan sols cal destacar que a les quatre cantonades s'advertia una forma en punt rodó que anava resseguint la verticalitat de l'estructura, tal com si originalment hi hagués hagut algun tipus de suport de secció circular. A les dues cantonades de migdia, el punt rodó finalitzava en un petit forat de pal de no més de 5cm de potència. I l'últim dels elements a considerar és que al voltant de l'estructura, i just per sobre de l'estrat 760 s'identificava una pàtina un xic més ennegrida que a la resta de superfície.

Retall 761 al final de la seva excavació on s'observa el lleuger punt rodó de les cantonades

Pel que fa als materials recuperats en els tres estrats (ue's 762, 772 i 782), podem destacar el relatiu alt percentatge de les produccions típicament ibèriques, 64 fragments que corresponen al 32.5% del total, dos d'ells corresponents a àmfora

ibèrica. Però sobretot destaca la total absència dels materials d'importació romans, una dada que ja l'hem anat veient al llarg d'aquesta descripció estratigràfica, i que inevitablement ens parla d'una cronologia antiga dins del període republicà. Per tant, el registre ens estaria indicant una rebliment en un marc cronològic molt genèric d'entre els segles III i II ane. Ara bé, és evident (per les relacions físiques i estratigràfiques) que la fossa està vinculada a l'Edifici II, i estem veient com aquest fou construït en un moment a l'entorn de mitjans de segle II ane. Conseqüentment, el rebliment de l'interior es correspondria al moment de les grans reformes que van fer possible el bastiment de l'edifici⁶¹³.

Amb totes aquestes dades no tenim prou elements per proposar una interpretació definitiva del retall 761. Les pròpies característiques de l'estructura, amb una capacitat de 8m³, podrien indicar aparentment un ús d'emmagatzemat i per guardar productes. Tanmateix, justament per la seva morfologia també es pot pensar que les seves funcions serien ben diferents. De fet, el sistema d'emmagatzemat de productes en el poblat ja queda resolt amb les sitges, les quals són tipològicament semblants en tots els períodes. I fins i tot com acabem de veure, n'hi ha una al propi recinte i de la mateixa cronologia. Així, nosaltres creiem que si les funcions que es buscaven en la realització del retall 761 era el simple estocatge de productes, la solució que s'hauria pres hagués estat l'excavació d'una altra sitja. I com que aquest no fou el cas, pensem que cal buscar una altra explicació.

Per tal de comprendre el retall podem analitzar-lo de forma prismàtica, partint de diferents òptiques d'interpretació. Una primera seria el factor espacial. El retall quadrangular es localitza al bell mig de l'espai diàfan que s'ha descrit, el que fa que adquireixi una rellevància especial. Però també es pot observar que segueix l'ortogonalitat que marquen les noves parets de l'edifici II, ue's 353, 800, 801,

⁶¹³ En aquest sentit hem de tenir en compte que d'una mateixa peça s'han trobat fragments en els rebliments de la fossa 761 (fragment 772/7) i de la sitja 757 (fragment 771/13), el que ens estaria apuntant un farciment sincrònic d'ambdós retalls i que, per tant, la sitja fos construïda en la fase anterior i amortitzada en el moment de les obres de l'Edifici II.

861,... Això ens estaria indicant, no només que foren realitzats de manera coetània (fet que d'altra banda queda contrastat amb les relacions estratigràfiques i amb les datacions a partir del material arqueològic), sinó que tal vegada la seva funcionalitat estigués relacionada amb aquelles estructures, més que no pas amb les antigues estances ceretanes. I finalment, també es pot advertir que el retall 761 se situa al bell mig de la línia imaginària que tallaria el gran retall ovalat 763 en dues meitats (del què en parlarem tot seguit), el que també convida a pensar que hi estiguin relacionats.

Una altra manera a partir de la qual interpretar el retall és morfològicament. És versemblant pensar que la localització dels negatius a les cantonades ens està indicant la presència de quatre grans puntals de suport, amb un gruix al voltant dels 40cm. I semblaria que degut a la seva morfologia tan angulosa, amb les parets tan verticals, i la presència dels puntals de fusta a les cantonades, l'estructura hauria estat concebuda per sustentar algun element, ja fos a l'interior del retall o aèriament. Ara bé, quina activitat es desenvoluparia? Amb quins elements? que subjectaven els puntals? Per què no estaven enclavats en el terreny i tan sols "adossats" a les cantonades del retall?

Per tal de respondre a algunes d'aquestes qüestions, i ja introduint una tercera òptica d'anàlisi, hem de recórrer a un factor de tipus comparatiu. Efectivament, en una desena de jaciments catalans s'han identificat retalls d'aquesta tipologia, si bé la gran majoria corresponen a un moment a l'entorn del canvi d'era. En tots els casos presenten una planta quadrangular de dos metres de costat, amb unes fondàries compreses entre els 2 i els 2.5m, i per tant, amb unes capacitats volumètriques d'entre 8 i 10m³. Fent un repàs ràpid veurem que al jaciment de Can Pedrerol de Baix de Castellbisbal es van identificar quatre retalls cúbics, dos dels quals presentaven al fons dues filades paral·leles de tres lloses de pedra (MORET *et alii*, 2013: 22 i ss)⁶¹⁴; al jaciment del Moré de Sant Pol de Mar se'n van

⁶¹⁴ Aquest fou un jaciment excavat el 2004 per part de l'empresa Arqueociència SCSL. Es tracta d'un centre productor vinícola construït en època augustal. Tal vegada és l'assentament català on els retalls són de majors dimensions, arribant als 10m³.

localitzar dues excavades al sauló (BELTRÁN DE HEREDIA, 2006: 97-99)⁶¹⁵; al jaciment de Can Feu de Sabadell dues estructures més (FOLCH/CARBONELL, 1998: 289-293)⁶¹⁶; Al jaciment del Veral de Vallmora de Teià, amb quatre fosses més i en què en dues de les quals també es van localitzar sis grans pedres equidistants al fons de tot (MARTÍN *et alii*, 2007: 202-203; MARTÍN, 2012: 77)⁶¹⁷; al jaciment de Can Terrers a la Garriga, amb dos fosses més en les quals es van localitzar fustes cremades en connexió, claus de ferro, i sis pedres planes just al fons; a la vil·la romana de Cornellà de Llobregat, amb dos fosses més, i on a una de les quals es van recuperar tres angles de ferro encara clavats a les cantonades i fins a vuit pedres de suport al fons; una fossa més a les vil·les romanes de la Carretera Reial i a la de Torreblanca de Sant Just Desvern, ambdues construïdes en el segle I dne i una de les quals amb sis blocs de pedres equidistants al fons; en els jaciments de Can Solà del Racó de Matadepera, a Sant Bartomeu de Navarces i a la Burguera de Salou, amb una fossa més contenint sis blocs equidistants al fons (recollit a MARTÍN, 2012, 77-85).

Normalment, totes aquestes fosses presenten unes característiques tipològiques i arqueològiques força similars. Com dèiem, presenten uns volums d'entre 8 i 10m³, partint d'una planta quadrangular de 2m de costat. Retallen el substrat geològic sense cap mena de revestiment que l'impermeabilitzi, tot i que en algun cas es pot trobar algun enllosat de revestiment o fins i tot el que semblen estries en les parets laterals⁶¹⁸. Pel que fa al sediment estratigràfic, també s'observa una gran

⁶¹⁵ El jaciment del Moré fou excavat als anys 90 per part de l'empresa Arqueociència SCSL, i la intervenció fou dirigida per diversos arqueòlegs. Consistia en un centre productor vinícola, les estructures del qual estaven distribuïdes en quatre terrasses. Les dues fosses, de 2x2x2m cadascuna, se situaven a l'Àmbit VII de la segona terrassa. Es proposa una construcció d'entre el 10 ane i el 20 dne .

⁶¹⁶ Aquest jaciment fou excavat en els anys 1987 i 1988 i presenta una ocupació continuada entre el III ane i el II dne. A l'entorn del 10 ane s'hi documenta la *pars rustica* d'una vila, amb estructures vinculades a la producció vinícola i el seu emmagatzemat.

⁶¹⁷ Aquest jaciment fou excavat en extensió entre el 2003 i el 2004 per part de l'empresa Arqueociència SCSL sota la direcció d'Antoni Martín. Presenta una ocupació continuada entre el segle II ane i el VI dne que es distribueix en quatre terrasses. El centre vitivinícola hauria funcionat a partir de mitjans de segle I dne.

⁶¹⁸ Antoni Martín especifica que en altres llocs s'ha pogut documentar que les fosses podien estar emblanquinades, revestides amb argila i endurides per l'acció del foc, revestides amb fusta o obrades totalment o parcial amb maçoneria de pedra i/o tovot (MARTÍN, 2012, 68).

homogeneïtat en la majoria d'estructures. Es defineixen uns primers nivells amb forta presència de sorres, pedres, còdols, calç i material constructiu sobrer, amb presència de restes de carbons cada cop més grans a mesura que es va aprofundint en la seqüència. Al fons de tot es pot localitzar, ara sí, carbons més grans, que correspondrien a taulons del fons de la caixa, angles de ferro de suport en els quatre angles i eventualment, dues filades de lloses i pedres equidistants entre elles.

Des del punt de vista arqueològic, aquestes estructures van estar correctament identificades per Jean Pierre Brun en els seus estudis sobre la producció vitivinícola i oleica en època romana (BRUN, 2003: 145-155), proposant que els retalls consistirien en les sabates de fonamentació de les estructures que havien de subjectar els *stipites* i els *arbores* de les premses. Més recentment i ja en el cas català, les fosses han estat analitzades per l'arqueòleg Antoni Martín, sobretot arran de la troballa de quatre d'aquestes estructures al centre vinícola del Veral de Vallmora a Teià. L'autor considera que es tractaria de l'*arca lapidum* descrita per Plini (Plini NH, XVIII, 21)⁶¹⁹, o sigui, a un contrapès format per una caixa de fusta plena de pedres, diferent evidentment al contrapès monolític, i que es relacionaria amb el sistema de maniobra per accionar la biga de la premsa, el *prelum*, bé mitjançant un torn (*sucula*) o un cargol (*cochlea*). En aquest sistema, quan el cargol o el torn són accionats, "la caixa plena de pedres" del subsòl s'eleva

⁶¹⁹ Plini, *Naturalis Historia*, Llibre XVIII, Capítol LXXIV "... longitudo in his refert, non crassitudo. spatiosa melius premunt. antiqui funibus vittisque loreis ea detrahebant et vectibus. intra C annos inventa Graecanica, mali rugis per cocleam ambulatibus, ab aliis adfixa arboris stella, aliis arcas lapidum adtollente secum arbore, quod maxime probatur. intra XXII hos annos inventum parvis prelis et minore torculario aedificio, brevioro malo in media directo, tympana inposita vinaceis superne toto pondere urguere et super prela construere congeriem" "...Dans quelques pressoirs on ne se sert que d'un madrier ; il vaut mieux en employer deux, même lorsqu'ils sont très longs. L'avantage, est dans la longueur plutôt que dans l'épaisseur; ainsi les plus grands pressent le mieux. Anciennement on rabattait les madriers avec des cordes, des bandes de cuir et des leviers ; mais depuis un siècle on a inventé les pressoirs à la grecque, dans lesquels une vis agit par des spires en forme d'ampoule. Une étoile est fixée à l'arbre par des moises, à l'aide desquelles cet arbre soulève en basculant des cages remplies de pierres, moyen très ingénieux. Il y a vingt-deux ans qu'on a imaginé de porter de haut en bas toute la pression sur les madriers qui couvrent les raisins, en plaçant la vis au milieu du pressoir et en chargeant les madriers avec des corps pesants..." Itinera Electronica

solidàriament en contraposició a la baixada del *prelum* (MARTÍN, 2012). D'aquesta manera, la recuperació de carbons correspondrien a les restes dels taulons o petites bigues de fusta, els claus i elements de ferro als tancaments i fixacions, l'amalgama de pedres i còdols al rebliment per acabar de fer la "caixa de lloses", i les estries laterals a les marques del lleuger moviment de l'estructura en sentit ascendent.

A partir d'aquestes dades interpretatives, es podria pensar que el retall 761 també correspongués a una *arca lapidum*. La morfologia és totalment idèntica a la dels exemples catalans, essent una planta quadrangular de dos metres de costat per dos metres de fondària. I, seguint aquesta interpretació, els negatius dels suports de fusta en les quatre cantonades podrien correspondre a l'esquelet bàsic de l'estructura de fusta ubicada a dessota del cargol o del torn. Fins i tot la pàtina cendrosa al voltant del retall es podria correspondre amb les restes de cendres que sovint es troben en moltes de les fosses.

Un altre qüestió ja seria identificar el retall amb el contrapès d'una premsa, hipòtesi que de la que no tenim cap mena d'indici. No cal oblidar que els exemples catalans se situen en un pla cronològic a partir de la fase augustal, i que no coneixem exemples a les nostres terres de cronologia republicana. Però aquesta no hauria de ser una dada contradictòria, almenys si ens fixem amb les fonts antigues. El mateix Cató en la seva obra *De Agri Cultura*, en els capítols XVIII a XXII, fa una descripció d'una instal·lació de premsat, amb els mecanismes necessaris per accionar-la. Segons sembla en aquesta obra ens parlaria d'una premsa de torn. L'obra de Cató se situa a cavall entre el primer i el segon quart de segle II ane, i per tant semblaria que aquell tipus de premsa era el que s'imposava a l'època⁶²⁰. De fet, segons Brun, la premsa de torsió a través d'un torn manual accionat per quatre persones era el sistema clàssic i tradicional a l'Antiguitat i lògicament, amb total vigència durant l'etapa republicana (BRUN, 2003: 58-59). Així doncs, cronològicament parlant és possible tenir una premsa de torn en el pati de

⁶²⁰ Els estudis de Jean Pierre Brun mostren que la premsa de cargol tingué la seva aparició en l'últim quart de segle I ane (BRUN, 2003: 59).

l'Edifici II del que només en restés visible les seves parts subterrànies, és a dir, l'*arca lapidum*.

Però hem de tenir present que en el nostre cas no s'ha documentat cap altra estructura en l'Edifici II que es pugui relacionar amb una estructura de premsat (*lacus* d'emmagatzematge, forats pels *arbores* i els *stipites*,...). I també hem de pensar que normalment les premses estaven dedicades a la fabricació de vi o d'oli. I en aquest sentit, la producció vinícola i d'oli no està testimoniada a la vall cerdana durant l'Antiguitat⁶²¹. És més, en els estudis carpològics que s'han fet de les mostres recuperades del Castellot de Bolvir no s'ha trobat ni un sol taxó de *vitis*⁶²², amb el que no sembla prudent pensar que al jaciment s'hi hagués desenvolupat alguna activitat relacionada amb el raïm.

En definitiva, doncs, hem de concloure que és probable que el retall sigui una *arca lapidum*, però no tenim cap element que ens permeti pensar en una activitat de premsat amb la que hi estigui vinculada. En aquest sentit, tal vegada hem d'intentar comprendre la funcionalitat de l'estructura en relació al gran retall ovalat 763 al que tot seguit ens referirem.

L'última de les estructures que en aquest cas tallava el paviment 760, la de més a llevant, era un gran retall de planta bàsicament ovalada, ue 763, amb una llargada màxima de 5.35m, i una amplada que en el seu màxim a la part central aconseguia els 4.05m⁶²³. Se situa gairebé tocant a la paret nord de l'edifici, amb

⁶²¹ El conreu de la vinya està testimoniada a Cerdanya des de finals del segon mil·lenni abC (RENDU, 2003: 365). Ara bé, l'existència i el consum de raïm no implica necessàriament la producció vinícola. Dit això, no volem excloure ni negar la possibilitat que realment s'hagués produït vi durant l'Antiguitat (tot i que de moment no en tinguem cap prova arqueològica). De fet, semblaria que a partir del segle I abC hi hauria una expansió del cultiu de la vinya a la plana cerdana (BONALES, 2012: 33) que podria estar indicant una explotació més intensiva. Aquesta explotació vitivinícola estaria totalment confirmada a partir del segle IV dC, sobretot a partir de la localització d'un *lacus* vinícola al jaciment andorrà del Roc d'Enclar (RUF *et alii*, 1997: 1132 i ss).

⁶²² L'estudi carpològic de les mostres del Castellot de Bolvir ha estat realitzat per l'arqueocarpòloga Anna Berrocal, doctorand de la Dra Raquel Piqué al Departament de Prehistòria de la UAB (BERROCAL, 2015).

⁶²³ Tal com passa amb la majoria de les sitges, és molt probable que l'erosió hagi fet augmentar les mesures del retall i que originalment fos de dimensions més reduïdes. Així, es pot observar com

una orientació N-S, deixant un espai de circulació a llevant d'uns 1.5m. S'han documentat quasi 5m de fondària sense poder arribar al fons de l'estructura. Les parets del retall eren verticals amb un xic d'inclinació ver l'interior, de tal manera que l'amplada i llargada del dipòsit anava disminuint progressivament. Així, la capacitat mínima de l'estructura seria d'uns 70-80m³.

Procés d'excavació del retall 763 amb els murs 800 i 801 a banda i banda

Ara bé, aquesta estructura no només estaria formada pel gran retall ovalat, sinó que també en formarien part dos murets laterals, ue 800 i 801, els quals parteixen de la paret nord de l'edifici i se separen entre ells 3.6m. Ja hem vist que el primer d'ells també delimitaria la petita habitació de la cantonada NE, Habitació IIE. Són uns envans d'uns 40-45cm de gruix fets amb blocs de pedres tipus còdols de totes

l'amplada de l'estança on se situa, delimitada pels murs 800 i 801, és de només 3.6m. Per tant, considerem força probable que les dimensions originals en planta del retall fossin d'uns 4.5-5m de llargada per uns 3.5m d'amplada, ocupant una superfície en planta d'uns 16-18m².

les mesures, i lloses de pissarra. Es localitzen just en el límit del retall, un a cada banda, no deixant espai de circulació. La traçada del mur 801 desapareix sobtadament, havent col·lapsat per l'erosió del retall 761. Pel que fa al mur 800 presenta una llargada de 4.15-4.2m i lligaria amb el mur 681, conformant la petita habitació de llevant descrita anteriorment. Un últim element que tal vegada també formava part del conjunt era un gran bloc de pedra de secció cònica, amb una amplada que sobrepassa els 45cm, ue 878, i que es localitzà, ben col·locat, just al final del mur 800 per la part sud. Pensem que el bloc podria fer funcions de base de suport, segurament d'un puntal de fusta.

En definitiva doncs, tenim un gran retall ovalat delimitat per dues parets laterals. Aquest conjunt estava recolzat a la paret nord i només deixava accés i espai de circulació per la banda de migdia. Aquest espai de migdia restava delimitat pel mur 847, que corresponia a la façana de l'habitació IIB. És interessant mencionar, que en aquest espai de circulació de 1.5m aproximadament, entre el retall 763 i el mur 847, però també per sobre la paret, es va localitzar un estrat de terres cendroses que podia arribar als 20cm de potència, ue 765, just per sobre el paviment 760 i a sota l'enderroc 675. El fet de localitzar només cendres i carbons en aquest indret tan concret ens porta a pensar que, a banda de considerar un incendi en el moment d'abandonament de l'edifici, aquesta part de l'edifici estaria formada per un sostre o porxat d'elements periples que poguessin combustionar, ja fossin bigues o brancatge de fusta.

D'aquest nivell es recuperà un bon nombre de material ceràmic, destacant-se els fragments de Campaniana A de la forma Lamb 5, Campaniana B de la forma Lamb 7 (Làmina 104: Figura 1), i els d'àmfora itàlica de la Campània i del Picè (possiblement de la forma Lamb 2), el que permetia pensar en una cronologia molt similar al de l'enderroc 675. També el percentatge de ceràmiques ibèriques era força important, del 22.7%, destacant alguns vasets i bols diversos (Làmina 99: Figura 6; Làmina 100: Figures 3, 12 i 13; Làmina 101: Figura 3).

L'estrat cendrós 765 no es localitzava en tot l'espai de circulació fins a tocar l'Edifici III, ja que no es localitzava en el racó quadrangular format pels murs 681 al nord i el mur 857 a migdia. Aquella zona no es tractava d'una estança ja que no presentava cap tancament per ponent (el paviment 760 amortitzava clarament el mur 885, el qual hauria separat els patis capdavanters dels Àmbits VIII i IX en la fase ceretana), però sí que era una zona específica dins el gran pati de l'Edifici II, entre dues estances ben delimitades. En aquesta àrea, es va localitzar un curiós element. Consistia en un seguit de lloses de pissarra, ue 858, col·locades de forma plana i adossades al mur 354 de llevant. La disposició de les lloses deixava un petit espai central sense cobrir i tal vegada haurien estat la base on disposar-hi algun utensili o element moble.

Tornant a l'anàlisi del gran retall ovalat 763, en el seu interior s'han distingit 3 nivells d'enderroc diferents, ue 764, 845 i 846, els quals es diferenciaven en funció de si les terres eren més argiloses, cendroses, o de sauló. Ara bé, una característica que unificava els tres estrats era la presència de blocs de pedres, de totes les mesures i dimensions, essent còdols, calcàries i lloses de pissarra indistintament. I en aquest sentit, els diferents estrats només marcarien diferents moments d'enderroc, dins d'un mateix procés de col·lapse de l'estructura. Com dèiem, havent arribat a una cota de 4.7m de fondària, no veient que el retall hagués de finalitzar, i considerant que un forat d'aquella magnitud al bell mig del jaciment podria ser realment perillós, es va optar per reblir-lo novament. El rebliment fou parcial, prèvia col·locació d'una capa de geotèxtil, realitzat amb blocs de pedres exclusivament, ja que s'espera que en properes campanyes d'intervenció es pugui excavar i documentar definitivament.

Quant a la cronologia del col·lapse, sembla que apuntaria a una amortització també tardana, segurament del moment de col·lapse de l'edifici. Dels materials recuperats comptem amb una relativa abundància de material d'importació romà (en comparació a la norma general del jaciment) amb una cronologia que podem situar en el segle I a.n.e: àmfora itàlica de la Campània, ceràmiques campanianes A

i B (Làmina 103: Figura 6), un fragment de Campaniana C (Làmina 104: Figura 5), i un bon nombre de material ibèric a torn (196 fragments que representen el 37% del total), destacant les gerres (Làmina 97/2), vasos (Làmina 100: Figura 4), vasets (Làmina 99, Figures 10 i 11), bols (Làmina 102: figura 6), plats (Làmina 102: figura 5) i càlats (Làmina 94: figura 1: Làmina 95: figura 4). Nosaltres pensem que l'amortització de l'estructura es realitzà coetàniament a l'abandonament de l'Edifici II, i per tant, sincrònicament a l'abandonament de l'*oppidum* en la seva fase republicana. Així, considerant que proposem un abandonament del poblat a l'entorn del tercer quart de segle I ane, pensem que aquest també seria el moment d'amortització definitiva del gran retall ovalat.

Pel que fa a la seva interpretació, i tal com passava amb el retall quadrangular 761, tampoc comptem amb suficients elements per poder proposar una explicació veraç (en aquest cas amb l'afegit que no ha finalitzat la seva excavació). A partir de la seva planta i morfologia (hem de pensar que només amb la fondària excavada fins al moment, comptem amb una capacitat que sobrepassa els 70m³) podria semblar una cisterna d'aigua. Efectivament, el retall 763 és una estructura amb una gran capacitat

d'emmagatzematge, i com que no se n'ha trobat cap altra al jaciment, podria molt ben ser que acumulés aigua, tal com passa a la majoria d'*oppida* o de jaciments republicans d'aquest període en els quals sempre es localitzen cisternes d'aigua,

de formes i mesures variables. Tanmateix, no hem localitzat cap tipus d'índici d'impermeabilització de les parets, ni amb argila ni amb morter de calç lògicament tampoc⁶²⁴. En absència d'una impermeabilització eficaç, si bé el terreny aguanta prou bé l'aigua líquida, la filtració al subsòl en una zona tan porosa com és el substrat geològic del Castellot és permanent, amb el que l'emmagatzematge no suportaria ni tan sols uns quants dies continuats de sequera. Per tant, una de les primeres explicacions presenta seriosos dubtes.

Així, si no es tractava d'aigua, cal pensar en algun altre producte que hagués pogut emmagatzemar (perquè sembla prou evident que un retall d'aquesta envergadura i fondària sense una morfologia, diguem-ne, racional, havia de servir per contenir i emmagatzemar). Pensant en els recursos que ens ofereix la zona d'alta muntanya i la Cerdanya en particular, pensem que una possibilitat seria que s'emmagatzamés neu (o gel), i que es tractés d'un pou de neu (o de gel)⁶²⁵. Les condicions químiques de la neu fan que presenti una perdurabilitat molt més alta que l'aigua, i que no es filtri al subsòl, a banda que el procés d'evaporització també és molt més lent. I en aquest sentit, existeixen molts "pous" naturals de neu a la Cerdanya i al Pirineu en general, encara visibles avui en dia. O sigui, petites fondalades orogràfiques on la neu s'hi entolla, acumulant-s'hi de forma natural durant llargues temporades.

Si fos així, es correlacionaria amb el que ens diuen les fonts antigues, les quals ens parlen del gust dels romans pels productes frescs, refredant-los amb gel o neu que farien transportar de les muntanyes. En l'obra de Séneca (IV, 13, 2-3 i IV, 13, 8-10) s'esmenta com els romans aconseguien concentrar la neu en dipòsits,

⁶²⁴ Un treball molt interessant sobre les cisternes i pous en jaciments ibèrics i republicans el tenim en la recent tesi doctoral de l'arqueòloga Meritxell Oliach (OLIACH, 2012). L'autora en aquest treball deixa ben patent que la impermeabilització, ja sigui paramentada, amb arrebossat de calç, o pel propi substrat rocós, és un element indispensable en qualsevol cisterna (Pàg 211).

⁶²⁵ La neu xafada i concentrada en grans quantitats acaba convertint-se en glaç o gel, sobretot la del fons. De fet, a la zona del Canigó hi ha pous de gel d'època moderna que funcionen d'aquesta manera, a partir de l'acumulació de la neu.

preservant-la de les calors estiuenques, per posteriorment ser comercialitzada⁶²⁶, donat el gust que tenia la gent rica per les begudes fredes⁶²⁷. Plini (*Hist. Nat.* XIX, 19, 5-6) també ens parla del gust de la gent per refredar les begudes, i de com s'havia aconseguit mantenir el gel a pesar de les altes temperatures estiuenques⁶²⁸. Fins i tot en un altre llibre (*Hist. Nat.* XXXVI, 1, 2) ens parla que s'excavaven dipòsits a les muntanyes per poder tenir gel o neu⁶²⁹. Un altre autor que ens proporciona dades referents a l'obtenció de neu seria Ateneu de Naucratis (*Deipn.*, III, 97, 124), esmentant que els antics grecs estaven familiaritzats amb les begudes fredes, amb neu o sense, i que es feien construir refrigeradors subterranis per aconseguir neu. També esmenta que fins i tot Alexandre el Gran va fer excavar 30 refrigeradors i els va colmar de neu, fent-los cobrir de branques de roure perquè en aquestes condicions la neu es conservava més temps⁶³⁰. Altres autors com Marcial⁶³¹, Petroni⁶³² o Xenofont⁶³³, també esmenten la possibilitat de fer refredar les begudes amb neu o gel.

⁶²⁶ Seneca, IV, 13,2-3. « Demander comment se forme la neige, dire qu'elle est de la même nature que les gelées blanches, qu'il y a en elle plus d'air que d'eau, n'est-ce pas reprocher aux amis du luxe la honte d'acheter de l'eau, et même moins que de l'eau? Mieux vaut, croyez-moi, examiner comment se forme la neige, que comment on la conserve; puisque, non contents de transvaser dans des amphores des vins centenaires, de les classer d'après leur âge et leur saveur, nous avons inventé l'art de condenser la neige, de la faire triompher de l'été, de la préserver des chaleurs au fond des glacières. Qu'avons-nous gagné à cet artifice? de transformer en marchandise l'eau qui jadis ne coûtait rien. On a regret de n'acheter ni l'air ni soleil. Quel malheur que les hommes de plaisir et les riches respirent naturellement et sans frais! » Itinera Electronica.

⁶²⁷ Seneca, IV, 13,8-10 « C'est pour cela que, peu contents de boire la neige, ils recherchent la glace, comme plus consistante et concentrant mieux le froid, et la détrempent dans l'eau à plusieurs reprises; encore ne prennent-ils pas la surface des blocs glacés : pour avoir un froid, plus intense, plus rebelle à la chaleur, ils creusent jusqu'au fond (...), de ces dépôts de neige, de ces bêtes de somme employées à porter cette eau, dont la teinte et la saveur se dénaturent dans la paille qui les couvre? (...) sont aussitôt engloutis fumants encore, pour être refroidis à l'instant par des boissons à la neige. Vous verrez les hommes les plus maigres, enveloppés du pallium et du capuchon, pâles et maladifs, non seulement boire, mais manger la neige et la jeter par morceaux dans leur coupe, de peur que le liquide ne tiédisse entre chaque rasade » Itinera Electronica.

⁶²⁸ Plini, *Hist. Nat.* XIX, 19, 5-6 : « et, grâce à l'argent, il est des distinctions même dans les éléments de la nature. Les uns boivent de la neige, les autres de la glace; et, de ce qui fait le tourment des montagnes, ils font une jouissance pour la sensualité. (...) Le froid est conservé pendant les chaleurs, et l'on obtient que dans les mois où elle fond la neige reste glacée. D'autres font bouillir l'eau et puis la glacent. Nulle chose ne plaît à l'homme comme elle a plu à la nature. ».

⁶²⁹ Plini, *Hist. Nat.* XXXVI, I, 2: "fureur plus pardonnable cependant que d'aller chercher jusque dans la région des nuages des vases pour rafraîchir les boissons, et d'aller creuser des roches voisines du ciel pour boire dans la glace. » Itinera Electronica.

⁶³⁰ Extret de FORBES, R.J. (1964): « Studies in ancient technology ». Volum VI. 1964. 111.

⁶³¹ Marcial, XIV. 117-118. "No beber nieve, sino beber agua recién salida de la nieve, lo inventó una sed ingeniosa. Mezclar los humos de Marsella con agua de nieve, déjalo, muchacho, no sea que te salga más cara el agua."

A partir de les fonts és indubtable que en època grecoromana ja existia entre les elits certa passió per les begudes refrigerades, fredor que s'aconseguia posant gel o neu directament al líquid en el cas dels grecs (FORBES, 1964: 114-116), i de manera indirecte en el cas dels romans⁶³⁴. La neu s'obtindria a les muntanyes i s'emmagatzemaria en unes construccions realitzades especialment a tal efecte, i posteriorment es transportaria i comercialitzaria a les planes. Per alguns autors que han tractat aquesta qüestió, les construccions de gel serien unes cavitats subterrànies, de fins a 9 metres de profunditat (WOODS/WOODS, 2011: 64-71). Un cop el gel estigués acumulat a dins, les baixes temperatures del subsòl evitarien que es fongués. Possiblement (i tal com passava amb els pous de gel d'època moderna⁶³⁵) una capa de palla, herba o simplement de fulles, segellava l'obertura i servia d'aïllant tèrmic. D'aquesta manera, es mantenia l'ambient fresc a l'interior de la construcció, a pesar de l'aire càlid de l'exterior (a l'estiu). Sota aquestes condicions, el gel (o neu) guardat en les fosses subterrànies quedaria preservat durant molts mesos.

Així doncs, pensem que el retall 763 reuneix les condicions per haver estat una bassa d'emmagatzematge de neu o de gel⁶³⁶. Cronològicament queda testimoni per les fonts, s'ubica en una comarca on la neu hi és present de manera abundant, i finalment, presenta unes característiques morfològiques que el fan totalment

⁶³² Petroni, *Satyricon* 31.3: "...At last then we sat down, and boys from Alexandria poured water cooled with snow over our hands....".

⁶³³ Extret de FORBES, R.J. (1964): « Studies in ancient technology ». Volum VI. 1964. 114.

⁶³⁴ Semblaria que en època romana es considerava que la barreja directa de la neu i el vi podia contaminar el sabor i gust del segon, amb el que es preferia posar la gerra de vi a dins d'un altre contenidor que, aquest sí, estaria ple de neu o gel (WOODS/WOODS, 2011: 64-71).

⁶³⁵ CAPDEVILA, 1997: 4-10.

⁶³⁶ Un cas similar d'estructura soterrada que se li ha atribuït una interpretació vinculada amb el refrigerat, el podríem trobar al jaciment del Turó de la Font de la Canya. Efectivament, ens referim a l'estructura 195 d'aquell jaciment, un edifici de planta ovalada, d'una desena de metres de llargada per 3 o 4 d'amplada i amb una fondària de dos metres, en ús durant l'ibèric ple i amortitzada al voltant del 250 ane. Aquella també estava bastida per uns potents parets de pedra que folraven el retall generat (LÓPEZ *et alii*, 2015: 64-68). Evidentment es tracta d'estructures diferents, de cronologies diferents, i amb unes funcionalitats diferents, però tan sols volem fer notar que els arqueòlegs d'aquell jaciment l'interpreten com una mena de fresquera. Per tant, seria un cas d'una estructura on es buscava el manteniment i la conservació de baixes temperatures a partir dels rebaixos en el subsòl, a pesar de l'eventual variabilitat climàtica i de temperatura que pogués haver a l'exterior.

apte. Ara bé, també reconeixem que no existeix cap altre indicatiu que la simple constatació tipològica i climatològica-ambiental, i que no coneixem altres paral·lels d'aquesta producció en època antiga. Per tant, també en aquest cas haurem d'esperar a la finalització de la seva excavació, i a la realització dels diferents estudis que es deriven de les dades del registre per poder aprofundir en la qüestió.

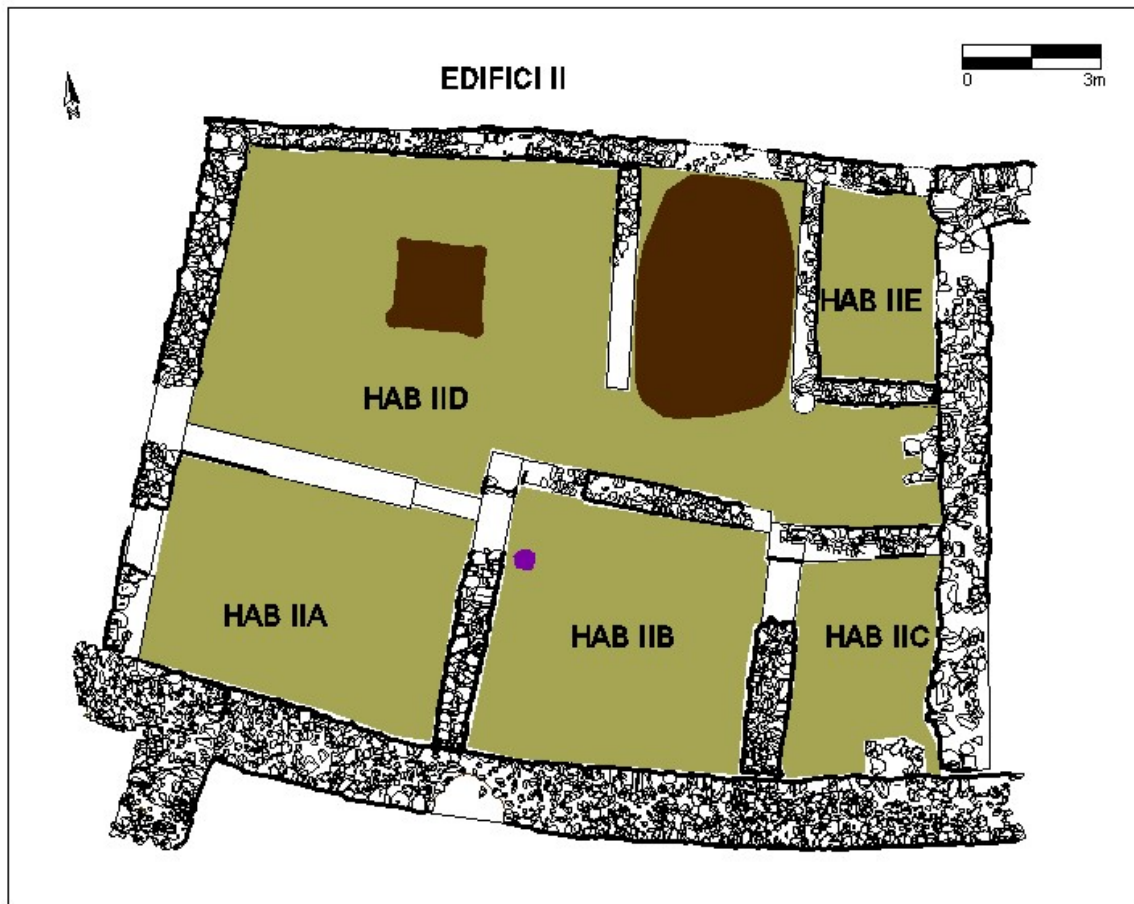
De totes maneres, sigui o no sigui un lloc d'emmagatzematge de neu/gel, sembla evident que el retall 763 és una gran bassa on s'hi hauria acumulat algun tipus de producte (ja fos aigua, neu, gel o altres). Producte que com a mínim es dipositaria a una fondària de 4.7m (profunditat màxima aconseguida en l'excavació arqueològica, sense que això signifiqui el final de l'estructura), i que, lògicament, també s'hauria d'extreure. És aquí on creiem que el retall 761 podria estar-hi relacionat. Ja hem esmentat que aquell element presenta totes les característiques formals de l'*arca lapidum*, o sigui d'un contrapès d'una palanca. I també hem comentat que no hem trobat cap indicatiu que es pogués vincular a una zona de premsat. Un altre factor a que fèiem referència és que el retall 761 es localitzava just al centre de la línia imaginària que separaria l'òval subterrani en dues meitats, separant-se uns 3m del seu límit. Amb tots aquests condicionants, veiem possible que es tractés del contrapès, l'*arca lapidum*, de la palanca que serviria per extreure el contingut del fons de la bassa, tal com si d'una petita grua es tractés. La palanca, ajudada per un sistema de politges, permetria el buidatge de l'interior, restant ben fixada pel contrapès que tindria a l'altre extrem, l'*arca lapidum* del retall 761. Si fos així, seria possible buidar ràpidament el dipòsit ja que es podrien extreure grans volums de material (gel, neu, aigua, o el que hagués contingut), amb un sol moviment.

Interpretació de l'Edifici II. De l'Edifici II coneixem prou bé alguns aspectes, sobretot de tipus cronològic, arquitectònic i de distribució, però n'hi ha molts altres que només intuïm o que desconeixem directament, sobretot pel que fa als seus usos i funcionalitats. Sabem que és un recinte que es construeix en el marc de les grans reformes de l'*oppidum*, en el segon terç de segle II a.n.e., i que s'abandonarà

en algun moment de la segona meitat de segle I ane. Per la seva configuració es va partir fonamentalment de les cases preexistents (Àmbits VII, VIII i IX), adossant-se a per llevant a l'Edifici III. Dels àmbits ceretans no se n'aprofitaren totes les estructures. Bàsicament, es van mantenir les sales principals adossades a la muralla, però s'amortitzaren i anul·laren els tres patis que hi havia, unificant-se en un gran espai diàfan. D'aquesta manera es va crear un nou tancament septentrional que donava al nou edifici rectangular unes mesures aproximades de 14.8 per 11.5m (que correspon a l'equivalència de 5 per 4 *perticae*). L'accés a l'edifici es realitzava pel que havia estat la sala principal de l'Àmbit VII, just a costat de la porta d'entrada al poblat. Des d'aquesta habitació s'accediria al gran pati unificat. A les dues habitacions restants s'hi accediria pel que havia estat l'estança principal de l'Àmbit VIII. Finalment, és probable que des del racó de més a llevant del pati s'accedís una petita habitació allargassada, a tocar de l'Edifici III.

Segurament les parets estarien formades per un sòcol significatiu de blocs de pedra, i fins i tot és probable que en exclusivitat, si ens fixem amb el potent enderroc documentat a la part exterior i en el rebliment del gran retall ovalat. Precisament en base a les considerables dimensions de la part exterior, pensem que hauria estat a l'aire lliure, sense cap tipus de coberta ja que tampoc hem localitzat indicis de porxat.

Ara bé, pel que fa a la funcionalitat, la interpretació ja no és tan clara. Sembla evident unes activitats productives i d'emmagatzematge d'acord amb els dos grans retalls de la part central. Sembla força suggerent que el retall quadrangular central es tractés d'una *arca lapidum*, amb totes les reserves que es corresponen, però ens manquen els indicis necessaris per discernir si estaria vinculat al gran retall ovalar 763 (hipòtesi que, amb les dades que tenim, veiem més raonable i probable), si ho estaria a una zona de premsat de producció vitivinícola, o si contràriament, s'hauria de vincular a uns altres usos que no aconseguim albirar.

Planta hipotètica de l'Edifici II

Pel que fa al gran retall ovalat, estaria emmarcat per dues parets laterals de blocs de pedres que farien que l'accés tan sols es realitzés per l'interior de l'edifici. A tall d'hipòtesi, i a l'espera dels estudis pertinents, plantegem la possibilitat que es tractés d'un pou de neu/gel, i que la petita habitació allargassada del costat hi estigués d'alguna manera relacionada.

Sigui com sigui, és una constatació que dels 203m² de superfície de l'edifici la majoria estarien vinculats als processos productius i d'emmagatzematge. Tan sols les estances principals dels antics àmbits VII, VIII i IX podrien escapar a aquestes funcionalitats. De la seqüència estratigràfica documentada no se n'extreuen moltes dades. Però algunes són significatives en un sentit interpretatiu. Primerament, s'ha vist com les dues darreres sales (i possiblement la primera també), Habitació IIB i IIC, quedaven unificades a partir de l'obertura d'una porta que les comunicava, ue

663, i per tant no eren cambres independents. L'accés a les dues cambres es realitzaria per l'Àmbit VIII. Però a més, en aquesta sala s'ha documentat una acumulació de blocs de pedres, apilades de forma cònica a una de les cantonades, sense cap explicació aparent, que ens estaria parlant d'un punt d'estocatge d'aquest material. A més, en aquesta fase no s'ha documentat cap tipus d'estructura identificable a una llar de foc. D'aquesta manera, semblaria que l'habitació IIB almenys en planta baixa no tindria uns usos domèstics. Pel que fa a l'Habitació IIC, ja hem vist com és una estança que va quedar significativament seccionada amb la construcció de l'Edifici III, quedant la seva superfície reduïda a la meitat. A més, en aquest cas tampoc es va localitzar cap tipus de llar de foc per escalfar l'espai. Així, unes mesures reduïdes i l'absència d'un punt de calor, no semblen unes característiques idònies per a funcionalitats domèstiques, amb el que hauríem de concloure que les plantes baixes de les Habitacions IIB i IIC no estarien destinades a l'habitació familiar.

Certa similitud succeeix amb l'Habitació IIA, on no es va documentar cap mena de punt d'escalfor. Tanmateix, en aquella estança no es va poder identificar un nivell de circulació tan clar com a les altres dues, restant més afectat per les construccions medievals, i a més, dels estrats de rebliment més superiors, dins la fase antiga, és on es va recuperar l'arracada d'or. Creiem que no pot ser casual la troballa d'un objecte luxós d'aquestes característiques i això hauria de respondre a unes funcions clarament residencials⁶³⁷. Així doncs, és possible pensar que a l'Habitació IIA és on hi podria haver hagut uns usos més domèstics (i les traces dels quals haurien desaparegut). Tanmateix, també es pot pensar que aquestes funcions van ser desenvolupades en uns hipotètics segons pisos, que podrien haver existit a sobre de les Habitacions IIB i IIC. La gran quantitat de pedra recuperada del pati de l'Edifici i del gran retall ovalat, semblen indicar que el recinte estava format per unes parets realitzades majoritàriament en pedra, i d'una

⁶³⁷ De totes maneres, és de destacar que per Margarida Genera, l'arracada recuperada al jaciment de Sant Miquel de Vinebre, molt similar a la del Castellot, no hauria tingut uns usos ornamentals, sinó que més aviat s'hauria tractat d'un encàrrec especial com a ofrena votiva per a un ús de caràcter cerimonial (GENERA, 2005: 998).

alçada considerable. Talment, el gruix dels murs que conformen l'edifici és suficient per poder suportar la càrrega d'un trespols elevat.

En definitiva doncs, creiem que l'edifici ha de respondre a uns usos polifuncionals, on la petjada de l'emmagatzematge queda fortament testimoniada amb els retalls 761 i 763. Tanmateix, pensem que també hauria d'existir unes funcions residencials i de relacions domèstiques, les quals quedarien avalades per la troballa d'alguns objectes, especialment l'arracada d'or, però també pel gran nombre d'estances sense una funcionalitat concreta, i sense una correlació aparent amb l'activitat productiva que dels dos grans retalls s'infereix.

Imatge de l'Edifici II al final de l'adequació

El recinte polifuncional de grans dimensions, centrat en activitats productives, és un tipus d'edifici del qual n' existeixen alguns paral·lels a les terres catalanes, no

exactament iguals lògicament, però sí de manera conceptual, i d'un mateix marc cronològic. Tot i així, de grans edificis destinats a activitats productives i/o industrials d'època republicana ubicats en *oppida*, no en tenim tants exemples. Però tot i així en coneixem alguns. Sense ànim d'exhaustivitat podríem mencionar el cas del jaciment de la Torre Roja, a Caldes de Montbui. En aquell assentament, d'unes 4 Ha, s'ha documentat que entre finals de segle II a ne i principis de segle I a ne es construeixen uns grans recintes polifuncionals, d'entre 140 i 250m², que en molts casos presenten una molt clara funció industrial i d'emmagatzemat (FORTÓ/MAESE, 2011: 130-135). Segons els autors, a pesar d'unes clares influències romanes en l'arquitectura, els edificis serien plenament indígenes. O també podríem citar els edificis del Camp de les Lloses de Tona, molt relacionats amb la producció metal·lúrgica, però alguns d'ells amb clares vinculacions polifuncionals, i que presenten unes mesures de 15m de costat (DURAN *et alii*, 2015: 156), similars als dels edificis republicans del Castellot.

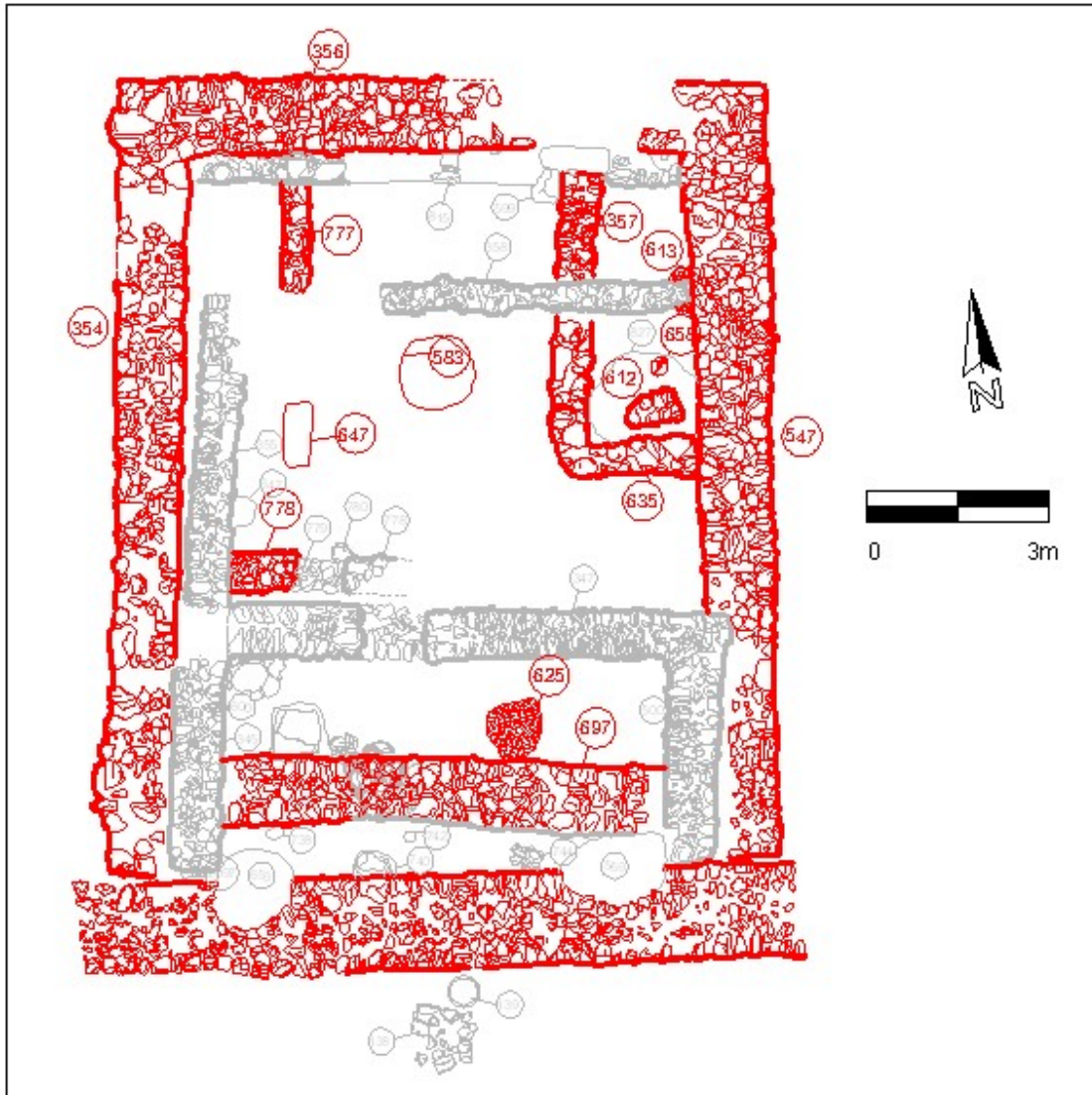
Per tant, pensem que no ha d'estranyar un recinte polifuncional com l'Edifici II al bell mig del Castellot, amb uns usos clars centrats en les relacions domèstiques i en les activitats productives i d'emmagatzematge, però que possiblement va seguir una patrons arquitectònics de base romana.

5.3.1.3.2.4. L'Edifici III

Corresponia a l'edifici ubicat a l'extrem més oriental de la gran àrea d'excavació del jaciment, i al qual s'adossava per llevant l'Edifici II. Consisteix en un recinte de planta rectangular⁶³⁸, delimitat pels murs 354 a l'oest (que el separa de l'Edifici II), el mur 356 pel cantó nord, el mur 547 a l'est, i el mur 697 a migdia. De totes maneres, no es tracta d'un edifici exempt de la muralla, ja que les dues parets longitudinals, 354 i 547, s'hi adossen, sobrepasant el mur de tancament de

⁶³⁸ En alguns dels treballs precedents (MORERA/OLLER, 2011 i MORERA *et alii*, 2012) aquest edifici havia estat anomenat "Edifici Singular", donada la seva excepcionalitat arquitectònica dins del jaciment.

migdia, ue 697. Així, existeix un petit corredor cec d'entre 65 i 95cm d'amplada entre aquesta paret i la muralla perimetral.

En vermell, estructures que es corresponen amb l'Edifici III

L'edifici té una amplada interna d'uns 8.8-8.9m, que a la meitat septentrional es redueix fins als 8.2m. Aquest fet es deu a que les parets laterals 354 i 547 es van engruixint progressivament, passant d'una amplada regular de 1.15-1.2m, a un màxim de 1.4m. Pensem que aquesta amplària irregular es pot explicar pel fet d'haver aprofitat, parcialment i només en algun tram, estructures de la fase anterior, tal com mencionàvem en explicar les finques ceretanes. La llargada

interna és força regular, orbitant els 10m. I s'hi prenem la llargada fins a la muralla seria d'uns 11.8-11.9m. Per tant, pensem que una altra vegada podem aplicar la mètrica basada en els deu peus romans. Si ens fixem en aquells trams on l'amplada és regular, correspondria a l'equivalent de 3 *perticae*. La llargada intramurs no s'ajustaria tant a aquestes mesures, però sí si prenem la distància entre el mur septentrional i la muralla. En aquest cas, també seria una mesura al voltant dels 40 peus (o 4 *decempeda*). Creiem que aquestes dades van posant de manifest una nova planificació urbanística basada en uns conceptes mètrics molt ben definits, els quals es van repetint en molts dels nous edificis que apareixen a partir de mitjans de segle II ane (les Torres I i II de la porta central, l'espai de la porta monumental, el cos de guàrdia, l'Edifici I, l'Edifici II, l'Edifici III...).

Vista de l'edifici des del nord

L'accés es realitzaria pel mur septentrional i és probable que la porta estigués un xic descentrada, just al costat de l'envà 357, el qual conforma una petita habitació

interna, Habitació IIIA. La ubicació de l'espai de porta en aquest punt s'argumenta tan sols per la manca de blocs petris, però donada la poca conservació de l'edifici i l'important nivell d'arrasament que ha sofert, no podem descartar que la manca dels blocs sigui casual i fortuïta, i que la porta estigués en alguna altra zona.

Les parets perimetrals de l'edifici presentaven unes amplades de 1.1-1.2m i el sòcol era realitzat amb un doble parament de còdols de pedra en els fonaments, a vegades amb blocs de gran tamany, i altres de mida petita i mitjana en el reble intern. En el mur lateral 354 s'hi conserva una plataforma horitzontal de grans lloses planes de pissarra. La presència d'aquestes lloses podria indicar o bé la cota a partir de la qual s'inicia el recreixement amb tàpia, o simplement, una mostra més de la preferència de la pissarra en els aparells de la fase iberorromana. Tot i les reserves que s'han de tenir en aquests casos, en els que l'argumentació és a voltes tan feble, nosaltres ens decantem per la segona de les opcions, pel fet que l'excavació de l'edifici ha mostrat un important nivell d'enderroc, de còdols i lloses, el qual indubtablement ha de provenir dels murs perimetrals. En cas que a partir de la cota conservada ja s'iniciés el parament en tàpia, la paret no hauria contingut suficients blocs per formar l'enderroc. És per aquest motiu que creiem que la solera de pissarres documentades tan sols seria part de l'aparell constructiu del sòcol de les estructures, en el qual s'alternarien les lloses amb els blocs petris.

Ja referint-nos a l'estratigrafia de l'interior, hem de dir que la potència arqueològica era molt pobre, no superant a vegades els 20cm. Això provocà que, d'una banda i en molts casos, els nivells superficials quasi ja arribessin fins al substrat geològic, i de l'altra, una mala conservació de les estructures i murs de compartimentació. A més, la franja més propera a la muralla, que era on es conservava més potència, havia estat rebaixada en època medieval en fer-s'hi una finca, el que havia deixat també l'estratigrafia antiga molt migrada.

A l'interior de l'edifici només es van poder diferenciar quatre estructures muràries. Dues d'aquestes eren els murs 357 i 635, i estaven lligades entre elles formant un angle recte, delimitant un espai rectangular a la cantonada nordoriental, Habitació IIIB. Tenien un gruix de 50-60cm, conservant-se només l'última filada. L'estança resultant tenia una llargada de 4.8m per una amplada variable d'entre 1.3 i 1.8m, el que conformava una superfície de 7.1m². El primer nivell localitzat en l'Habitació IIIB fou un estrat d'enderroc, format per pedres i lloses de mides petites i mitjanes, ue 557 que es posaven a sobre d'un únic nivell d'ús, ue 596, format per terres més o menys compactades.

Petita estança de l'Edifici II amb l'estructura 612 en primer terme, i la llar de foc 613 en una posició centrada

Aquest paviment es relacionava amb una llar de foc adossada al mur perimetral 547 i emplaçada en una posició centrada, ue 613. Es tractava d'una estructura semicircular especialment construïda, de 40cm de diàmetre, consistent en una

solera d'uns 5cm de terra endurida i compactada, recremada superficialment com a conseqüència de la calor. Just a la part septentrional del fogar i en connexió física es va localitzar un forat de pal, ue 939, que molt possiblement hi estava relacionat. Consistia en un retall circular de perfil cònic, de 15cm de diàmetre a la boca i 10cm de fondària. Desconeixem la funcionalitat del suport que hi havia encastat, però per la proximitat amb la llar de foc 613 és probable que subjectés algun tipus d'element que aniria per sobre el fogar. També vinculat al paviment 596 es localitzà un pilar d'obra, ue 612, realitzat amb còdols mitjans, i just a davant un forat de pal, ue 658. Creiem que l'estructura 612 i el forat de pal podrien estar relacionats amb una estructura d'obrador, i que ambdós fossin el suport d'una estructura aèria.

Llar de foc 613 després de la seva consolidació

En el nivell d'ús 596 es van recuperar gairebé un centenar de fragments ceràmics, dels que només tres eren de tipologia ibèrica i tornejats (i representaven prop del 3% del total), mentre que en el nivell d'enderroc 557, només es van identificar materials fets a mà, però amb un nombre certament poc significatiu. Per tant, un conjunt ceràmic que ens aporta poques dades a nivell cronològic.

Una altra estructura era el mur 777, paral·lel al mur 357, i amb un gruix d'entre 40 i 50cm. Aquesta és una de les parets que no es conservaven totalment i només es van poder documentar uns 2.25m de la seva llargada. Tanmateix, possiblement tancaria un espai de característiques anàlogues a l'anterior, almenys pel que fa a les dimensions, i que hem definit com Habitació IIIA. I tal vegada es tancaria juntament amb la última de les estructures identificades a l'interior del recinte. Es tractava del mur 778, el qual corresponia a la façana de la sala principal de l'Àmbit X iberoceretà. Creiem probable que en bastir-se l'Edifici III, es desmuntés només parcialment aquella estructura, deixant un petit tram de quasi 2m, a la manera de contrafort, ja que la cota de conservació del coronament era força elevada, i d'altra banda, els diferents nivells semblaven recolzar-s'hi. Tot i la mala conservació d'aquestes estructures, els murs 777 i 778 podrien haver format una estança lateral.

A banda d'aquestes petites estances formades pels murs descrits, no es va identificar cap altra estructura que compartimentés l'espai interior. Per tant, exceptuant les dues petites estances allargassades dels laterals, l'Edifici III semblava estar constituït per gran espai diàfan que abastava tota la superfície i que, degut a la planta de les habitacions, presentaria una planta interna en forma de "T", Habitació IIIC.

Si ens fixem amb l'estratigrafia d'aquest gran espai diàfan, després de l'extracció dels nivells superficials i medievals, a la meitat septentrional es va identificar un nivell de terres groguenques més o menys compactades, ue 581, amb taques cendroses a la superfície el qual correspondria al ferm de l'estança. Aquest nivell, amb una potència que no superava els 15cm, ja cobria el substrat geològic. Tal com dèiem, la cota del terreny natural a la meitat nord de l'Edifici III era força elevada, amb el que gairebé no s'havia conservat estratigrafia. En canvi, a l'alçada del mur 635 el terreny iniciava un brusc pendent, marcant una línia que, *grosso modo*, s'unia amb el mur 778, i que aprofundia la seva cota uns 30cm. Aquest

rebaix, tal vegada antròpic⁶³⁹, és el que possibilita que a la meitat meridional es conservés una major seqüència estratigràfica.

En primer terme, retall circular 648. A la part posterior, enderroc 582 en la zona amb una cota més baixa

L'únic lloc on s'identificà un estrat diferent fou a la zona entre els murs 777 i 778. Allà, per sobre l'estrat 581 s'identificà un nivell cendrós poc compactat, barrejat amb algunes lloses petites, i ocupava una franja més o menys rectangular, d'uns 3 per 1.6m. Després de la seva excavació es localitzà una fossa longitudinal, d'uns 105cm de llargada per 40cm d'amplada, ue 647, i una fondària d'uns 10cm, reblerta per una barreja de terres i cendres, ue 595/601, i que tallava el nivell 591 També es localitzà un altre retall, ue 650, el qual s'ubicava parcialment a sota del

⁶³⁹ Aquest pendent i rebaix brusc del terreny no només ha estat identificat a l'Edifici III, coincidint amb la hipotètica ubicació de la sala principal de l'Àmbit X ceretà, sinó que també s'observa en els Àmbits VII i VIII, en quasi tots els Àmbits ceretans de la part de llevant, i a l'Edifici I, just abans de l'entrada. Per tant, podem pensar que hauria pogut ser un retall de tipus antròpic realitzat ja en la primera fase d'ocupació i que estaria relacionat amb el bastiment de cada una de les finques.

mur medieval 356. Tenia una amplada d'uns 40cm i una fondària màxima de 20cm. Tots aquests nivells mostraven una clara fase d'abandonament, en la qual s'hauria barrejat moments d'incendi puntual amb altres d'abandonament i espoli. Pel que fa a la ceràmica, de la fossa 647 es va recuperar un fragment de Campaniana A, en la forma Lamboglia 27 A/B (Làmina 103: figura 2), el que ofereix una cronologia prou àmplia entre l'últim quart de segle III ane, i tot el segle II ane.

D'altra banda, en la primera zona més elevada de l'Edifici també es localitzà un altre retall, en aquest cas ubicat en una posició central, que presentava un diàmetre de poc més d'un metre, i una fondària que no excedia els 30cm, ue 648. En el rebliment destacava un gran bloc de pedra que ocupava bona part de la superfície, ue 585. D'aquest nivell també es recuperà un fragment informe de campaniana A. Desconeixem la funció d'aquesta estructura i per tant, tampoc tenim dades per interpretar-la correctament, a banda de constatar-ne la seva especial ubicació dins la geometria espacial.

Tal com dèiem, a partir dels murs 635 i 778, i de la línia imaginària que els uniria, el terreny geològic feia un petit salt, aprofundint-se uns 30cm respecte la cota de la part més septentrional. En aquest sector inferior però, cal diferenciar les zones a banda i banda del mur 347. Aquesta era l'estructura de façana de l'Àmbit K medieval, i en la seva construcció es va realitzar un important rebaix de les terres preexistents⁶⁴⁰. Conseqüentment, l'estratigrafia antiga entre aquella paret i el mur de tancament 697 estava gairebé exhaurida.

Al nord d'aquella paret doncs, es va poder identificar un nivell d'enderroc, ue 582, format per blocs de pedres de mides diferents i lloses fragmentades, barrejades amb terres marronoses de composició cendrosa i humida. Tenia una potència màxima d'uns 40cm, i ja cobria un nivell de cendres i carbons que s'anava

⁶⁴⁰ Un exemple molt visual d'aquest rebaix queda testimoniats amb la paret de tancament 697. Efectivament, en el tall estratigràfic que resta a sota del mur medieval 346 resta conservada la continuació d'aquella paret, i s'observa com la superfície de l'Àmbit K fou rebaixada fins a 50cm.

escampant per tota la superfície, ue 693. Amb una potència que no superava els 2cm i que s'anava dissipant progressivament, cobrien un nivell compactat de terres marronoses, ue 624. Aquest era el primer nivell que clarament es documentava per sota els nivells medievals de l'Àmbit K, i es relacionava amb una llar de foc, la qual s'adossava a la paret de tancament ue 697. Era una estructura més o menys circular formada per petit còdols barrejats amb terra compactada, que mostraven signes de cremació a la part superficial, ue 625. Aquest era sense dubte el ferm que es disposà en bastir-se l'Edifici III, i la llar també correspondria a aquest moment.

Part posterior de l'Edifici III on s'observa el mur 697, a poca distància de la muralla

Pel que fa als materials ceràmics val a dir que són un xic contradictoris, almenys si els relacionem amb la interpretació estructural que nosaltres en fem. D'una banda, tenim que del nivell d'ús 624 es va recuperar un sol fragment tornejat, el que

representa només el 1.3% del total. Per les relacions estratigràfiques i per les característiques físiques de composició i materials constituents, nosaltres interpretem l'estrat 624 com el ferm de circulació del moment de bastiment de l'Edifici III. I aquest es construeix en el marc de les grans obres de l'*oppidum*, en el decurs del segle II ane, moment en què, com ja hem anat veient en la majoria d'habitacions i edificis del jaciment, els percentatges de ceràmiques ibèriques ja comencen a significar-se, rondant entre el 10 i el 15%. El mateix succeeix amb l'estrat 582, el qual nosaltres pensem que respon a l'enderroc definitiu de l'Edifici III, en un moment que a nivell del context general situem en el tercer quart de segle I ane. En aquest estrat, com diem, tan sols s'han documentat dos fragments de ceràmica ibèrica d'entre els 194 recollits (que representen poc més de 1%). Per tant, en un moment històric on la presència de ceràmiques ibèriques hauria de ser generalitzada, detectem un registre material propi de segles anteriors. Creiem que aquestes dades percentuals no deixen de ser casuals i poden ser explicades per diferents motius. D'una banda, l'Edifici III està ben datat a partir de les relacions estratigràfiques i del registre material, tant en la seva configuració com en l'abandonament, havent-se de situar entre els segles II i I ane. De l'altra, creiem que aquesta aparent contradicció pot provenir de la poca superfície excavada degut als múltiples retalls posteriors i a la poca potència estratigràfica conservada. I finalment, i des d'un punt de vista més justificatiu, pensem que els materials ceràmics de l'estrat 582 podrien correspondre's amb els que hi hauria barrejats a les pròpies parets de l'edifici, tal com suposàvem amb els Edificis I i II, amb el que aquell registre hauria de correspondre al moment constructiu.

D'altra banda, i ja referint-nos a la datació de l'estratigrafia associada a l'edifici, cal mencionar que s'ha realitzat un estudi radiocarbònic de l'estat 693⁶⁴¹. En l'estudi, es conclou una cronologia calibrada que presenta un ventall d'entre el 510 i el 210 ane. Ja hem dit que l'estrat 693 el considerem un nivell d'incendi i destrucció, originat en l'abandonament de l'edifici, tractant-se d'una pel·lícula cendrosa (de fins a 2cm de gruix) just a sota del paquet d'enderroc de blocs de pedres, cendres

⁶⁴¹ L'estudi fou realitzat pel Laboratori de Datació per Radiocarboni de la Universitat de Barcelona.

i material terrós. I sembla evident que l'abandonament de l'edifici es realitzaria en un moment generalitzat a tot el jaciment, i que nosaltres centrem *grosso modo* en la segona meitat de segle I aC. Pensem que una justificació per explicar aquesta contradicció cronològica la podríem trobar en la pròpia lectura del material carbònic analitzat. Aquests són carbons que provindrien d'una possible coberta, ja fos de trespols o de teulat, i per tant d'una estructura de base orgànica que s'hauria format molts anys abans de la destrucció de l'edifici, i fins i tot amb anterioritat al bastiment del mateix.

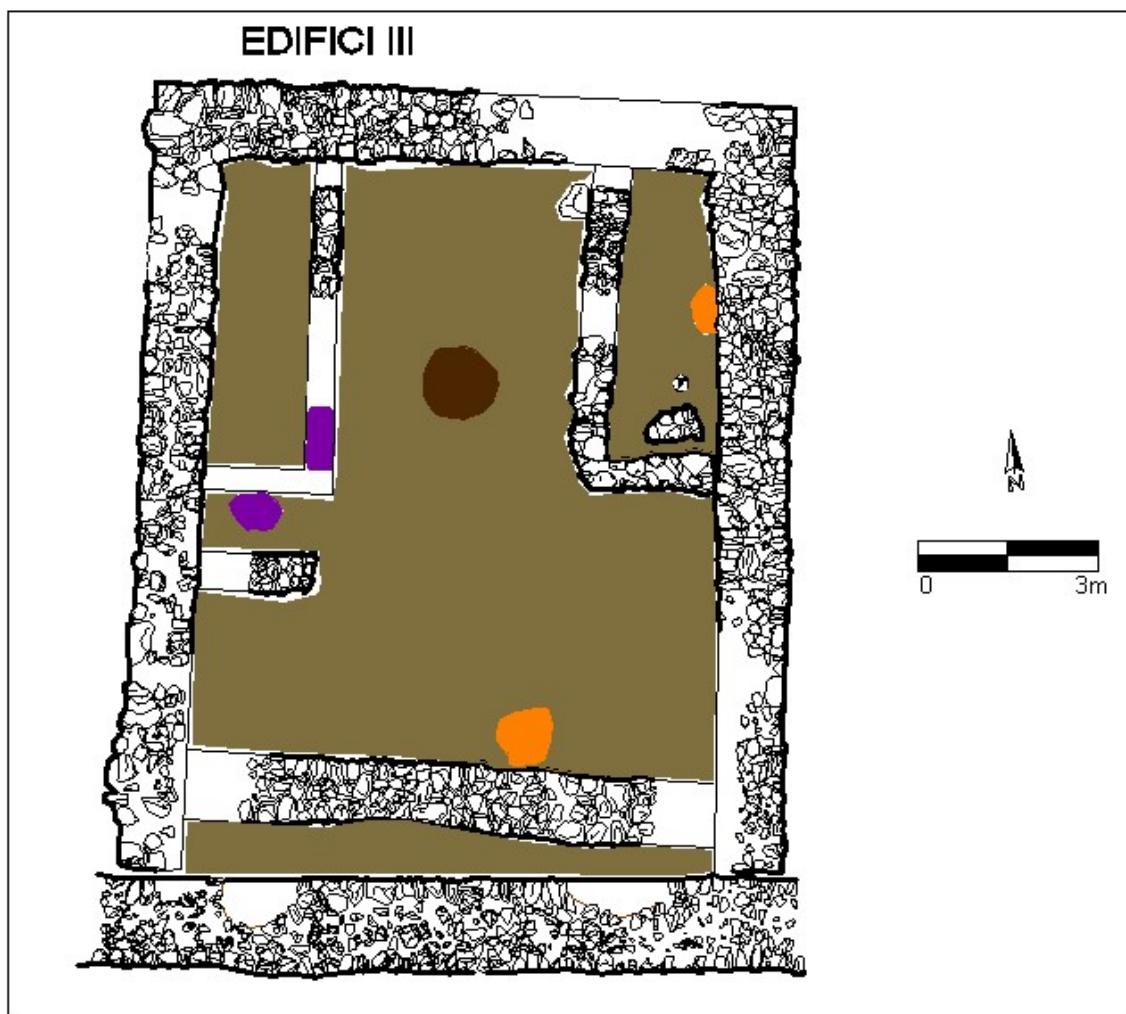
Només a partir d'aquesta interpretació i del gran ventall cronològic, inherent en tota datació radiocarbònica, és possible explicar els resultats de l'estudi del C14, amb les conclusions cronològiques que es deriven dels materials ceràmics i de les relacions estratigràfiques de l'Edifici III.

Interpretació de l'Edifici III. Finalment, a nivell interpretatiu, reconeixem l'especial singularitat de l'edifici, tant pel que fa a la seva composició estructural, com per la seva compartimentació interna, i fins i tot, per la seva particular disposició dins el context del poblat⁶⁴². En aquest sentit, no només cal tenir present l'enorme solidesa de les parets perimetrals, amb gruixos que ben bé podrien ser de muralla, sinó que l'Edifici III és l'únic que es realitzà totalment *ex novo*. A diferència dels Edificis I i II, els quals segurament van partir d'una estructuració prèvia a la que s'hi van adaptar, l'Edifici III es va traçar totalment de nou, amb una planta ortogonal i de tipus rectangular.

Tanmateix, aquesta excepcionalitat no es veu reflectida en el registre arqueològic. No s'ha documentat cap element, estructural o material, que ens parli de la funcionalitat del recinte o que ens expliqui la seva singularitat. Ans al contrari, el registre material és força paupèrrim. En una de les habitacions s'ha localitzat una petita llar de foc especialment construïda, associada a un espai d'obra (o qui

⁶⁴² I a banda, la singularitat també ens ve donada, i aquest cop malauradament, per l'excepcional manca d'estratigrafia en moltes de les zones interiors de l'edifici, contrastant amb una molt bona conservació de les seves parets perimetrals, encastades al terreny.

sap si a una espècie d'altar). D'altra banda, a la resta de l'espai s'ha localitzat un gran retall circular, un parell de petites fosses amb cendres, i una llar de foc adossada a la paret posterior. Però aquests no són elements suficients per explicar el recinte i la funcionalitat del mateix. En textos anteriors (MORERA *et alii*, 2012) hem proposat un ús de tipus ritual, però hem de reconèixer que ens falten dades per aquesta afirmació. De totes maneres, i a falta altres hipòtesis, considerem la interpretació cultural i ritual com la més versemblant.

Planta hipotètica de l'Edifici III

També ens falten dades a nivells de paral·lels arquitectònics en altres jaciments, ja siguin catalans o del llenguadoc francès. No hem estat capaços de localitzar edificis de característiques similars que ens permetin aprofundir en la seva

funcionalitat. Tan sols hem localitzat un paral·lel en el jaciment de Els Vilars d'Arbeca, però certament se'ns escapa de la nostra cronologia, ja que la darrera etapa de funcionament seria del segle IV ane. En aquell jaciment, s'ha identificat un edifici d'uns 55m², especialment singular, compartimentat en tres habitacions però amb una d'elles molt més gran que les altres (de quasi 40m²). La localització d'una llar de foc de pell de brau, retalls, estructures de pira i nivells cendrosos féu pensar als investigadors que es tractava d'un recinte de culte. De totes maneres, el fet més destacat és que aquest edifici estava adossat la muralla de la fortalesa, tanmateix, no s'hi adossava completament, sinó que finalitzava amb un mur de tancament, paral·lel a la muralla i separat d'aquest a molt poca distància. En aquell cas, s'interpretava que la gran alçada d'aquest edifici, tal vegada sobrepasant la pròpia muralla, havia motivat que l'edifici no es pogués adossar al clos murat, sinó que hagués de carregar-se sobre els propis fonaments⁶⁴³. Com diem no es pot considerar un estricte paral·lel arqueològic de l'Edifici III, ja que ambdues construccions resten separades per més de dos segles. Tanmateix, sí que volem fer notar que la solució arquitectònica és la mateixa⁶⁴⁴. Per tant, si en aquell cas s'hipotitzava que el mur posterior s'explicaria a partir de l'alçada excepcional de l'edifici, també seria possible plantejar-ho per l'Edifici III. De fet, en el nostre cas, a banda d'aquesta similitud estructural, també comptem amb l'excepcional solidesa de les seves parets, amb uns gruixos propis dels elements de fortificació, les quals perfectament haurien estat capaces de sustentar diversos metres d'alçada.

El que sí sembla clara és la construcció i destrucció del recinte. Pel que fa al primer, els aspectes tipològics, les relacions estratigràfiques, i la cronologia dels materials ceràmics, ens indiquen clarament que es bastí en el moment de les grans reformes de l'*oppidum*, en un moment que situem a l'entorn de mitjans de segle II ane. I pel que fa a l'abandonament, sembla clar que el lloc fou destruït,

⁶⁴³ Aquestes dades han estat extretes del lloc web oficial del jaciment <http://www.vilars.cat/La-Fortalesa/El-jaciment/La-vida-a-la-fortalesa/La-societat-i-el-mon-simbolic2/El-recinte-de-culte>.

⁶⁴⁴ De fet, existeixen un bon grapat d'exemples d'edificis singulars amb funcionalitats culturals i rituals en el món ibèric, com al Mas Castellar de Pontós (PONS, 2002) o al Castellet de Bernabé (BONET *et alii*, 2011: 213), per citar-ne alguns. La tria de l'edifici dels Vilars no ha estat tant per la seva funció religiosa, com per les seves similituds tipològiques i estructurals.

possiblement en un incendi, en un moment que situem a l'entorn de mitjans de segle I aC⁶⁴⁵.

5.3.1.3.2.5. L'Edifici IV

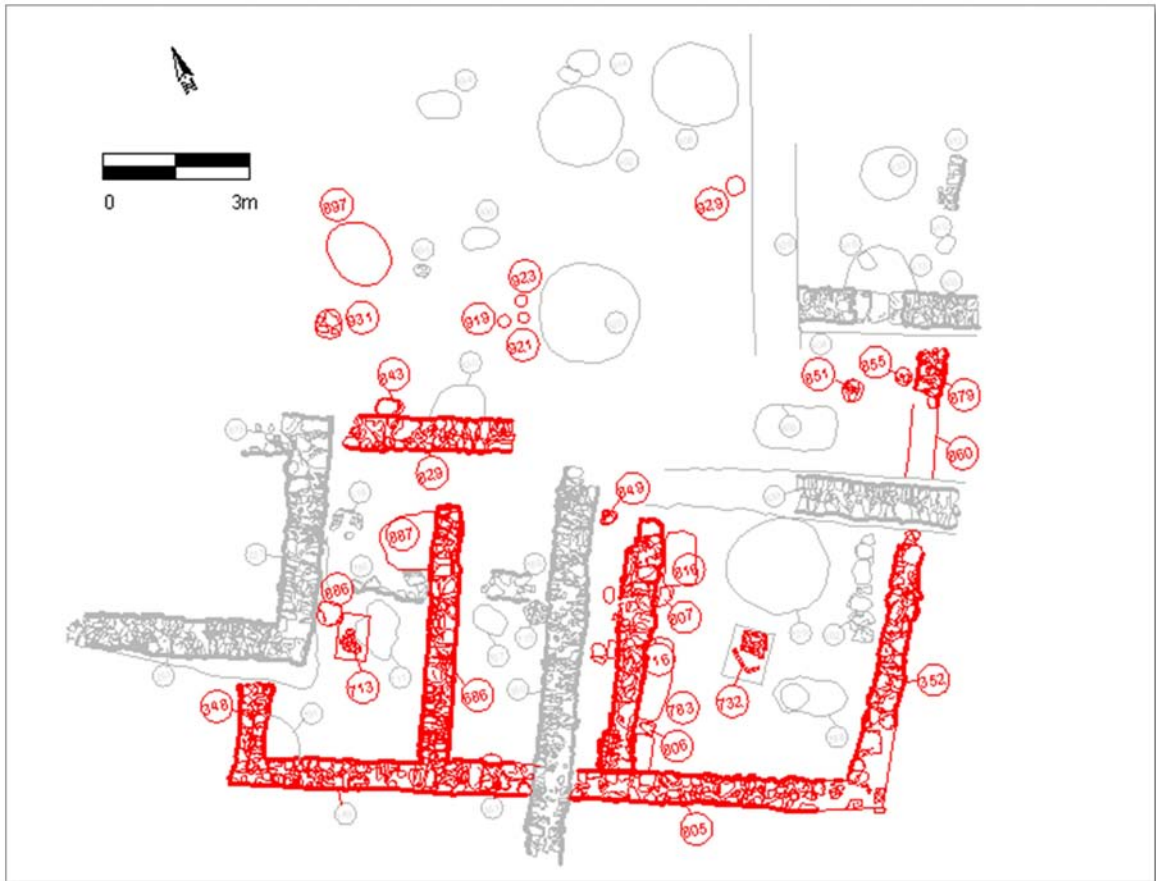
Correspon a l'Edifici exempt documentat a la part de ponent de la gran àrea d'intervenció. Malauradament, i de forma general, a la zona es conservava molt poca estratigrafia antròpica, a vegades quedant resumit al simple terreny vegetal, sobretot pel que fa a la part més septentrional. De totes maneres, sabem que va ser bastit totalment *ex novo*, sense tenir en consideració les estructures i els elements que hi hagués pogut haver anteriorment. Segurament, aquesta lliure disposició estructural, al marge dels encorsetaments que suposa haver-se d'adaptar a una realitat urbanística preexistent, féu que es pogués decidir l'orientació de l'edifici. I en aquest sentit, no deixa de ser interessant veure com la nova xarxa ortogonal d'estructures manté exactament la mateixa orientació cardinal que mostraven les torres i el cos de guàrdia de la part central del cinturó defensiu, 32° NE. Seria un altre motiu per pensar en una concepció integral i unitària de les remodelacions urbanístiques republicanes, potser efectuades de manera concatenada, però planificades i en part executades de forma coetània.

Finalment s'ha pogut documentar que l'edifici estava dividit en dos grans volums arquitectònics distribuïts a sud i nord respectivament. El de migdia fou el que millor es va poder documentar, distingint tres habitacions intercomunicades, i amb una estratigrafia prou interessant i complexa, mentre que el de la part septentrional tan sols se'n pot deduir el perímetre. Amb tot això tindríem que es tractaria d'un edifici quadrangular, de 12.6m de costat, ocupant una superfície d'uns 158m².

Dels murs perimetrals de l'edifici només en coneixem els de la meitat meridional. Quedava definit pels murs 348 a ponent, 349/351/805 a migdia, i el mur 352/379 a

⁶⁴⁵ Ja hem explicat que la datació radiocarbònica realitzada no ha ajudat a precisar cap dels dos moments de l'Edifici III, ni el formatiu ni el d'abandonament, oferint una datació, i conseqüentment una interpretació derivada, que escapa al marc explicatiu de l'edifici.

llevant. Tots ells, i també els de l'espai interior, presenten la tipologia típica republicana, amb un aparell realitzat amb pedres i lloses de mida petita i mitjana, sense formar filades regulars i lligat amb fang, i amb uns gruixos que rondarien els 45-50cm.

En vermell, estructures de l'Edifici IV

Com diem, la zona millor coneguda de l'edifici és la meridional, i estaria formada per tres habitacions juxtaposades. La de ponent (Habitació IV-A) i la central (Habitació IV-B) tenien una amplada similar, de poc més de 3m, per una llargada de 6.4m. L'habitació de llevant (Habitació IV-C) era un xic més gran, amb una amplada variable d'entre 4.4 i 4.7m⁶⁴⁶, i una llargada que podria ser similar a les

⁶⁴⁶ Aquesta diferent amplada es deu a que el mur de tancament de llevant, ue 352, mostra una lleugera desviació vers els altres murs paral·lels, ue 348, 686 i 716, de manera que progressivament es va allunyant una mica.

altres dues. Amb aquestes dimensions, tindríem que les Habitacions IV-A i IV-B formarien un cos perfectament quadrangular de 6.4m de costat i quasi 41m² de superfície interna, o el que és el mateix, que cada habitació tindria una proporció de 1:2. Mentre que l'habitació de llevant tindria una proporció aproximada de 1:1.41 (o el que és el mateix, de $1:\sqrt{2}$)⁶⁴⁷. Ja hem vist en els apartats anteriors, i sobretot en parlar de les construccions ceretanes, que aquesta era una correlació de proporcionalitat que s'anava repetint en les construccions del jaciment, i respondria a uns patrons arquitectònics que ja es documenten en el món ibèric des dels segles V-IV ane (OLMOS, 2008, 2009 i 2010). Tanmateix, la proporcionalitat racional que respon a un mòdul de 1:2, hauria aparegut al món indígena en un moment a partir del segle III ane, constatant-se arreu a partir de la romanització (OLMOS, 2009: 66-70). La comunicació entre estances es realitzaria per la part nord de les mateixes, a partir d'unes obertures de 1.15m d'amplada, que hem identificat en els dos murs de compartimentació, ue 686 i 716.

Finalment, val a dir que L'Edifici IV quedava tallat per diferents elements de cronologia medieval: a la part de ponent per una finca; a la zona central per una estructura que dividia l'habitació IV-B en sentit N-S; i a la zona de llevant per una altra paret, que dividia l'habitació IV-C en sentit E-O.

L'Habitació IV-A. Era l'estança ubicada a la part més occidental de les tres. Estava delimitada pels murs 348 a ponent, 349 a migdia, 686 a llevant i 829 a tramuntana. Tenia una amplada de 3.15-3.2m i una llargada de 6.4m, el que conformaria una superfície interna d'uns 20m². Per la zona occidental, l'habitació restava lleugerament escapçada per l'Àmbit D medieval.

Després de l'extracció de les capes superficials es va localitzar un primer nivell d'enderroc, ue 685, de fins a 25cm de potència, i que anava disminuint fins a desaparèixer en sentit nord. Estava format per blocs de pedres petites, tant còdols com lloses, que s'estenien per tota l'habitació. Tan sols mencionar que a la part

⁶⁴⁷ En cas que prenguéssim l'amplada mitjana de l'estança, 4.55m, la relació seria de 1:1.407.

central es localitzà un retall amorf de tendència ovalada, d'uns 80cm d'amplada màxima, que retallava parcialment l'estratigrafia a partir d'aquest punt. Pensem que es tractava d'una fossa d'espoli realitzada en temps recents. Aquest enderroc cobria un altre nivell de rebliment, ue 710, format per terres marronoses poc compactades, amb alguna pedra petita barrejada.

Habitació de ponent, Hab IVA, vista des de la part nord

Per sota apareixia un nivell totalment diferent, format per terres marronoses amb taques carbonoses, cendroses i de tonalitats ataronjades, ue 756⁶⁴⁸. Efectivament, consistia en un estrat poc compactat de tonalitat clara, a voltes de terres recremades, i amb molta presència de carbons, cendres, i taques ataronjades de rubefacció. Segurament el nivell havia estat format a partir de l'incendi del lloc o de

⁶⁴⁸ El nivell 756 es va diferenciar en dos, ue 759, a partir d'una molt lleugera diferència en la compactació. I de forma similar, amb l'estrat 792, el qual es va diferenciar perquè s'ubicava a sobre de l'estructura 791, però que tenia la mateixa composició i característiques. Les tres ues corresponen al mateix nivell estratigràfic.

la cremació de terres en espais propers, les quals s'haurien anat abocant de forma escampada.

Per sota l'estrat, amb una potència mitjana d'uns 10cm ja apareixia el substrat geològic, el qual segurament hauria estat regularitzat per tal d'ésser utilitzat com a sòl de circulació. Tanmateix, a la part nord de l'estança, a la zona a tocar de la porta de comunicació amb l'habitació central, i adossat al mur 686, es va identificar una zona rebaixada uns 10-15cm, ue 887. Consistia en un retall de tendència circular, amb un diàmetre aproximat d'un metre. Estava reblert pel mateix estrat 756 però que en aquest cas s'identificà amb la ue 820, ja que contenia una molt major presència de carbons, i restes del què semblaven parets de forn. Per aquest motiu pensem que es tractaria d'un petit fornec realitzat amb materials terrosos que haurien quedat endurits per la calor.

Terres cendroses i recremades cobrint el fornec 887

Detall de les terres recremades a l'habitació oest on fins i tot s'hi observa un gresol

L'estrat 756 cobria el terreny natural excepte en tres zones. A la part central, cobria una alineació de blocs de pedres en sentit E-O, ue 786, que es corresponia a una paret de la fase ceretana, ja descrita anteriorment. A la part sudoccidental de l'estança, el nivell 759 cobria una estructura en forma de quart de cercle, a la cantonada entre els murs 348 i 349, ocupant un radi d'uns 70cm, ue 791. Aquesta estructura estava un xic més enclotada que la resta de l'estança. L'interior era reblert amb un nivell de blocs de pedres quasi exclusivament. Es tractava d'una sitja que quedava amagada per sota els murs 348 i 349, i de la que només observàvem la planta corresponent al quart de cercle. Lògicament, la cronologia del retall era anterior a la construcció de l'edifici. Seguint amb la lògica ja expressada en altres elements similars en el mateix jaciment, la seva amortització s'hauria realitzat en un moment força anterior al del bastiment del recinte, ja que si hagués existit el record de la presència d'una sitja s'hauria intentat evitar que una

de les cantonades de l'edifici, que d'altra banda correspon a un dels punts de major importància estructural i arquitectònic, fonamentés en una zona tan dèbil com és el rebliment d'una sitja. Del nivell de farciment, ue 793, només se'n va poder excavar uns 30cm de fondària, ja que es corria el risc d'afectar la fonamentació dels murs. Per aquest motiu no considerem significatius el poc material ceràmic recuperat.

L'estrat 756/759 es relacionava amb un fogar ubicat a la part central de l'habitació, ue 713. Consistia en una estructura realitzada a partir d'una plataforma argilosa, amb la part superior allisada superficialment, de la que es conserven 47cm de llargada per 40cm d'amplada (l'estructura quedava seccionada justament pel retall d'espoli mencionat suara). Just en el límit existia una doble ranura longitudinal d'uns 2cm d'amplada i un cm de fondària, que hauria vorejat el vol del fogar. Aquesta estructura restava uns 10cm sobreelevada respecte el nivell de circulació, i era molt similar a la documentada a l'habitació est del mateix edifici. Per les restes conservades podem pensar que hauria tingut unes dimensions rectangulars de 60 per 40cm. Just al seu costat, i també per sobre el substrat geològic, es va documentar un gran bloc de pedra, horitzontalitzat a la seva part superior, ue 886, amb unes mesures aproximades de 50cm de diàmetre per 20cm d'alçada. Ens és difícil d'elaborar una explicació per aquest element, però tenint en compte la potencialitat de l'Edifici IV com a zona polifuncional, amb usos força clars dedicats a la metal·lúrgia, pensem que podria tractar-se d'una enclusa.

Quant als materials ceràmics de la seqüència estratigràfica de l'estança, la seva tipologia ens marca clarament una composició típica d'entre l'últim terç de segle II ane i la primera meitat de segle I ane. La major part dels estrats documentats corresponen a nivells originats amb l'ús continuat de l'estança, o en el moment del definitiu abandonament, i conseqüentment, el material ceràmic ens estaria marcant aquest horitzó. Talment, el registre és força homogeni en tots els estrats d'enderroc i rebliment pel que fa a la seva composició tipològica (ue's 685, 710, 756, 759, 792), i creiem que els podem considerar de forma unitària. En el registre

del material pròpiament ibèric, s'observa un pes percentualment important sobre el total de fragments, del 26.9%, destacant la vaixela típica formada per plats, bols, vasos bicònics (Làmina 100: Figura 5) i càlats (Làmina 94: Figura 5). I en el material importat, s'ha recuperat 14 fragments d'àmfora itàlica, campana, brindisina i adriàtica, més comunes a partir de mitjan de segle II ane; dos fragments de *caccabus* de ceràmica comuna itàlica, segurament de la forma Vegas 14, amb una datació intrínseca de primera meitat de segle I ane; dos fragments de Campaniana B, i un plat de Campaniana A, possiblement de la forma Lamboglia 5/7, amb una datació pròpia a partir de l'últim quart de segle II ane. Per tant, uns materials que ens situen en una cronologia de la primera meitat de segle I ane. Pel que fa a la resta de materials, en aquest sentit hem de destacar unes peces de ceràmica feta a mà (o a torn lent) que ens ajuden, no ja a poder adscriure el moment cronològic de la seqüència, sinó a conèixer la funcionalitat i usos dels espais. Es tracta de la recuperació de tres petits gresols ceràmics (Làmina 87: Figures 1, 2 i 7) i un realitzat amb granit (Làmina 106: Figura 1). Així mateix, cal mencionar la recuperació d'un petit lingot cilíndric de plom, de 5cm de llargada i un centímetre de secció (Làmina 106: Figura 13), el qual també ens ajuda a entendre els usos tan lligats al procés metal·lúrgic que tenia aquesta estança.

Pel que fa als gresols, són unes peces que sovint s'han vinculat a la producció metal·lúrgica, ja fos de bronze (ROVIRA: 2005, 798-799), plom (Morell, 2009) o fins i tot de la plata i de l'or (CAUQUET, 2007: 76-77). És per aquest motiu que juntament amb altres gresols recuperats al jaciment, i conservats gairebé sencers (Làmina 10: Figura 3; Làmina 87: Figura 3) se'n feren anàlisis dels sediments per tal de poder determinar la presència metàl·lica en el seu interior, i un eventual ús en els processos metal·lúrgics⁶⁴⁹. Els resultats van concloure que si bé els gresols no havien estat utilitzats directament per la producció metal·lúrgica, la presència de partícules riques en Plom i Coure, de minerals com el Cinabri, o les restes de Bronze i Llautó, podrien apuntar a una vinculació de les peces amb un ambient de

⁶⁴⁹ Els estudis foren realitzats al Laboratorio de Microscopía y Microanálisis de Madrid (MicroLab).

producció metal·lúrgica en el jaciment. Degut a que existia en les mostres un predomini d'elements que es poden associar amb una metal·lúrgia de base coure o zinc, la producció metal·lúrgica podria anar encaminada en aquesta direcció (PEREA/GARCÍA, 2013: 12-13). Aquestes dades, a més, es veurien avalades per les troballes realitzades en aquesta, i en l'habitació contigua (com poden ser les escòries metàl·liques), així com pels tipus d'estrats que es localitzen (nivells de cremació, cendrosos...), els quals passarem tot seguit a descriure. De totes maneres, potser la peça més significativa, per la seva singularitat, però també pels resultats que oferí, fou una mena de vaset-gresol (Làmina 87: Figura 4). Consistia en un vaset amb el peu exageradament gruixut, amb una secció externa cilíndrica però que a l'interior amagava un petit receptacle⁶⁵⁰. Fou trobada just a costat del forn 887. D'aquesta peça també es van realitzar anàlisis dels sediments, localitzant-se cinc micropartícules. La primera consistia en una aleació metal·lica intencionada, fonamentalment d'or treballat (en més d'un 70%), en la que també s'hi observava argent i coure. En una altra es localitzà una barreja d'or i plata (però amb unes dimensions massa petites com per ser considerat de tractament antròpic). Una tercera evidenciava una barreja de plata i llautó barrejat, i les darreres consistien en un mineral i un fragment de ferro (GARCIA, 2014)⁶⁵¹. Aquests resultats determinaven la presència de micropartícules de llautó, plata i or treballat que testimoniarrien el treball orfebre d'aquests tres productes a l'Edifici IV.

Habitació IV-B. Corresponia a l'habitació de la part central, i era una estança delimitada pels murs 686 a ponent, el mur 351 a migdia, el mur 829 a tramuntana, i el mur 716 a llevant. Tal com passava amb l'habitació anterior, l'estança central també tenia una amplada d'uns 3-15-3.2m per una llargada de 6.4m, el que conformava una superfície interna d'uns 20m², i una configuració que podria haver

⁶⁵⁰ És una peça molt similar, per dimensions i morfologia, al que a França s'anomena "briquetage", unes peces que serien els suports de les graelles dels forns, utilitzats en la producció de sal, i molt ben documentats al nord-est francès i a la zona bretona (OLIVIER, 2016: en premsa). De totes maneres, nosaltres no creiem que la peça tingui la mateixa funció que els "briquetages" de la producció de sal, ja que només se n'ha trobat un de sol, i a diferència d'aquells, presenta un molt petit receptacle per contenir algun producte. Però a més, i com a dada més concloent, dels sediments de l'interior fou on es recuperaren mostres metàl·liques.

⁶⁵¹ Óscar García Vuelta, de l'equip de la Dra Alicia Perea, fou l'encarregat de realitzar l'estudi de mostres, en el Laboratorio de Microscopía Electrónica y Microanálisis (MicroLab).

seguit una relació modular de 1:2. Tots els murs tenien una amplada regular i similar als altres de l'edifici, però el mur 716 tan sols se li conservava una sola cara vista, la més exterior, potser com a conseqüència de la construcció del mur medieval ue 350. És justament degut a aquesta estructura que en alguns casos els estrats tingueren una duplictat en la nomenclatura, en funció de si es localitzaven a una o a l'altra banda del mur.

Habitació central tallada pel mur medieval 350

Després de l'extracció de les capes superficials, ue 687, el primer nivell documentat fou l'estrat d'enderroc 688/715, consistent en una amalgama de pedres petites i mitjanes, lloses i còdols, que s'escampaven per tota l'estança. Tenia una potència d'entre 20 i 25cm i cobrien un altre nivell poc compactat de terres marronoses barrejades amb alguna pedra petita, de tonalitat fosca, i amb la presència d'alguns carbons, ue 702/731. Aquest nivell tenia una potència variable

d'entre 15 i 25cm i ja cobria un ferm de circulació, ue 714/754, consistent en un paquet de terra batuda i compactada, amb taques cendroses a la superfície. El sòl es relacionava amb una llar de foc, ue 719, emplaçada en una posició centrada respecte les parets laterals. Consistia en un fogar circular de 50cm de diàmetre, elaborat a partir d'una capa argilosa i compactada, allisada a la superfície, i que havia quedat rubefactada. Malauradament, quedava tallat pel mur medieval ue 350. En aquest cas no presentava decoració perimetral, essent similar en composició i forma a la localitzada en l'Edifici III (tot i que aquell fogar s'adossava a la paret). A partir de les excavacions realitzades al món ibèric septentrional, a banda i banda dels Pirineus, s'ha observat que els fogars en placa d'argila són típics des de l'Ibèric Antic i fins al segle II ane, i poden presentar-se en multitud de formes (circulars, quadrats, rectangulars...) i d'emplaçaments (centrats, descentrats, adossats a la paret,...), tenint uns usos pel que sembla polifuncionals⁶⁵². I en la majoria de casos presenten les característiques que també s'observen al Castellot de Bolvir: una estructura feta a partir d'una petita fossa en la qual es disposa un llit de còdols i a sobre una estesa de fragments ceràmics que li atorguen el caràcter refractari. Finalment, tot queda cobert per una placa d'argila d'entre 2 i 5cm que permet que el fogar resti uns centímetres sobrelevat respecte el sòl de circulació. Podríem trobar exemples d'aquest tipus de fogars a la majoria de jaciments ibèrics.

I finalment, cal mencionar que el nivell d'ús també es relacionava amb una sèrie de blocs de pedres, adossats a les parets perimetrals, els quals podrien estar perfectament relacionats amb el sistema de sosteniment de la coberta, tal com s'ha observat en nombroses estances. Tanmateix, el fet de presentar unes dimensions més reduïdes que les habituals fa que no estiguem del tot segurs en aquestes conclusions.

⁶⁵² Per bé que en la majoria de casos estan al centre de l'habitació o adossats a una de les parets (ROUX, 1990: 317). Un dels llocs on han pogut ser ben estudiats i sistematitzats els diferents tipus de fogars domèstics és Lattes, i per saber-ne més ens remetem a la seva monografia (Py, 2009, 247).

L'estrat 714/754 cobria les restes d'estructures de la fase ceretana, que en aquest cas eren dues. El mur ue 786, amb una orientació coincident amb el localitzat a l'estança anterior. I la cubeta cilíndrica ue 767, la qual estava quasi reblerta per escòries de ferro.

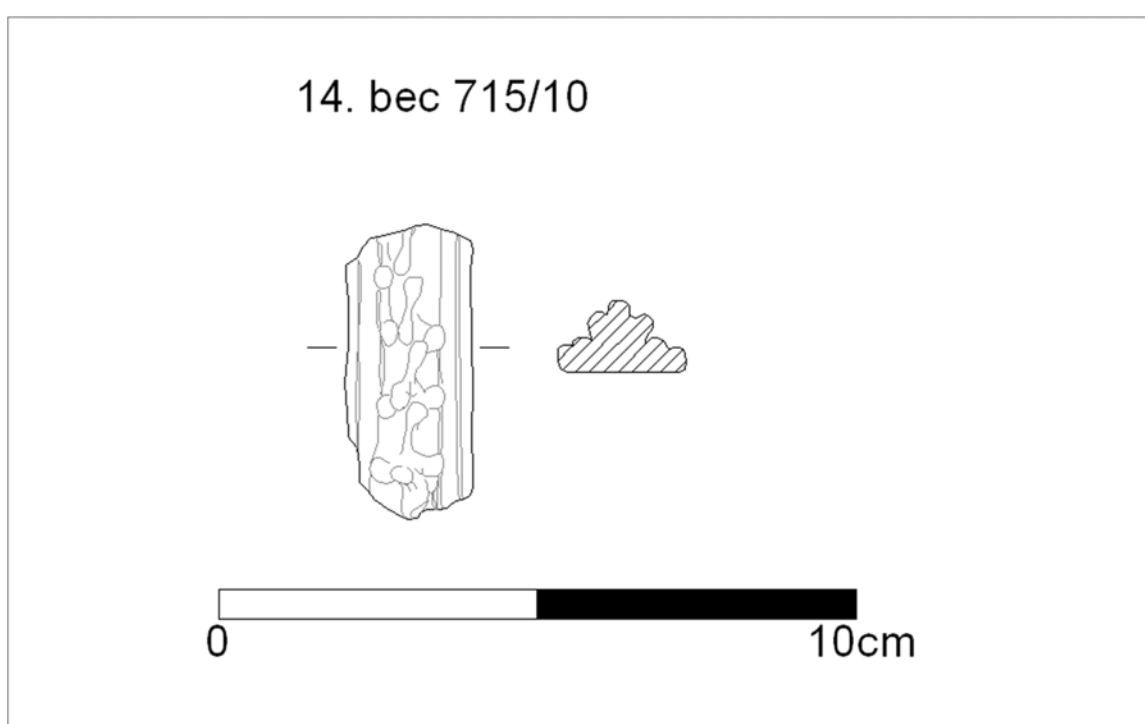

Fogar lenticular 719, just a costat de la cubeta 767, de l'etapa ceretana

I ja per acabar, val a dir que just a l'espai de comunicació amb l'habitació de llevant, allà on començaria el brancal, es va identificar un petit forat de pal amb tot de llosetes entreclavades, ue 849, que potser va poder estar relacionat amb la porta de tancament entre estances.

Pel que fa als materials, succeeix un procés similar al de l'Habitació IV-A del mateix Edifici, en els que es documenten uns conjunts ceràmics molt similars a la majoria d'estrats. Una homogeneïtat que ens situa la seva construcció i moment

d'utilització en un període relativament curt de temps, que nosaltres situem entre mitjans de segle II ane i mitjans de segle I ane. El percentatge de ceràmiques ibèriques tornejades oscil·la entre el 16 i el 23%, en una vaixel·la on destaquen els bols (Làmina 101: Figura 4), vasos o gerres (Làmina 96: Figura 4). De totes maneres, la datació més precisa ens ve donada per la recuperació de fragments d'àmfora itàlica, campanes i brindisines, i uns pocs bocins de Campaniana A i B, en la forma Lamb 2 (Làmina 104: Figura 2).

Dibuix del braçalet de vidre d'origen gal·la

Menció a part seria pel braçalet de vidre recuperat de l'estrat d'enderroc 715 (Làmina 715: Figura 10). Correspon a un vidre de bona qualitat, translúcid i acromàtic, que presenta a la part externa, al centre, una profusa decoració d'acanaladures i de gotes d'aigua. Es tracta d'un braçalet d'importació gal·la, del *midi* francès, amb una cronologia intrínseca dels segles III-II ane (OLIVIER, 2010: 45). Als jaciments del món ibèric del Llenguadoc no és inusual la seva presència

en aquests segles (*Ambrussum*, Ensérune, Lattes...) ⁶⁵³, potser degut a la proximitat amb l'univers gal·lo-cèltic. Ara bé, tal vegada en els jaciments del nord-est peninsular és una troballa més excepcional, havent-se recuperat en grans *oppida* com Ullastret, o en poblats de segon ordre com el de Ca n'Oliver de Cerdanyola ⁶⁵⁴. La presència del braçalet al Castellot testimoniarà una franca relació comercial amb el sector rossellonenc, d'altra banda lògica si ens fixem amb la via de comunicació marcada per l'eix Segre-Tet. De fet, el braçalet no seria l'únic element que evidenciaria uns contactes comercials i unes influències culturals amb la zona del Llenguadoc. En el mateix Edifici IV ja hem vist en l'Habitació IV-A l'existència del fogar de placa d'argila amb decoració perimetral, que també ens apareixerà en l'Habitació IV-C, la de més a ponent. Aquest tipus d'ornamentació en la placa d'argila de la llar de foc apareixen en el sud-est francès en el segle VI ane, estenent-se entre els *oppida* de la zona a partir de la centúria següent (ROUX: 1990, 318). Contràriament, la seva presència en els assentaments ibèrics catalans és realment excepcional. Per tant, per nosaltres és obvi que es tractaria d'un fenomen cultural provinent de la zona sordona. Però també podem assenyalar, i ja centrant-nos en un context més comarcal, en les diverses monedes emporitanes, i monedes gal·les d'imitació d'la dracma emporitana, del segle III ane que s'han trobat al territori cerdà, i una d'elles recuperada en context arqueològic pel nostre equip de treball al jaciment del Tossal de Baltarga ⁶⁵⁵. Les monedes gal·les que imiten la iconografia i metrologia de les ciutats gregues catalanes apareixen pels vols del 250 ane ⁶⁵⁶ i són molt freqüents al voltant de les conques dels rius Garona i Auda (CALLEGARIN/HIRIART, 2013: 17), estenent-se pel

⁶⁵³ Alguns exemples de braçalets de vidre es poden trobar als respectius museus i centres d'interpretació de cadascun d'aquests jaciments.

⁶⁵⁴ Alguns exemples de braçalets de vidre es poden trobar als respectius museus i centres d'interpretació tant d'Ullastret com de Ca n'Olivé.

⁶⁵⁵ En l'excavació arqueològica de l'any 2013 es va recuperar una moneda gal·la que imitava la dracma emporitana, amb la imatge a l'anvers del cavall parat, el que permetia datar-la cap a mitjans de segle III ane. Tanmateix, l'afecionat Víctor Martínez, veí de Bellver de Cerdanya, ha fet saber darrerament de la localització de quatre altres monedes com aquella i d'una dracma d'*Emporion* en el mateix Tossal, una tetradracma de *Rhode* i una altra imitació gal·la del cavall parat d'*Emporion* a la zona de Talló (a Bellver de Cerdanya mateix), i d'una última dracma a Torrelles (entre Urús i Prats), a escassos kilòmetres del Tossal de Baltarga.

⁶⁵⁶ Fins i tot per algun autor l'aparició i circulació d'aquestes monedes es podria remuntar a la primera meitat de segle III ane (HIRIART, 2009: 383).

corredor de l'Auda, al final del riu Arieja, a la vall del Tet, i en el cas de les imitacions emporitanes fins i tot a la zona del Centre-Oest de la Gàl·lia (CALLEGARIN *et alii*, 2013: 187-189) La forta presència al territori cerdà indicaria que la Cerdanya estaria estretament vinculat als circuits comercials del costat septentrional dels Pirineus. Altrament, i com a última dada que ens referma aquests contactes i influències culturals des de la vessant llenguadociana, volem recordar els gravats rupestres en escriptura ibèrica dual de les muntanyes cerdanes. Tal com hem vist en el capítol de les fonts epigràfiques, independentment del posicionament al respecte de cada autor, semblaria que hi ha una unanimitat en afirmar que el coneixement de l'escriptura ibèrica provindria a través de la zona rossellonenca (CAMPMAJÓ/UNTERMANN, 1991: 42; UNTERMANN, 2005: 1084-1086; PANOSA, 2005: 1159; BALLESTER, 2014: 65; FERRER, 2014: 3) i que per tant, el món cultural ceretà beuria de les influències que vinguessin del sud-est francès.

Com veiem doncs, la troballa del braçalet de vidre d'origen gal s'ha d'incloure en un context dels segles IV-III a.n.e en què sembla que la Cerdanya està immersa en els circuits comercials de la meitat oriental del vessant nord dels Pirineus, el que farà que penetrin algunes influències culturals que deixaran una forta petjada en el registre arqueològic.

Habitació IV-C. Correspon a l'estança ubicada més a llevant de les tres. Estava delimitada pel mur 716 a ponent, que la separava de l'habitació central, el mur 805 a migjorn, i el mur 352 a la part de llevant. En aquest cas no es localitzà el tancament septentrional. Tanmateix, és fàcil suposar que hagués pogut existir en la continuació de la traçada marcada pel mur 829. I de fet, és lògic que no s'hagi conservat ja que en aquell espai és on es localitzava el mur medieval 839, que tallava l'estança en sentit E-O. Ara bé, si fos així, si el mur 829 hagués continuat linealment cap a l'habitació de llevant, l'estança presentaria una amplada variable d'entre 4.4 i 4.7m, amb una llargada documentada de 6.4m, el que conformaria una superfície interna de 29.6m².

Vista de l'habitació est amb algunes de les restes documentades

Després de l'extracció dels nivells més superficials, ue 689, es va identificar les restes d'un nivell d'enderroc, molt disseminat i gens uniforme, ue 690. Aquest estrat cobria un segon nivell de rebliment poc compactat, ue 730, format bàsicament per terres marrones, el qual es disposava a sobre d'un altre, ue 733-753, consistent ja en el nivell d'ús. La potència conjunta dels estrats de rebliment superiors no depassava els 15cm, i consistirien en els nivells originats a partir del col·lapse, enderroc i posterior aplanament de l'estança.

Continuant amb l'estratigrafia de l'habitació, val a dir que el nivell d'ús 733-753 no superava els 10cm de potència, cobrint ja el substrat geològic. De totes maneres, potser l'element més important relacionat amb el sòl de circulació, i cobert pels diferents nivells de circulació, consistia en una llar de foc ubicada a la part central de l'estança, ue 732, en un punt més o menys equidistant respecte les parets

laterals. L'estructura estava especialment construïda, i s'hauria bastit a partir d'un primer llit de còdols petits. A sobre hi havia disposat una capa de fragments ceràmics. Tot quedava recobert amb una placa d'argila d'un o dos centímetres de gruix, allisada i recremada superficialment. Aquesta capa es conservava desigualment, però s'observava clarament dos costats en angle recte. Com que el llit es conservava íntegrament, és possible suposar que la llar de foc hauria tingut unes dimensions rectangulars de 100 per 70cm. En aquestes zones que es conservava els límits es va observar que el fogar presentava una doble ranura d'un centímetre d'amplada i fondària, i de separació entre elles, que vorejaven el límit de l'estructura. Evidentment, tota l'estructura quedava un xic sobrelevada respecte el sòl de circulació, tal com passava a les altres dues estances.

Vista general de l'estança amb el fogar 732 a la part central

Aquest fogar hauria estat molt similar al localitzat a l'habitació oest del mateix Edifici, i respon a una tipologia poc comuna en l'àmbit ibèric, el de fogar en placa

d'argila decorat. Un exemple proper el tenim al jaciment de Lo Lladre de Llo, on es localitzà una llar quadrangular molt similar, de 80cm de costat, amb una canaladura longitudinal a tot el voral, que datava de finals de segle II o principis del segle I ane (CAMPMAJÓ, 1983: 43-44). Pierre Larderet, l'any 1954, fou el primer en senyalar la presència de fogars d'argila decorada a partir de les excavacions a l'*oppidum* de la Roque de Fabrègues. Datats en el segle IV ane, presentaven unes decoracions en espiral. En aquell cas, la presència a les proximitats de caps d'aus i vasos enterrats, li va permetre suposar una utilització cultural i ritual del fogar, anomenant-los fogars-altars. Després d'aquella data, s'han trobat aquests fogars decorats a altres *oppida* del Llenguadoc-Rosselló i a les zones limítrofes de la Ligúria. Així, s'ha pogut observar que els fogars construïts i decorats apareixen al Llenguadoc oriental al segle VI ane (*Substantion*, Castelnau-le-Lez), però no es generalitzaren fins a mitjans de segle V ane, per acabar desapareixent a finals de segle III ane o principis de la centúria següent (ROUX: 1990, 318). Durant aquest període es trobaran fogars amb decoració a Castellans, Lattes, Ambrussum, Canteduc, Roque de Viou, i a altres. Un altre cop però, és al jaciment de Lattes⁶⁵⁷ on s'ha pogut realitzar un estudi més detallat d'aquestes estructures, ja que se n'han localitzat un nombre considerable⁶⁵⁸. Segons aquests estudis els fogars amb decoració ocupen un lloc privilegiat dins l'habitació, sempre al seu centre, i quasi sempre en aquella part més assenyalada de la casa. Sovint a la mateixa estança existeix un banc corregut en un dels murs. Aquesta posició central mostra que els fogars decorats jugaven un rol específic, probablement d'ús, lligat més als àpats que a la cuina, sense excloure altres usos com els de calefacció i il·luminació. A part de les funcions culinàries, i reprenent les tesis de Larderet, es considera que

⁶⁵⁷ Ja hem fet servir l'exemple de Lattes anteriorment com a exemple comparatiu amb algun element del Castellot i ara ens hi tornem a referir. Reconeixem que la ciutat no corresponia als límits considerats ibèrics pel que fa al grup del Llenguadoc-Rosselló (UGOLINI, 2005: 166), ja que es proposa que sigui la ciutat d'Agde i la vall de l'Erau la línia de separació entre el món ibèric i el lligur. Tanmateix, ja hem vist que la qüestió dels fogars decorats és un fenomen cultural transversal, que és compartit per diferents pobles. A més, possiblement Lattes sigui un dels llocs que més ben estudiats estan aquest tipus de llars. És per aquests motius que considerem la ciutat de Lattes un referent a l'hora de contextualitzar aquestes troballes.

⁶⁵⁸ Alguns dels fogars decorats són de característiques gairebé idèntiques als del Castellot, tant pel que fa a les dimensions com en la decoració (ROUX: 1990, 317, parlant del fogar FY141 de l'habitació 6 de la casa 1, a l'illot 6 de Lattes, amb unes dimensions rectangulars de 96 per 80cm).

res no prova unes funcions exclusivament rituals o religioses dels fogars; tanmateix, és probable que tinguessin uns usos en la ideologia domèstica, en ser l'objecte central del lloc més privat, símbol mateix de la cèl·lula familiar i de la posició que pogués ocupar dins la societat. Per tant, és probable el seu valor simbòlic en aquest sentit (PY, 2009: 249-251).

Fogar 732 després de la seva excavació on s'observa, en un lateral, la doble ranura

Ara bé, paradoxalment, aquest tipus de fogars gairebé no han estat localitzats al sud dels Pirineus. Si bé en molts casos es localitzen fogars de les mateixes dimensions i tipologia constructiva, potser fins i tot lligats a un espai litúrgic (CURA-MORERA, 1989: 176), mai es localitza la decoració, ni geomètrica ni de canaladures a sobre de la placa. Així, només hem pogut constatar un exemple d'un fogar localitzat en un mas ibèric a la localitat d'Arbúcies, amb una cronologia d'entre la segona meitat de segle II ane i la primera meitat de segle I ane, que tenia decoració incisa (FONT *et alii*, 1999: 256). A banda d'aquest exemple, comptem

amb dos paral·lels a la zona valenciana, concretament als poblats fortificats de Castellet de Bernabé⁶⁵⁹ i a l'Oral (BELARTE/DE CHAZELLES, 2011: 182), i també al jaciment de La Caridad de Caminreal, a Teruel (REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa).

Tanmateix, en el nostre cas, preferim no aventurar-nos en proposicions respecte a al significat especial que puguin tenir les llars i en l'explicació que poguem donar a la decoració, i reprenent les tesis de Michel Py, o les que proposen al respecte Réjane Roure i Lionel Pernet tot i reconeixent la dimensió simbòlica dels fogars decorats, no s'ha d'excloure ni menystenir la seva utilitat funcional, en l'escalfament i il·luminació de l'estança, però també en la cocció i servei d'aliments (ROURE/PERNET, 2011: 270). I és en aquesta utilitat funcional que ens volem fixar. En la majoria de casos i d'exemples que hem citat suara es tracta de fogars situats en llocs especials dins l'edifici, o si més no, en sales d'habitació. Les llars de foc que trobem a l'Edifici IV, tanmateix, han aparegut en unes habitacions on clarament hi ha una vinculació amb la producció metal·lúrgica, essent llocs segurament importants dins dels processos d'elaboració i manufacturació. Així doncs, podríem pensar en alguna distinció funcional entre uns fogars i uns altres? I encara més, és possible pensar que la decoració d'uns fogars tingui en alguns casos una utilitat merament ornamental, i en el Castellot esdevingui més funcional? I si és així, quina seria?

Bé, les respostes a aquestes darreres qüestions són de difícil solució. Però una d'elles segurament passaria per cercar una explicació racional a la doble ranura,

⁶⁵⁹ A l'*oppidum* de Castellet de Bernabé es localitzà un gran edifici de 5 estances, del segle III i destruït al voltant de l'any 200 ane, la segona de les quals presentava un fogar central quadrangular, realitzat en placa d'argila, amb decoracions lineals i circulars. En un dels murs de l'estança hi havia un nínxol que hauria servit per disposar-hi ofrenes. Pel que fa al mobiliari, cal fer notar la presència de vasos en miniatura, caliciformes, petites pàteres, pesos i fusaioles, a més de ser el lloc on es trobaren la totalitat de les ceràmiques de vernís negre. Totes aquestes particularitats han fet que els seus investigadors parlin d'una "capella domèstica" o lloc de culte en referir-se a aquesta estança (BONET *et alii*, 2011: 213). Per tant, és evident que, tot i el fogar decorat, ambdós contextos ens marquen una clara diferenciació. En el cas del Castellet de Bernabé estaríem davant d'un edifici singular, potser amb connotacions rituals i religioses, mentre que al Castellot estem davant d'una habitació d'un taller metal·lúrgic. Per tant, és possible que els dos fogars s'hagin d'interpretar de diferent manera.

més enllà d'un simple motiu decoratiu. D'aquesta manera, i com a una de les possibilitats, considerem que seria probable que la doble incisió perimetral estigués reflexant el traç d'un element mòbil que se situés verticalment, emmarcant i encaixant el fogar. I posats a especular, aquest element podria ser un simple tancat que delimités l'estructura, augmentant el poder calorífic de l'interior, o algun tipus d'estructura tipus graella que es pogués posar i treure. De fet, en el cas del fogar amb decoració perimetral del jaciment de La Caridad de Caminreal, la ranura s'interpreta en aquest sentit, o sigui com l'encaix per disposar-hi verticalment algun element mòbil (REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa). Pel que fa a l'existència de graelles mòbils en els tallers metal·lúrgics i en els diferents processos productius, aquest és un element ben testimoniado arqueològicament, al mateix jaciment de La Caridad⁶⁶⁰, a la ciutadella de Calafell (ASENSIO *et alii*, 2005: 601)⁶⁶¹, al Puntal dels Llops (BONET *et alii*, 2011: 200), o a Libisosa (UROZ, 2016, en premsa)⁶⁶². O una mena de forns mòbils és el que s'ha proposat a Lattes davant la presència d'unes marques circulars a sobre d'alguns fogars que es documenten a partir del II ane (Py, 2009: 218)⁶⁶³. Per tant, veiem com una possibilitat força versemblant que les ranures dels fogars de l'Edifici IV mostressin l'existència d'algun tipus d'element aeri, disposat a sobre la plataforma argilosa (ja fos un taulat, una graella, o qualsevol element que pogués quedar encaixat verticalment a les incisions perimetrals). Si fos així, les decoracions de les llars no només tindrien una utilitat molt específica, sinó que molt probablement, en el marc d'un taller metal·lúrgic on s'hi desenvolupen diferents processos amb diferents minerals i metalls, els mateixos fogars serien utilitzats en algun moment de la cadena operativa. De fet, en molts casos es localitzen llars de foc de placa d'argila en els tallers metal·lúrgics, considerant que seria en aquests on es farien els acabats finals dels objectes, ja que a tal efecte es necessitaria un punt de foc per

⁶⁶⁰ I val a dir que a molts dels jaciments que hem mencionat anteriorment que mostren fogars decorats, i que han estat interpretats d'aquesta manera, en realitat només presenten una simple ranura perimetral, com és el cas de Lo Lladre, de Montlaurés, o alguns dels de Lattes.

⁶⁶¹ En aquell cas els autors consideren que podria tractar-se d'una graella fixada a la llar de foc, a partir de quatre foradets que s'observen en els angles.

⁶⁶² En aquest jaciment les graelles trobades no estaven directament relacionades a espais metal·lúrgics, a diferència dels assentaments del Puntal del Llops i la Caridad.

⁶⁶³ En el cas dels forns de producció de sal del centre i nord de la Gàl·lia també s'ha proposat que hi hauria unes graelles desmuntables (DAIRE *et alii*, 2016: en premsa).

acabar de donar elasticitat a l'utensili, i moldejar-lo segons necessiti la forma final (LABEAUNE *et alii*, 2016: en premsa).

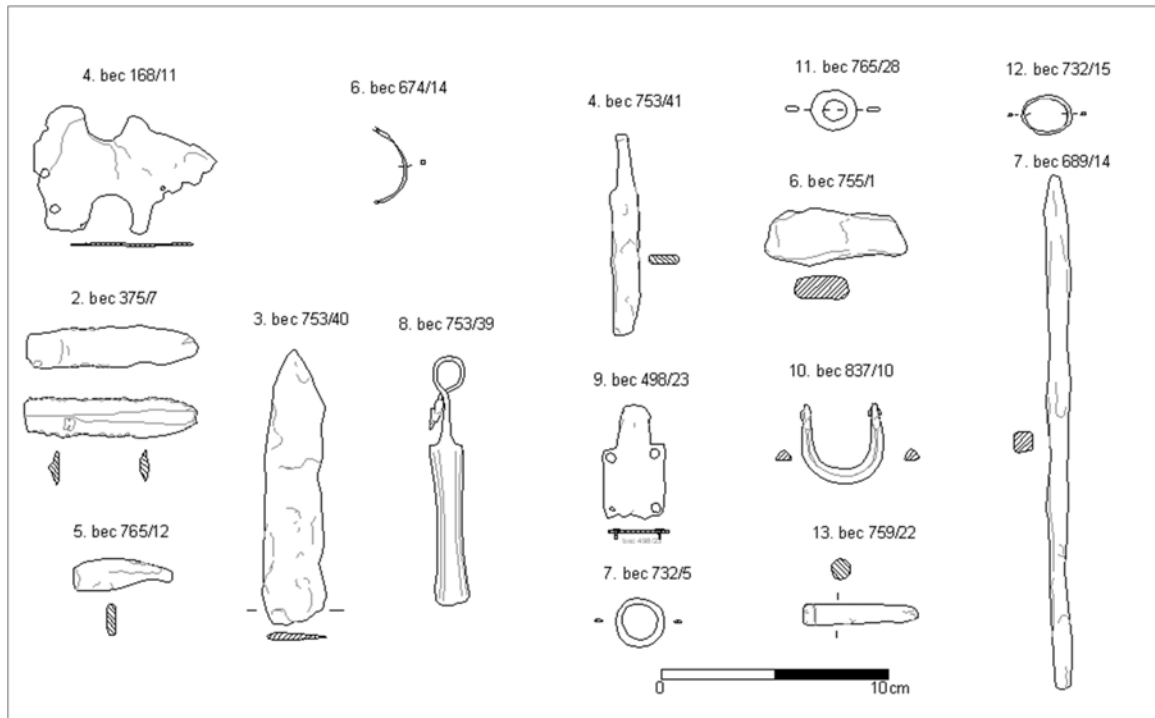
Pel que fa al material arqueològic recuperat, el registre segueix la mateixa tònica de les altres dues habitacions. En el bastiment de l'habitació s'anul·là qualsevol estructura anterior i s'utilitzà el substrat geològic com a sòl de circulació. Per tant, tota la seqüència estratigràfica consisteix en els nivells originats a partir de l'ús continuat de l'estança, o pel seu definitiu abandonament, el que suposa una gran heterogeneïtat del material ceràmic. Ara bé, del conjunt estratigràfic podem destacar l'estrat 733/753, amb una quantitat i qualitat de material arqueològic poc comuna en el context del Castellot, amb quasi 1100 fragments. Pel que fa als materials metàl·lics se'n van recuperar alguns de gran valor. En bronze podem destacar dos anells de bronze (Làmina 106: Figures 7 i 12)⁶⁶⁴, una fina plaqueta de bronze o un probable mànec de *simpulum* (Làmina 106:Figura 8)⁶⁶⁵. Mentre que de ferro destaca un punxó allargassat (Làmina 108: Figura 7)⁶⁶⁶, una daga (Làmina 106: Figura 3) o un ganivet (Làmina 106: Figura 4). Finalment, val a dir que d'aquesta estança es va recuperar una colada amorfa d'escòria i goterons de plom, de forma entre circular i quadrangular, d'uns 20cm de costat. De l'estudi analític que se'n va realitzar es va poder veure que també hi havia presència de

⁶⁶⁴ Els dos anells es van localitzar just a sobre de la llar de foc 732 que tot seguit comentarem.

⁶⁶⁵ Tot i que en algun cas puguin ser interpretats com a espàtules per a la preparació i elaboració d'ungüents cosmètics (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005, 158; Py, 2009: 321), el fragment recuperat al Castellot és el prototípic mànec dels *simpula* de bronze, amb l'extrem capgirat en forma d'animal (un cànid o un llop), tant típics en la vaixella republicana, sovint relacionada amb la *militaria* romana republicana (HERAS, 2016, en premsa). Darrerament se n'han recuperat a un bon nombre de jaciments, catalans i peninsulars, sempre en cronologies dels segles II-I a.n.e i en assentaments vinculats a l'esfer militar. Sense ànim d'exhaustivitat, podem citar els jaciments de Sant Miquel de Vinebre (GENERA, 2011, 252), o el Camp de les Lloses (DURAN *et alii*, 2015: 157), i a nivell peninsular El Llano de la Horca (AZCÁRRAGA *et alii*, 2014: 16), la Torre de la Sal (MARSÀ, 2008: 18), a Azaila (BELTRÁN, 2016: en premsa) o la Caridad de Caminreal (REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa).

⁶⁶⁶ Es tracta d'un barra prima i allargassada de ferro, acabada en punxa. Peces similars se n'han trobat a altres jaciments i s'han interpretat de múltiples maneres: com a utensilis vinculats al procés de copel·lació, ja sigui per extreure el litargiri (MORELL, 2009: 133) o per aguantar les copel·les (BONET/MATA, 2002: 203); tipus lingot en un moment intermedi de la forja (DURAN *et alii*, 2001: 431; PAGÈS, 2016: en premsa); o fragments de les armes romanes com *pilae*, armes llancívoles... i per tant formant part de la *militaria* romana (UROZ, 2016: en premsa; REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa).

coure, estany i plata. Tot i així, era evident que es tractava d'un rebuig de la metal·lúrgia plumbífera (MEUNIER/MUÑOZ, 2015).

Dibuixos d'alguns dels materials metàl·lics del Castellot, molts d'ells recuperats de l'Habitació de llevant de l'Edifici IV

I quant als materials ceràmics mostraven que les ceràmiques típicament ibèriques representaven tan sols el 17.2% del total. Per les tipologies recuperades, i relacionant el conjunt amb les habitacions contigües, podem determinar que l'estança estigué en funcionament durant la segona meitat de segle II ane i la primera del segle I ane. D'entre les produccions destaquen uns pocs fragments de campaniana A (Làmina 108: Figura 4) i B, uns desena de fragments d'àmfora itàlica procedents de la zona de la Campània, de Brindisi, de Calàbria, i del Picè (forma Lamb 2) i unes formes de ceràmica ibèrica ben comunes al jaciment, com les gerres grans i petites (Làmina 100: Figura 2), els bols (Làmina 99: Figura 1), els càlats (Làmina 108: Figura 1), els plats (Làmina 101: Figura 1), o les àmfores de boca plana (Làmina 107: Figura 4). En aquesta tipologies és de destacar el conjunt de fragments amb engalba blanca, produïts a la zona al voltant d'Empúries

i Girona, i típics a partir del segon terç de segle II ane, i també unes possibles imitacions de parets fines de la forma Mayet II (Làmina 104: Figura 6). Finalment, volem fer esment de la recuperació d'una forma que es tracta d'un *unicum* al jaciment. Es tracta d'una mena de cassola amb el fons pla i ple de petits foradets, que recorda molt a una formatgera, recremada per la part exterior. (Làmina 86. Figura 4). Per nosaltres està clar que en aquest context no es pot explicar com un simple plat per elaborar formatges. Al Puntal dels Llops es va interpretar la formatgera localitzada com un element relacionat amb la copel·lació i amb els motlles de les copel·les (BONET/MATA, 2002: 1998). Tenint en compte que molt probablement a l'Edifici IV també es van realitzar processos de copel·lació, estaríem d'acord en vincular-ne la seva funcionalitat. Així mateix, també veiem probable que esdevingués una mena de graella a sobre de la qual es disposessin els gresols per tal que aquests no estiguessin en contacte directe amb el foc.

A més, en una franja tocant al mur 716, es va identificar unes zones rebaixades uns 5 o 10cm, de 40cm d'amplada i de 2m de llargada un, ue 783, i un metre l'altre, ue 816. De l'interior d'aquests retalls, reblerts amb el mateix nivell 733-753, es van recuperar alguns vasos ceràmics a torn gairebé sencers, bàsicament gerres (Làmina 97: Figura 1) i tenalles de diferents mides (Làmina 76), i plats de campaniana A. Per tant, és possible que els retalls allargassats de costat del mur fossin uns encaixos en el terreny on hi hauria hagut peces i utensilis mig encastats⁶⁶⁷. Entre els retalls allargassats es localitzaven sengles blocs de pedra adossats al mur 716, que bé podrien haver estat relacionats amb la fixació de suports, ue 806 i 807.

Conseqüentment i en definitiva, es tracta d'uns materials que ens estant indicant una clara funcionalitat: els treballs metal·lúrgics. És evident que el procés metal·lúrgic no s'hauria realitzat en aquesta estança doncs no s'han localitzat nivells cendrosos ni de cremació, però sí en les habitacions immediates. Les grans

⁶⁶⁷ En algun cas s'ha relacionat la presència d'aquestes grans tenalles, just a fora d'una estança, amb un taller metal·lúrgic, com per exemple al Castellet de Banyoles (ASENSIO *et alii*, 2011d: 256), o al Serrat dels Tres Hereus de Casserres (MORELL, 2006: 21).

tenalles i la colada de plom n'estarien mostrant la seva funcionalitat indirectament. Però el gran nombre de materials metàl·lics (a banda dels mencionats anteriorment, també es van recuperar claus, plaquetes petites i altres), segurament ens estaria assenyalant que es tractaria d'un lloc de refosa i reciclatge d'objectes de ferro i bronze, amb una posterior elaboració de nous objectes.

Anvers i revers del mànec de *simpulum*, on s'observa el cap de cànid en l'extrem

I ja per acabar amb la seqüència estratigràfica, mencionar que l'últim dels estrats, ue 733-753, ja cobria el substrat geològic, el qual segurament hauria estat utilitzat com a ferm original de circulació. Però també cobria tota una sèrie d'estructures d'una fase clarament anterior, i que ja hem descrit en l'apartat corresponent. D'una banda el mur 839, i de l'altra el petit forn 787.

Però també, i a la part més septentrional, el nivell 733-753 cobria una sitja ue 709, a la qual ja hi hem fet referència en descriure la fase ceretana.

Habitació septentrional. Corresponia a l'espai (Habitació IV-D) que quedava al nord de les tres estances mencionades. Abans de res, cal dir que en aquella zona es conservava molt poca estratigrafia antròpica. De fet, en la franja més propera al límit d'excavació, per sota de la dermis vegetal ja apareixia el substrat geològic, a una fondària que a vegades no arribava als 25cm. Això feia que només es conservessin les estructures retallades al terreny o que hi estiguessin encastades, i és per aquest motiu que la majoria de parets tenen una conservació tan precària, o directament en desapareix seva traçada. Així, degut a la quasi absència d'estratigrafia antròpica per sobre el substrat geològic, la intervenció només va permetre la documentació i excavació de tot un seguit de forats de pal i sitges d'emmagatzematge que retallaven el terreny natural.

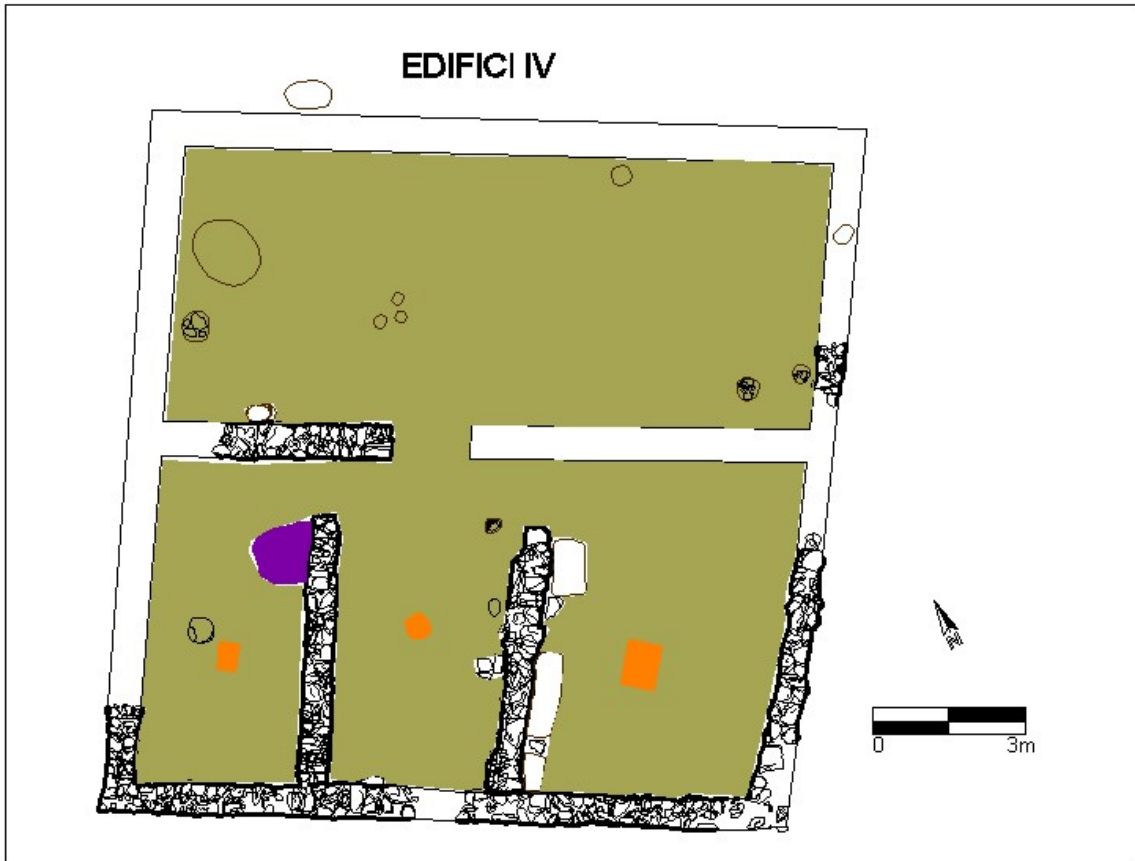

Vista general d'on hi hauria hagut l'habitació septentrional de l'Edifici IV

A nivell d'estructures només sabem que per migdia estava definit pel mur 829 i que per llevant es continuava documentant el mur 352-879, constatant l'existència del cos septentrional. A uns pocs centímetres de la desaparició d'aquest darrer mur es documentava un forat de pal d'uns 30cm d'amplada i 20cm de fondària, ue 910, ubicat just a la traçada hipotètica del mur 352-879. Donat que de la zona on es conserven les parets de l'edifici no existeix cap porta d'entrada des de l'exterior, una possibilitat seria que l'accés se situés en aquest indret, i que el forat de pal fos la fossilització del muntant que permetés el joc de la porta. A banda d'aquests elements, com dèiem, cal destacar la localització de tot un seguit de forats de pal, de dimensions properes als 20 o 30cm de diàmetre, i amb unes fondàries d'entre 10 i 30cm, quasi sempre de secció cilíndrica i amb el fons pla, ue's 843, 851, 855, 894, 895, 900, 914, 919, 921, 923, 929, 931. Desconeixem a què estaven vinculats aquests forats, i ni si tan sols es corresponen amb la fase republicana del jaciment. Tanmateix, molts d'ells s'ubiquen just al costat de la teòrica projecció dels murs de l'edifici, amb el que sembla plausible que hi estiguin relacionats. Si fos així, i a nivell hipotètic, es podrien tractar dels negatius dels puntals de suport dels elements de la coberta, presents també en alguns dels edificis republicans. Aquests suports indubtablement testimoniarrien l'ocupació efectiva de l'espai a tramuntana del mur 829, i consegüentment, que l'Edifici IV continuaria vers aquell sector. I segons la hipòtesi de continuïtat que es pot fer a partir de tots aquests elements, podríem pensar que el cos septentrional presentaria unes mesures d'uns 12.6m de llargada per 5.3m d'amplada, conformant una superfície de quasi 67m². Com dèiem, desconeixem totalment les possibles compartimentacions que hagués pogut tenir, i evidentment, els usos dels espais. Però sí creiem que si l'edifici finalment presentés aquesta estructuració, és probable que a nivell de sostre presentés una coberta a doble vessant, estant el carenat situat just a sobre del mur 829.

I finalment, hem de destacar la localització en aquest sector septentrional de cinc sitges més, ue's 830, 853, 902, 908 i 933, les quals ja han estat tractades i descrites en parlar de la fase ceretana.

Interpretació de l'Edifici IV. Amb totes aquestes dades, i a pesar de no haver localitzat tot el seu perímetre, ni lògicament haver-ne pogut documentar totes les seves compartimentacions, creiem que l'Edifici IV també es tracta d'un edifici singular dins la trama urbana del Castellot.

Planta hipotètica de l'Edifici IV

En un moment que nosaltres situem al segon terç de segle II ane, segurament coincidint amb els canvis generals que s'esdevenen al jaciment, es produeix una reorganització del sector, anul·lant l'antic camp de sitges i una possible instal·lació metal·lúrgica de petit format, i construint l'Edifici IV *ex novo*. Un edifici de característiques singulars dins de la trama general del jaciment i que s'ubica totalment exempt del cinturó perimetral de finques adossades. Pel que hem pogut observar fins al present, estaria totalment envoltat d'espais comunals, segurament

vials. És un recinte quadrangular de 12.6m de costat, format per dos cossos juxtaposats, ocupant una superfície d'uns 157m², del qual en desconeixem on era l'entrada (però possiblement a la part nord). L'espai més ben conegut és el de migdia, compartimentat amb tres habitacions rectangulars de les que dues semblen ser idèntiques pel que fa a les dimensions,

Es tracta d'un lloc potser polifuncional on nosaltres hi advertim un ús bàsic. Tenint en compte les diferents troballes (estrats d'incendi i cremació, estructures de combustió amb restes d'argiles rubefectades, materials cendrosos i escòries i colades de plom en forma de rebuig, contenidors encastats en el terreny⁶⁶⁸,...), considerem que es tractaria d'un taller metal·lúrgic. D'acord amb les estructures i dels nivells de rubefacció i cremació, el forn estaria ubicat a l'habitació de més a ponent (Habitació IV-A), mentre que les altres farien funcions auxiliars i de complementarietat en els processos.

Ara bé, sembla clar que el taller tindria una producció polimetàl·lica. En el cas del ferro, comptem amb tot de petits indicis que ens testimoniarien la seva manufacturació. D'una banda, comptem amb el relatiu gran volum d'utensilis de ferro recuperats de l'Habitació IV-C, els quals només es poden interpretar a partir d'una refosa dels mateixos. També comptem amb les anàlisis de les mostres dels gresols, els quals determinaven la presència de ferro al seu interior (PEREA/GARCIA, 2013; GARCIA, 2014). I finalment, també hem de considerar la possible enclusa localitzada a l'Habitació IV-A. De totes maneres, reconeixem que és una activitat que en aquesta fase ens resulta un tant invisible arqueològicament, amb poques traces. Ara bé, amb tots aquests (pocs) indicis, si suposem que la purificació final dels minerals de ferro i ulterior forjat són uns processos que es realitzen en els propis assentaments, i si tenim present que en

⁶⁶⁸ Ja dèiem que en alguns casos la localització de contenidors ceràmics encastats en el terreny s'ha relacionat amb la presència d'un taller metal·lúrgic en habitacions adjacents (ASENSIO *et alii*, 2011: 256; MORELL, 2006: 21).

molts tallers metal·lúrgics es detecta una evident polimetal·lúrgia⁶⁶⁹, en la que el ferro sempre hi és present, nosaltres concloïm que a l'Edifici IV hi hauria hagut també un treball de refosa i posterior elaboració d'objectes de ferro. Tanmateix, també és cert que d'aquesta fase no comptem amb escòries de ferro, o el polsim fèrric que s'hauria de generar en el forjat final, absència que, d'alta banda, podria ser explicada per la desaparició de l'estratigrafia antròpica a bona part de l'edifici⁶⁷⁰.

Dibuix recreatiu de com podria haver estat el Taller Metal·lúrgic (Dibuix: Francesc Riart)

Però el ferro no seria l'únic metall tractat en el taller. Talment, els estudis dels sediments de l'interior dels gresols han determinat una metal·lúrgia centrada en el plom i el coure. En el segon cas, és evident que cal pensar en una metal·lúrgia per obtenir objectes de bronze, i en aquest sentit també en tenim sengles dades.

⁶⁶⁹ En tota l'època ibèrica es considera que en els tallers metal·lúrgics s'hi desenvolupen treballs polimetàl·lics (MORELL, 2009: 521), essent un fenomen usual que un taller metal·lúrgic tingui una producció de diferents metalls i que no estigui especialitzat en un de sol (BELARTE *et alii*, 2009: 107-115) Però si ens centrem en els casos republicans, a jaciments com al Serrat dels tres Hereus (MORELL, 2006: 21), al camp de les Lloses (DURAN *et alii*, 2012: 102; DURAN *et alii*, 2015a: 155), o a Monteró (PRINCIPAL *et alii*, 2015: 312) també s'han identificat tallers polimetal·lúrgics. Aquests tallers polimetàl·lics també han estat identificat en zones pirinenques, com per exemple a les Corberes (MAINTENANT/MUÑOZ, 2016: en premsa).

⁶⁷⁰ Ara bé, també és oportú mencionar que en altres jaciments catalans del mateix període, amb els mateixos indicis que al Castellot també s'ha proposat l'existència d'un taller metal·lúrgic de ferro. Seria el cas per exemple de la Torre Roja, en què es va documentar tan sols un forn, taques de rubefacció i una enclusa (FORTÓ/MAESE, 2011: 135).

D'una banda comptem amb els diferents objectes de bronze localitzats a l'habitació oriental, ja descrits anteriorment, i que per nosaltres només es poden interpretar en un context de reciclatge i refosa. I de l'altra, volem esmentar diferents troballes que en funció de la interpretació que se'ls hi dóna, poden tenir una veritable significació historico-arqueològica. Una d'elles és la troballa de pedretes petites d'atzurita en el rebliment del retall 775, una sitja ubicada a pocs metres de l'Edifici IV. Es tracta d'un mineral de coure que es destinava a la producció de bronze o a obtenir-ne colorant de color blau⁶⁷¹. En aquest sentit, a algunes zones minero-metal·lúrgiques catalanes de la protohistòria, com a la zona del Baix Priorat, s'ha vinculat la presència d'atzurita amb l'obtenció de bronze (RAFEL *et alii*, 2008: 246). Tenint en compte el lloc d'on s'han recuperat els fragments al Castellot, a uns pocs metres de l'Edifici IV, es podria pensar que amb l'atzurita es pretenia aconseguir el coure necessari per l'obtenció de bronze. I finalment, no hem d'oblidar que a la Cerdanya el coure hi és ben present. Sense anar més lluny, a les mateixes mines de ferro de la Cirera, a Llo, a part dels filons de ferro també n'hi ha de coure (CAMPMAJÓ *et alii*, 2016: en premsa).

Pel que fa al plom una primera prova fefaent és la recuperació de la colada de plom, el qual en demostraria el seu treball (MEUNIER/MUÑOZ, 2015); però també en podria ser un indicatiu la formatgera recuperada. Ja hem dit que alguns autors han vinculat aquest recipient, no a l'obtenció de formatge, sinó al procés de copel·lació (BONET/MATA, 2002: 199). Així, segons aquestes arqueòlogues, en l'anàlisi que fan de les dades recuperades del jaciment del Puntal dels Llops, vinculen els coladors o formatgeres (sobretot si es localitzen en el suposat taller metal·lúrgic) a la creació de les copel·les que es destinaran a la separació del plom i la plata (o l'or). O també seria possible atribuir-les-hi una funció tipus graella, en la que s'hi dipositessin els gresols amb el metall fos. Però a més, i seguint les tesis de les dues arqueòlogues, en el procés de realització de les copel·les caldria el triturat d'elements rics en carboni (bàsicament ossos de fauna prèviament torrats) que es barrejarien amb argila i calç. Doncs en aquest sentit cal insistir en què al Castellot

⁶⁷¹ Veure *Guía de minerales y rocas*, pàg 104.

s'han localitzat restes òssies recremades i també utensilis petris que es podrien interpretar com a trituradors manuals⁶⁷². Un d'ells consisteix en una pedra de la mida d'un puny, repicada exteriorment per tal de fer-la totalment circular (Làmina 11: Figura 4). La segona, és un mànec al qual ja hi hem fet referència en parlar de l'Edifici II (Làmina 75: Figura 1), amb evidents traces de matxucat⁶⁷³. Per tant, el garbuix de totes aquestes dades podrien estar indicant que a l'Edifici IV del Castellot s'hi hagués realitzat un treball de copel·lació. Això es podria veure enfortit pel fet que en el període preromà la majoria dels ploms emprats com a metall independent procedeixen de ploms generats en la copel·lació, ja que es considera que encara no hi ha un ús del plom prou freqüent com per justificar una producció independent (MORELL, 2009: 152).

Peça de plom recuperada de l'Edifici IV

⁶⁷² Val a dir, no obstant, que aquests elements no s'han localitzat a l'edifici IV, sinó que s'han recuperat en alguns dels àmbits habitacionals.

⁶⁷³ Es considera que les pedres de triturat en els processos de transformació del metall poden tenir mides i formes diferents, però normalment són petites pedres calcàries de l'amplada de la mà, circulars i arrodonides (PIETERS, 20016: en premsa), de la mida i forma a la localitzada al Castellot.

Reconeixem que tal vegada ens manquen prou dades per poder determinar de manera fefaent la copel·lació al jaciment, però no hem d'oblidar que a jaciments prou importants com pot ser el Castellet de Banyoles, la presència de plom fos a costat d'un gran forn circular va fer proposar als seus excavadors l'explotació de la plata a partir de la galena argentífera, tot i no haver documentat restes de la paret escorificada, els rebuigs metal·lúrgics vinculats a la copel·lació, les restes de motlles, tuberes o d'eines de treball, ni per descomptat l'emmagatzematge de la matèria prima (RAFEL *et alii*, 2008: 264)⁶⁷⁴.

Dins d'aquesta línia d'investigació caldria esbrinar quin metall s'obtenia en aquest procés, ja que només poden ser la plata o l'or (o ambdós). Sabem que els Pirineus tenen una rica i variada mineralització. Però també sabem, a partir dels estudis realitzats molt recentment, que aquesta mineralització, sobretot de coure, plata i plom (a banda de ferro), també va ser explotada a l'Antiguitat. Sense anar més lluny, a les muntanyes de l'alta vall de l'Auda es coneixen filons de coure, de plata i de plom, i també la seva extracció i posterior transformació des d'època republicana (MAINTENANT/MUÑOZ, 2016: en premsa). Com també succeeix a l'alta vall de l'Arieja, amb diferents mines que contenen filons de coure i minerals polimetàl·lics de zinc, plom i plata en alguns casos, unes mines que també foren explotades entre els segles IV i I ane (MEUNIER *et alii*, 2016: en premsa; MORELL, 2009: 99-101). O també al vessant septentrional dels Pirineus centals, amb un bon nombre de jaciments argentífers de plom i zinc, amb explotacions de la plata des del segle VIII ane fins al I dne (MUÑOZ, 2016: en premsa)⁶⁷⁵. Per tant, des del punt de vista de la mineralització argentífera dels Pirineus i de la seva explotació a l'Antiguitat, hauríem de pensar en l'obtenció de plata per copel·lació. En aquest sentit, tot i no haver recuperat cap peça de plata al Castellet, hem de fer referència

⁶⁷⁴ En el mateix article, els autors proposen una altra interpretació del forn, no vinculant-lo a la copel·lació. Per ells, en el taller artesanal es conformarien tan sols objectes de plom, treball que per les seves característiques i facilitat de manipulació deixa poques traces.

⁶⁷⁵ Aquesta autora ha treballat al massís de Montaigu, prop de Lourdes, identificant 3 zones mineres argentíferes explotades a l'Antiguitat: l'explotació minera d'Hourcade, amb una datació radiocarbònica del 209 ane al 87 dne; la de Séras, amb una forquilla cronològica del 810 al 395 ane; i finalment les mines de Palouma, amb una datació del 340 ane al 61 dne.

a la recuperació de la micropartícula treballada de plata, que testimoniaria un evident treball orfebre en aquest metall.

Tanmateix, la copel·lació també es podria vincular a un procés d'obtenció d'or. Dins d'aquesta línia, el metall preciós també existeix a la Cerdanya i a les muntanyes més properes, el qual se'ns presenta en dos estats diferents: a través de filons o de forma al·luvial. Els autors antics ja van fer referència a l'or dels Pirineus, sobretot Plini el Vell (NH. III, 30⁶⁷⁶; IV, 112⁶⁷⁷) i Dió Cassi (XLVIII, 42, 4)⁶⁷⁸. Pel que fa a l'or en filons, Beatrice Cauuet ha demostrat la seva existència a l'alta vall de l'Arieja⁶⁷⁹, documentant-ne l'extracció i explotació com a mínim des del segle III d'ne (CAUJET, 2016: en premsa)⁶⁸⁰. Però també és cert que l'or existeix a la Cerdanya en els dipòsit al·luvials miocènics, el qual és arrossegat i canalitzat pel Segre, i també sabem que aquest mateix or en petites partícules és el que els sarraïns al segle XI s'encarregaren de recuperar al pas del Segre per les terres de ponent (MERCADAL *et alii*, 2013). Així, i en un sentit més comarcal, cal mencionar la presència d'unes més que probables mines, ceretanes o romanes, al municipi d'Isòvol, distants uns 5km del jaciment del Castellot, on s'extreuria l'or al·luvial⁶⁸¹. Per tant, a nivell comarcal semblaria bastant provada la presència i explotació de l'or pirinenc a l'Antiguitat.

⁶⁷⁶ "...Casi toda Hispania es rica en minerales de plomo, hierro, cobre, plata, oro. La Citerior, además, en alabastro y la Bética en cinabrio." A: "Plinio el Viejo. Historia Natural. Libro III". Editorial Gredos, traducció d'Antonio Fontán, Ignacio García, Encarnación del Barrio i M Luisa Arribas. Pàg 24.

⁶⁷⁷ " ... (parlant d'Hispania) toda la zona descrita, desde el Pirineo, está repleta de minas de oro, plata, hierro, plomo y estaño." A: "Plinio el Viejo. Historia Natural. Libro IV". Editorial Gredos, traducció d'Antonio Fontán, Ignacio García, Encarnación del Barrio i M Luisa Arribas. Pàg 169

⁶⁷⁸ "... (Domici Calví) Obtuvo un triunfo, aunque Hispania habia sido asignada a César (pues, por deseo de los que ostentaban el mando, los honores también recaían en los lugartenientes) y únicamente de las ciudades hispanas recibió el oro que, según la tradición, debe ser entregado para esta celebración" A: "Dion Casio. Historia Romana. Libro XLVIII". Editoril Gredos. Traducció de Juan Pedro Oliver. Pàg 172.

⁶⁷⁹ Béatrice Cauuet ha realitzat la seva recerca al municipi de Ax-les-Thermes, a 1600m d'alçada

⁶⁸⁰ L'arqueòloga no descarta una explotació en aquesta zona en unes etapes més antigues, més tenint en compte que a altres llocs de França es té documentada l'explotació de l'or en filons des del segle V d'ne (CAUJET, 2007; CAUJET, 2016).

⁶⁸¹ Sobre aquestes mines i en particular sobre el jaciment de les Guillateres d'All hi ferem més referència en el capítol corresponent als treballs que hem efectuat en aquell indret.

Spectrum	Cu	Ag	Au
BEC13_UE710_Prob1_part1_E1.spx	16,87018	11,41081	71,71902
BEC13_UE710_Prob1_part1_E2.spx	15,466	13,57943	70,95457
BEC13_UE710_Prob1_part1_E3.spx	15,22232	10,96702	73,81066
BEC13_UE710_Prob1_part1_E4.spx	16,22386	12,24302	71,53313
Mean value:	15,94559	12,05007	72,00434
Sigma:	0,749538	1,148596	1,247431
Sigma mean:	0,374769	0,574298	0,623716

Espectrometria i imatge de la partícula d'or treballat, recuperada d'un gresol del taller metal·lúrgic (GARCIA, 2014)

I en un pla més local cal tenir present diferents consideracions. Primerament, no hem d'oblidar la troballa d'una arracada d'or a l'Edifici II republicà, en un context de segle II-I ane, a la qual ja hi hem fet referència anteriorment. També la troballa d'una microviruta d'or treballat en els sediments d'un dels gresols analitzats recuperats de l'Edifici IV. I finalment, també cal fer notar que els estudis sedimentològics han mostrat restes de cinabri a l'interior de dos dels gresols. Aquest mineral, format majoritàriament per mercuri, ja és mencionat per Plini (NH, III, 30)⁶⁸², que en situà unes mines a la zona de la Bética⁶⁸³, i se sap que en època

⁶⁸² "...Casi toda Hispania es rica en minerales de plomo, hierro, cobre, plata, oro. La Citerior, además, en alabastro y la Bética en cinabrio." A: "Plinio el Viejo. Historia Natural. Libro III". Editorial

antiga era utilitzat com a pigment rogenc, però també per daurar⁶⁸⁴. De fet, Estrabó menciona explícitament la barreja de l'or i el mercuri per obtenir un or més pur (Estrabó, III, 2, 8)⁶⁸⁵. Per tant, en el context del Castellot ens podem imaginar la utilització del cinabri justament per amalgamar l'or. Així doncs, per nosaltres hi ha prou evidències per pensar en l'existència d'una orfebreria al Castellot, ja sigui a partir d'uns processos de depuració vinculats al plom i a la copel·lació, com a un treball més preciosista i directe de l'or pur.

Però d'altra banda, és possible pensar que l'Edifici hauria pogut tenir altres usos a part d'ésser un taller metal·lúrgic. És probable que aquests estiguessin en les parts desaparegudes de l'edifici, però també a l'habitació de llevant, Habitació IV-C, i que aquella hagués tingut un cert rol destacat dins l'articulació de l'edifici. Efectivament, la presència de la gran llar de foc amb placa d'argila decorada en la posició central ens dóna un factor de preponderància enfront les altres habitacions. Però no només és el fogar central que ens determina aquesta funció, ja que com hem vist aquesta també seria present a l'habitació més occidental. En aquesta estança és on s'han localitzat la major part dels objectes de ferro i de bronze d'ús quotidià, per no oblidar el braçalet de vidre de l'habitació contigua. Tots aquests objectes denoten un cert luxe, una riquesa que d'altra banda no s'ha constatat en cap altra zona del jaciment, i que perfectament poden indicar unes posicions de certa jerarquia i importància. A l'estança no s'han recuperat estrats cendrosos ni d'incendi, però sí que s'ha observat que segurament disposaria d'un trespols o pis superior. És evident que els llocs de fosa i en què s'aconsegueixen grans temperatures, han de correspondre a espais hiperventilats, ja que duran els processos s'alliberen tota una sèrie de gasos de gran toxicitat (BONET/MATA, 2002: 198). Aquesta descripció no sembla adequar-se en una sala que conté un pis superior. Per tant, nosaltres creiem que l'habitació IV-C seria una estança auxiliar

Gredos, traducció d'Antonio Fontán, Ignacio García, Encarnación del Barrio i M Luisa Arribas. Pàg 24.

⁶⁸³ Actualment se'n sap de la seva extracció a les mines d'Almadén, a Ciudad Real.

⁶⁸⁴ Actualment, l'amalgama per l'orfebreria es realitza amb mercuri.

⁶⁸⁵ "... al cocer de nuevo éste (el életron), que tiene una aleación de oro y mercurio, se consume el mercurio y subsiste el oro, porqué el mercurio es facil de volatilizar y mineral a la vez..." A: "Estabón. Geografía. Libro III". Estrabón. Geografía. Libro III. Traducció M José Meana i Félix Piñero. Editorial Gredos, Madrid, 1992, Pàg 60-61

al taller, i que tal vegada s'hi desenvolupessin actuacions molt puntuals al voltant de la llar, però que en la major part del temps funcionaria més com una sala.

Molt probablement, podríem trobar diferents exemples de cases polifuncionals relacionades amb la metal·lúrgia en època ibèrica, amb unes relacions funcionals i trets arquitectònics similars a l'Edifici IV⁶⁸⁶. Però tal com hem dit, les grans reformes al Castellot es produeixen en un moment a l'entorn de mitjans de segle II ane, segurament dins la segona meitat. Així, des d'un punt de vista cronològic, però també a nivell de context polític, serien del tot incomparables. I per tant, cal intentar cercar exemples i paral·lels d'aquest tipus d'edificis en els segles II-I ane. En aquest sentit, un bon exemple comparatiu per entendre aquest tipus d'edifici polifuncional *intraoppidum*, en el marc de la presència romana, podria ser la casa núm 3 de Darró (LÓPEZ, 2013: 373-374). Aquella és una casa de mitjans de segle IV que es remodela completament en els primers decennis de segle II ane, una reforma que segons els seus autors està orientada per un poder aliè, Roma, o que està al servei dels nous dominadors polític-econòmics de les ètnies del llevant peninsular (LÓPEZ, 2013: 390). La remodelació de la casa 3 comporta la creació de set habitacions diferenciades, de les que quatre tindrien funcions metal·lúrgiques degut a la presència d'un forn a cadascuna, possiblement de ferro. Dues tindrien usos domèstics, mentre que una darrera tindria funcions residencials (LÓPEZ, 2013: 373). És evident que també es tracta d'un edifici polifuncional on les ocupacions productives de tipus metal·lúrgic hi tenen un paper destacat, però sense deixar de banda els usos residencials i domèstics. O un altre exemple podria ser una de les grans cases del jaciment de la Torre Roja de Caldes de Montbui. En la fase republicana de l'*oppidum*, bàsicament de segle I ane, es documenta l'aparició de noves unitats habitacionals més complexes, amb un

⁶⁸⁶ Un exemple prenent només el factor funcional, podrien ser les cases 1 a 5 dels Estinclells de Verdú (ASENSIO *et alii*, 2005: 470-471; 2009: 133-137). Aquestes són un grup de cases complexes, en aquest cas adossades a la muralla, de més de 50m² de superfície interna, amb 3 o 4 estances i un probable pis superior. Presentaven diferents elements, sobretot metal·lúrgics, que també feien pensar en una polifuncionalitat de cada finca. O també a algun dels edificis exempts localitzats al jaciment de la Ciutadella de Calafell. Aquells consistien en recintes d'un mínim de tres estances, intercomunicats i polifuncionals, d'uns 60m², amb certs elements diferenciadors com podrien ser llars de foc especialment construïdes (ASENSIO *et alii*, 2005: 601).

nombre important de cambres, i d'un pati obert o distribuïdor. Les activitats domèstiques es combinen amb activitats d'emmagatzematge o transformació. En una d'elles, d'uns 180m², es va localitzar taques de rubefacció en un dels paviments, que es relacionaven amb un forn, i una llosa plana que es va interpretar com el suport d'una enclusa (FORTÓ/MAESE, 2011: 135). Possiblement es tractava d'un edifici polifuncional amb una activitat metal·lúrgica. O també es podrien citar els diferents edificis, en alguns casos multifuncionals i polihèdrics que s'estan documentant al Camp de les Lloses, molts d'ells vinculats a la producció metal·lúrgica. Aquest és un assentament de tipus indígena però amb un fort component romanoitàlic, consistent en un *vicus* que estigué en funcionament entre l'últim quart de segle II ane i finals del primer quart del segle I ane (DURAN *et alii*, 2012: 101-102; 2015: 155). En l'Edifici A, per exemple, 3 de les estances són residencials, una es correspon a un pati, i les 6 restants es vinculen a la producció metal·lúrgica. I una divisió similar s'esdevé en l'Edifici B (DURAN *et alii*, 2001: 423) Així, com veiem, en els tres exemples mencionats ens trobem amb una caracterització prou semblant a la que succeeix a l'Edifici IV del Castellot

5.3.1.4. Conclusions dels treballs al Castellot de Bolvir

L'estudi arqueològic que s'ha realitzat al Castellot de Bolvir ha estat la suma d'11 anys continuats d'excavació en extensió, durant els quals hem pogut estar al capdavant d'una vintena d'intervencions arqueològiques, entre preventives i programades. En total, sumant la superfície excavada en les campanyes anteriors, s'ha exhumat i documentat, fins a arribar als estrats geològics, una àrea propera als 1500m², el que suposa al voltant del 20% de la superfície total del capdamunt de l'altiplà.

Abans de realitzar qualsevol tipus de judici sobre les dades que les intervencions han proporcionat, hem de considerar diversos factors que afecten la correcta interpretació del jaciment. Primerament, volem advertir que ja comencem a tenir un coneixement força aproximatiu dels diferents assentaments que s'instal·laren a

la Corona de Bolvir, tant pel que fa a l'estructura del poblat i la seva evolució, els espais domèstics i habitacionals, així com a les diferents dinàmiques socio-econòmiques que s'esdevenen en el seu interior. Tanmateix, també és ben cert que encara manca per documentar una superfície que sobrepassa les tres quartes parts del total, de la que no tenim quasi cap notícia arqueològica (a banda dels sondejors que es van realitzar l'any 2008, que tan sols confirmaren l'existència i presència de restes a tot l'altiplà). Així, és assumible pensar que l'excavació d'aquell subsòl aportarà dades que modificaran i ampliaran les tesis que en aquest moment considerem. Per tant, la zona intervinguda és una petita part de tot un gran conjunt amb unes característiques, implicacions i relacions molt més complexes, ja que les estructures d'hàbitat localitzades, en qualsevol de les seves fases, formen part d'una xarxa urbana que no arribem a determinar (existència de barris interiors, espais religiosos, espais comunals, altres portes i portelles d'entrada al jaciment,...); a més, tots aquells elements de tipus socioeconòmic (factors de jerarquia social, influència del sector agropecuari en l'economia, la producció artesanal,...) es troben en un nivell d'anàlisi ni molt menys definitiu, ja que en aquest sentit, qualsevol troballa nova, per petita que sigui, pot modificar-ne la visió.

D'altra banda, tot i que s'han realitzat nombrosos estudis amb les dades recuperades de l'excavació i del registre que se n'ha fet⁶⁸⁷, també és cert que encara estan en procés tota una sèrie d'estudis complementaris, sobretot pel que fa a la darrera campanya, que han de permetre una major comprensió del jaciment.

Per aquests motius, considerem que aquestes conclusions queden subjectes als canvis que futures intervencions a la Corona, i en particular al Castellot, puguin

⁶⁸⁷ Podem destacar les 9 datacions radiocarbòniques realitzades, els estudis faunístics, realitzats per la paleofaunística Lídia Colominas i el Dr. Jordi Nadal; els estudis carpològics, realitzats per l'arqueòloga Anna Berrocal, membre de l'equip de la Dra. Raquel Piqué; els anàlisis sedimentològics dels gresols recuperats, realitzades per Óscar García, de l'equip del Dr. Ignacio Montero i la Dra. Alicia Perea; o els estudis mineralògics, realitzats per les arqueometal·lúrgiques Margot Muñoz i Emmanuelle Meunier.

atorgar. Dit això, creiem haver arribat a tota una sèrie de resultats després de les diferents intervencions.

5.3.1.4.1 Horitzó Bronze Final/Primer Ferro (segles X-IV ane)

A nivell estructural, aquesta fase d'ocupació queda definida per la localització del retall 888, que per nosaltres s'amortitzà en algun moment del segle IV ane, en el marc de la construcció de les noves estructures de l'*oppidum*. Podem fer les valoracions cronològiques a partir de tres punts de vista diferents. El primer seria l'estratigràfic, i efectivament les relacions físiques ens determinen que el retall resulta ser anterior a les cases ceretanes. Per tant, i en termes relatius, correspondria a una cronologia *ante quem* segle IV ane. Un segon enfocament el tindríem amb la datació en Carboni 14 del seu estrat de rebliment. En aquest cas, l'anàlisi radiocarbònica oferí una forquilla cronològica calibrada d'entre el 370 i el 180 ane, per tant dels segles IV-III ane. I finalment, podríem prendre les dades que ens provenen de les tipologies ceràmiques recuperades de la seva excavació, en particular d'uns bocinets amb decoració mailhaciana, que ens portaria a uns contextos del Bronze Final IIIb o Primer Ferro (RUIZ ZAPATERO, 2014; 651). Amb tots aquests elements, pensem que el retall s'hauria amortitzat al llarg del segle IV ane, coincidint amb la urbanització de l'*oppidum*, però indubtablement, la seva utilització i funcionament es produí en un moment anterior.

Ara bé, independentment de la datació final de l'estructura, la presència dels materials amb decoració geomètrica en els nivells de rebliment ja ens està determinant la presència humana al Castellot en aquelles centúries. Però no només comptem amb els fragments dits mailhacians, ja que també al llarg de les campanyes d'excavació s'han anat recuperant en contextos residuals fragments ceràmics amb decoracions plenament de l'Edat del Bronze o Primer Ferro. Sens dubte, és un material ceràmic en deposició secundària, remogut en fer les construccions iberoromanes i medievals, però que indubtablement en origen provindria del mateix jaciment. Algunes decoracions són ben pròpies de la primera

meitat del primer mil·lenni cerdà, com podrien ser les llargues incisions a la panxa, els dobles cordons amb impressions digitals, o les incisions en forma d'espina de peix. Aquestes són algunes de les decoracions típiques de l'anomenada "decoració cerdana", definitivament consolidada a la Cerdanya en el Bronze Final IIIb (CAMPAMJÓ *et alii*, 2014a: 137-139; CAMPAMJÓ *et alii*, 2014b: 38 i ss). Ara bé, com ja hem vist també es possible pensar que l'ocupació ja s'hagués iniciat uns segles abans, potser en el Bronze Mig, ja que algunes decoracions mostren unes característiques pròpies d'aquell període (i fins i tot del Bronze Antic), com serien les sanefes incises fent zig-zag⁶⁸⁸. De totes maneres, és evident que ens manquen arguments més sòlids per proposar que l'ocupació al Castellot s'hagués iniciat en el Bronze Mitjà, i que la sola existència d'aquests fragments (tres a molt estirar) no ens pot determinar la presència de grups humans a la zona. En aquest sentit, caldrà esperar a futures intervencions per contrastar el que, ara per ara, són unes molt simples hipòtesis.

I un argument més que ens porta a pensar en una cronologia del Primer Ferro al Castellot és una datació radiocarbònica que vam realitzar en un nivell fundacional de l'*oppida* del segle IV ane, la qual oferí una forquilla temporal d'entre el 796 i el 416 cal ane, per tant dels segles VIII al V ane.

Però de l'ocupació durant el Bronze Final/Primer Ferro n'estem del tot segurs. La presència del conjunt de fragments ceràmics (en context o en deposició secundària) i les datacions radiocarbòniques, ens infereixen un hàbitat d'ocupació al Castellot d'entre els segles IX i V ane, les característiques del qual, malauradament, ens són fins al moment totalment desconegudes. En cas que el retall 888 es correspongués a aquelles centúries, i tenint en compte que una de les possibles interpretacions és que es tracti d'una sitja amb el bocatge escapçat, podríem pensar que una de les funcions de l'hàbitat seria la d'estocatge dels excedents agrícoles, del qual es podria deduir una ocupació sedentària vinculada

⁶⁸⁸ Aquest tipus decoratiu també es troben a la cova de la Fou de Bor, i en l'estudi dels materials prehistòrics que actualment està realitzant l'arqueòleg Pablo Martínez, es classifiquen dins la primera meitat del segon mil·lenni ane.

a l'explotació de la plana. Però aquesta només és una línia interpretativa que de moment no es pot arribar a confirmar, i caldrà esperar a la troballa de més sitges, i sobretot a traces d'hàbitat en el propi jaciment, per confirmar-la.

Sigui o no sigui una sitja, el que és segura és la producció agrícola que s'esdevé en els camps més propers. Efectivament, els estudis carpològics realitzats (BERROCAL, 2015: 12-13) han determinat la presència de cereals (ordi, blat nu, i en menor mesura civada, mill i panís) i lleguminoses (del gènere *Vicia* i *Lathirus*), espècies que podrien haver estat explotades tant pel consum humà com a farratge pel bestiar. Per tant, és evident que la plana cerdana durant el Primer Ferro està explotada i cultivada, Així, durant el Bronze Final i el Primer Ferro, no només estarien cultivades les terrasses de mitja muntanya al voltant dels assentaments coneguts (Lo Lladre, Castellàs d'Odelló,...), tal com se suposava a partir dels estudis allà realitzats (MARTZLUFF *et alii*, 2014: 172; RUAS *et alii*: 2009: 655 i ss), sinó que també cal considerar la gestió i explotació de l'àmplia plana cerdana, el que sembla lògic, donat que són unes terres que si bé presenten una pluviositat reduïda, són totalment aptes per als cultius de secà.

En qualsevol cas és evident que aquesta nova fase d'ocupació s'ha de vincular amb els jaciments localitzats i documentats bàsicament a la Cerdanya francesa corresponents a aquest període. Si prenem un radi d'anàlisi de curt abast, pensem que l'assentament del Castellot s'hauria de relacionar amb els que hi ha documentats a la zona de les Espiraltes i a la Colomina, en el mateix municipi de Bolvir. Els tres mostrarien una ocupació intensa de la plana i de les costes, amb uns hàbitats dispersos que deixarien poques traces al subsòl, el que faria pensar que no es tractaria de grans aglomeracions.

Però si prenem un radi a nivell comarcal, l'assentament del bronze final del Castellot s'ha de sumar a la llarga llista de jaciments que apareixen disseminats pel territori, de manera transversal, ocupant l'amplada de la vall i dels vessants muntanyencs cerdans: Lo Lladre de Llo, el Pic de Bena d'Enveig, el Pla de la Creu

de Bolquère, Angoustrine, El Veïnat de Dalt i L'Avellanosa de Targasona, Castellàs d'Odelló, el Pla del Menhir, la cova de la Fou de Bor, la cova d'Anes, i un llarg etcètera, són alguns dels assentaments ocupats en aquest moment. A partir de l'estudi de tots aquests llocs s'ha pogut fer una hipòtesi de model de poblament i d'ocupació del territori. En aquesta s'observa com l'ocupació humana en el Bronze Final va anar assolint progressivament la mitja muntanya i els turons costers dels vessants assolellats. Bàsicament es distingien tres tipus d'hàbitats: un primer són les cabanes isolades en abrics, com el Pla de l'Orri o el Pic de Bena, ubicades a l'alta muntanya, les quals estarien ocupades temporalment a l'estiu. Un segon tipus són els hàbitats de cabanes en abrics ubicats a mitja alçada, a 1500-1600m, com els de Dorres, Angostrina i Targasona, que semblen estar lligats al pastoralisme però també a l'agricultura. I un tercer tipus són els hàbitats a l'aire lliure, implantats entre 1350 i 1650 als peudemonts dels vessants o sobre els marges costers com els de Llo, Eina, o Odelló. Presenten unes dimensions d'entre 1000 i 3000m², amb diverses cabanes agrupades a l'interior, i sovint estan encerclats parcialment per un mur que també aterassa el desnivell (MARTZLUFF *et alii*, 2014). De totes maneres, tenen unes característiques que encara no s'assimilen als grans poblats fortificats amb urbanisme planificat, els anomenats *oppida*, que trobem en aquest moment en altres comarques catalanes, tant a la costa com a les planes interiors. Seria dins d'aquest darrer grup que hauríem de situar el jaciment del Castellot en aquesta fase, tal vegada amb unes implicacions econòmiques més centrades en l'explotació de la plana cerdana que no en les activitats de mitja i alta muntanya. Tot i la seva ubicació en un punt relativament estratègic, no hi ha cap indicatiu de fortificació o de control territorial, com succeirà a partir del període iberoceretà.

De totes maneres, és evident que amb les dades que tenim no podem sinó plantejar les primeres hipòtesis de treball, tot esbossant una línia interpretativa que s'haurà d'anar confirmant amb les properes intervencions.

5.3.1.4.2. Horitzó Iberoceretà (segle IV ane – tercer quart segle II ane)

La segona fase d'ocupació que es documenta al Castellot de Bolvir s'hauria de situar entre el segle IV ane (possiblement la primera meitat) i fins a mitjans de segle II ane. Amb les dades que tenim, pensem que es tractaria d'un *oppidum* construït de nova planta, ocupant la part més alta d'una terrassa elevada respecte de la plana cerdana, dominant la zona de ponent de la mateixa. L'extensió del poblat seria d'unes 0-6 Ha⁶⁸⁹, i des del primer moment ja es configuraria l'esquelet bàsic del poblat. Es bastí d'un arc de muralla que defensaria l'hàbitat per la part més accessible, la zona de migdia, i a partir de la finalització de la muralla, serien les parets posteriors de les estances, col·locades en bateria, les que delimitarien el poblat. Just davant del clos un fossat excavat en el terreny augmentaria el seu caràcter defensiu. A l'interior, un seguit de cases articularien l'urbanisme primigeni de l'*oppidum*. Sense grans modificacions, aquesta estructura poblacional es mantindria inalterable fins a un moment avançat del segon terç de segle II ane, quan s'observa una reestructuració general de la major part de construccions que havien definit el poblat fins aquell moment.

Si seguim la relació jeràrquica d'assentaments ibèrics que alguns autors han proposat com a model teòric (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 60-63; SANMARTÍ *et alii*, 2006: 155-156), el Castellot es podria inscriure dins el que s'anomena el tercer nivell d'assentaments. Aquests autors divideixen els *oppida* ibèrics en un mínim de tres ordres diferents d'importància, sobretot a partir de la segona meitat de segle V ane, moment en què ells consideren que s'inicia la jerarquització del poblament. En el primer grup hi hauria un petit nombre d'assentaments amb una superfície al voltant de les 10 Ha, en els que s'inclouria la ciutat doble d'Ullastret (pels autors possiblement *Indika*), Burriac (la *Ituro* monetat), Tarragona (la *Tarakon* i *Kese* monetals) i possiblement també el Turó de Montgrós, d'acord amb les 9Ha de superfície que els seus investigadors proposen que tenia (LÓPEZ/FIERRO, 2011: 215), Tortosa (possiblement la *Hibera* mencionada per Tit Livi), i tal vegada Lleida

⁶⁸⁹ I prenent els límits que marca el fossat l'extensió podria arribar fins a 1 Ha.

(la *Itirra* monetat). Les característiques principals d'aquest ordre es coneixen a partir dels jaciments d'Ullastret i els trets més evidents serien l'existència de fortificacions elaborades i monumentals, així com la presència de grans cases complexes i d'edificis de culte. Uns altres factors determinants també serien un l'alt volum d'importacions, la relativa freqüència de documents escrits, l'existència d'instal·lacions importants destinades a activitats de transformació (metal·lúrgia i ceràmiques) i a l'encunyació de monedes.

Planta de les estructures d'època iberoceretanes documentades al Castellot

Un segon grup d'assentaments, més nombrós que l'anterior, correspondria als de superfície un xic inferior, d'entre 2 i 4ha. Hi formarien part per exemple els *oppida* d'Adarró a Vilanova i la Geltrú, la Torre Roja, el Turó d'en Boscà de Badalona, ca n'Olivé a Cerdanyola, l'*oppidum* d'Olèrdola, i molts altres. En aquests centres s'hi localitzarien activitats de transformació i estarien delimitats per unes fortificacions d'una certa importància i complexitat estructural. Talment, se situarien a distàncies regulars respecte als assentaments de primer ordre, normalment a uns 15 km.

El tercer ordre dins el seu esquema teòric serien els assentaments inferiors a 1 Ha (molt sovint al voltant de mitja hectàrea), els quals semblen tenir una molt diversa funcionalitat. És un grup més nombrós que l'anterior i, per exemple, hi podríem destacar els *oppida* de la Moleta del Remei d'Alcanar, Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet, Anseresa d'Olius, Sant Esteve d'Olius, els Estinçells de Verdú,... o els de Pech-Maho, la Moulinasse i altres pel que fa al Rosselló i el Llenguadoc occidental (DE CHAZELLES, 2005: 249)... Com dèiem, d'acord amb la seva funcionalitat es poden distingir diversos tipus.

Un primer subgrup són aquells nuclis sovint amb una pobra fortificació, mitjançant un simple mur de tanca, el qual està desproveït de torres excepte en les proximitats de les portes. Normalment s'ubiquen en llocs estratègics d'un gran domini visual, el que suggereix que devien tenir funcions vinculades amb el control i defensa del territori. Les característiques estructurals i la pobresa dels materials d'importació que s'hi documenten indicarien una presència d'elits reduïda. En són exemples la Moleta del Remei o el Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet.

Un altre subgrup particular seria el constituït per nuclis residencials dotats de fortificacions monumentals, amb algunes cases complexes i determinats indicadors de riquesa i poder, sobretot reflectida en una abundància de materials d'importació. Els autors els anomenen Ciutadelles i correspondrien a aquest subgrup els *oppida* de les Toixoneres de Calafell, el Puig de la Nau de Benicarló, els Castellans de Calaceit, el Castellet de la Roca Roja de Benifallet, els Estinçells de Verdú, Puig Castellet de Lloret de Mar o el Puig del Castell de Palamós⁶⁹⁰, entre molts altres. Es tractaria d'enclavaments aristocràtics des d'on es controlaria la població camperola dispersa i les vies de comunicació, ja que normalment s'emplaçen per visualitzar els poblats menors de menys de 2500m².

⁶⁹⁰ La majoria dels exemples estan extrets de ASENSIO *et alii*, 2005: 473

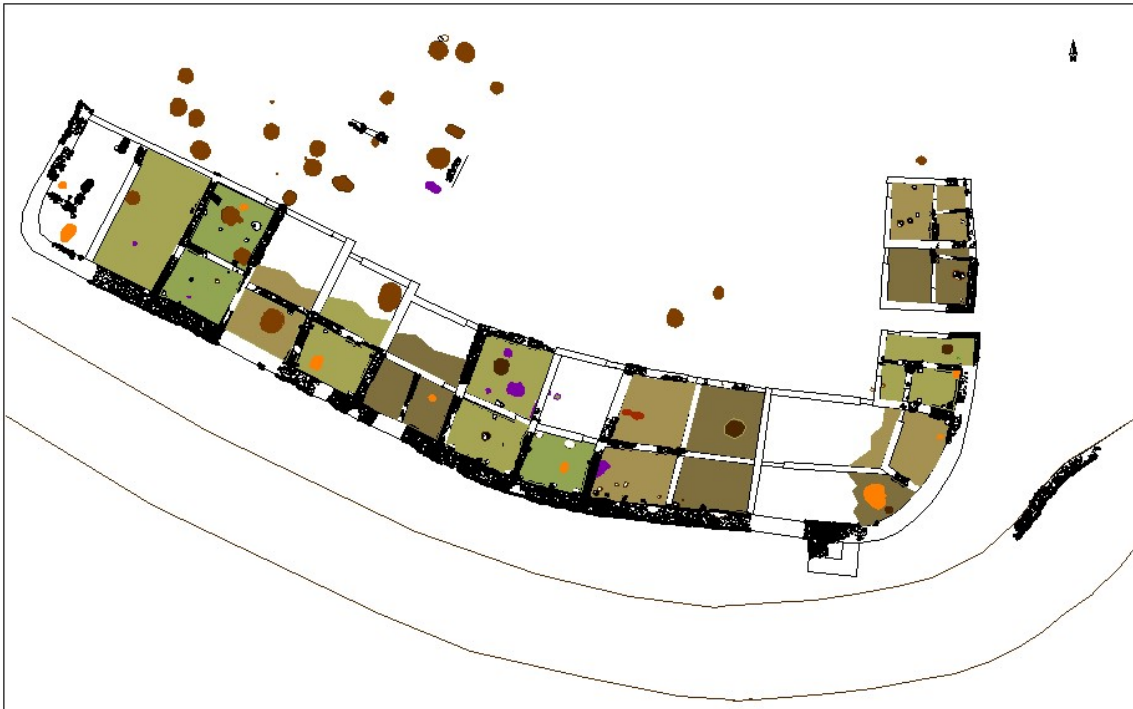
Un tercer subgrup consistiria en aldees i assentaments oberts o escassament fortificats, dedicats a funcions diverses de caràcter eminentment econòmic. En són exemples les Guàrdies del Vendrell o el Turó del Vent de Llinars del Vallès.

Finalment, també s'ha proposat l'existència d'un quart grup jeràrquic, on s'hi trobarien els poblats de menys de 0.25Ha, que en la majoria de casos no arriben als 1000m², propers entre ells i ubicats al voltant de terres de conreu. Serien aldees directament vinculades a la producció agrícola, que tanmateix encara avui en dia són mal conegudes, ja que sovint estan molt mal conservades, a causa de situar-se en terrenys conreables. Es poden esmentar els jaciments del Fondo del Roig de Cunit, Can Xercavins de Cerdanyola del Vallès, Can Calvet de Santa Coloma de Gramenet, Boades a Castellgalí o can Bonells al Berguedà.

Per tant, i seguint aquesta seriació proposada pels autors, en la fase iberoeretana el Castellot s'ha d'incloure en el tercer ordre d'assentaments, ja que presenta unes dimensions al voltant de la mitja hectàrea i se situa en un enclavament amb un gran control visual sobre el territori⁶⁹¹. Tot i tenir una estructura defensiva gens menyspreable, les connotacions poliorcètiques no serien el valor principal del jaciment, car es troba ben bé a la plana cerdana, al capdamunt d'una terrassa amb una elevació molt poc pronunciada en termes topogràfics. Finalment, i seguint les pautes generals del tercer grup d'assentaments, el Castellot destaca per una molt notable absència de materials d'importació, amb un manteniment molt acusat de les produccions hereves del bronze final pel que fa al registre ceràmic⁶⁹².

⁶⁹¹ Des del Castellot estant es té una visió perfecta de la meitat oriental de la plana cerdana, des de l'estret d'Isòvol fins a les planures de Queixans, just davant de Puigcerdà

⁶⁹² Tanmateix, aquest tercer nivell en termes dels territoris ibèrics generals, prenent tota la seva amplitud, pensem que s'hauria de modificar si agafem el marc només de Cerdanya. Tal com veurem en fer l'anàlisi del poblament de la comarca en època iberoeretana, pensem que el Castellot correspondria a un assentament de segon nivell en termes exclusivament ceretans. Efectivament, el seu posicionament dins del territori, la jerarquització, els forts elements de ritualització... permeten pensar que en un marc exclusivament de Cerdanya, el Castellot hauria de situar-se dins del segon ordre en la classificació dels assentaments.

Planta del Castellot amb la hipòtesi de continuïtat de les estructures iberoceretanes

Fins al moment hem identificat 15 unitats domèstiques individualitzades, situades al voral de l'assentament i disposades en bateria. Si féssim una progressió de les estructures en funció de la topografia del Castellot, sempre ubicant-les radialment delimitant el jaciment, podríem pensar amb l'existència d'entre 30 i 40 estances d'habitació (nombre que variaria en funció de les dimensions reals de les habitacions i la seva disposició en el terreny), les quals deixarien una gran plaça central. Si pensem que a cada àmbit familiar hi poden viure 4 o 5 membres, ens trobaríem amb una població d'entre 120 i 200 habitants, la qual és coincident amb els estudis demogràfics realitzats en *oppida* de dimensions similars⁶⁹³. Tanmateix, no és versemblant pensar en l'existència d'aquest gran espai comunal al bell mig de l'assentament, ja que no és coincident amb cap dels models d'ocupació per a jaciments amb superfícies similars, els quals sempre presenten diferents solucions de barris d'edificis que creen carrers i vials interns. En definitiva doncs, estem en un moment que encara no podem albirar l'ocupació real del Castellot en aquesta fase ni, evidentment, el nombre aproximat de cases que hi hauria. De totes

⁶⁹³ En el cas del Cogulló de Sallent se li suposa una població de 200 persones per a una extensió de mitja Ha (ASENSIO/GARCIA/SÁNCHEZ, 2011: 158).

maneres, s'han fet càlculs de densitat de població en alguns jaciments similars al Castellot com el de les Toixoneres de Calafell, determinant una ocupació d'uns 400 habitants per hectàrea (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 70). Amb aquestes dades, i tenint present la superfície del Castellot, de 0.6 Ha, tindriem que podrien habitar al voltant de 240 persones al jaciment⁶⁹⁴.

5.3.1.4.2.1. El sistema defensiu

En el món iber, i depenent de la ubicació de l'*oppidum*, existeixen dos sistemes de fortificació⁶⁹⁵. Un primer enclavament defensiu correspondria als poblats encimbellats, protegits pels penya-segats o pendents que els rodegen. En general en aquests casos, la fortificació no responia a criteris de monumentalitat, sinó que es tractava de sistemes relativament simples, amb muralles poc gruixudes (dos o tres colzes⁶⁹⁶). En localitzar-se en llocs de difícil accés, en molts casos més que una muralla era un simple mur de tanca, o fins i tot el propi mur posterior de les habitacions, que delimitaven l'espai, de manera que els terrats facilitaven el pas de ronda dels defensors. A vegades la defensa es complementava amb l'ús de torres, poques, i sobretot limitades a la protecció de portes. Exemples d'aquest tipus de fortificació serien la Moleta del Remei d'Alcanar, el Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet, l'*oppidum* de Castellruf, el poblat ibèric de Céllecs, Ca n'Olivé, el Puig Castellet de Lloret de Mar, Anseresa d'Olius i molts altres (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 179).

⁶⁹⁴ De totes maneres, els mateixos autors ja adverteixen que càlculs d'aquest tipus se n'han fet de molts tipus i a llocs molt diferents, i que els càlculs de densitat poden presentar unes oscil·lacions d'entre 218 hab/Ha del Coll del Moro de la Serra d'Almos fins als 2202 hab/Ha del Tossal del Moro de Pinyeres (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 70). Si prenguéssim d'exemples aquests diferents càlculs per determinar la població del Castellot, ens trobaríem amb un nombre d'uns 130 habitants amb el primer model, i 1320 habitants el segon.

⁶⁹⁵ De totes maneres, les característiques particulars poden variar molt en funció d'una multiplicitat de variables, amb el que sovint podríem trobar variants dels dos sistemes (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 179).

⁶⁹⁶ El colze és una unitat de longitud que mesura la distància entre el colze i la punta de la mà oberta, i el seu valor variava d'un lloc a l'altre. A tal d'exemple, el colze grec era de 46.3cm mentre que el romà era de 44.4cm.

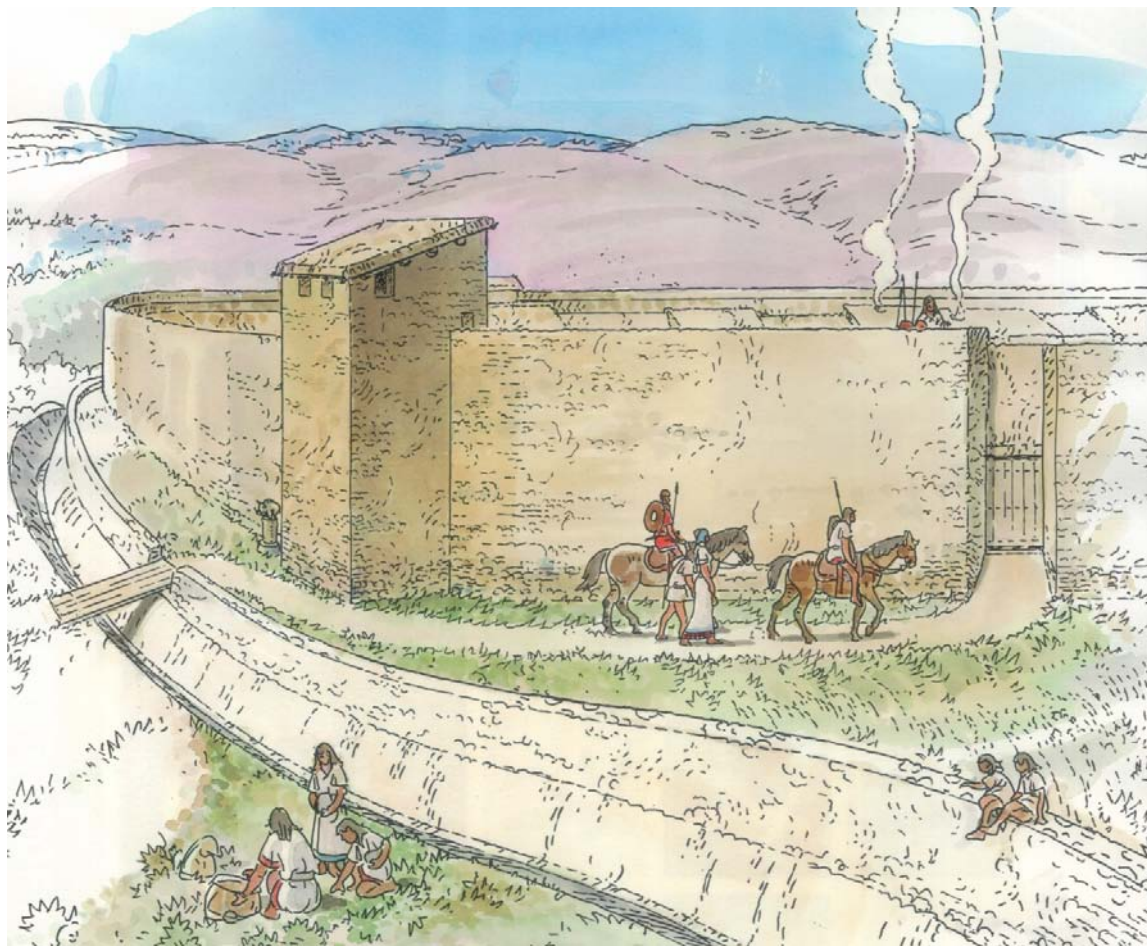
D'altra banda, un segon model és el que es coneix com el de "fortificació en barrera", en el qual l'*oppidum* s'ubica a la punta d'un esperó o en penínsules delimitades per pendents escarpats, i en què només hi ha accessibilitat a través d'istmes que representen el lloc de fàcil accés al poblat. Aquesta zona resta tancada mitjançant un potent mur transversal a voltes amb presència de torres de flanqueig que podien protegir principalment la porta d'entrada. Sovint al davant del clos tenia un fossat que dificultava l'aproximació directa d'homes i cavalls. Pel que fa als vessants restants, o no hi havia protecció, o aquesta consistia en el mur posterior de les estances. Exemples d'aquest tipus en serien els jaciments dels Estinclells, el Cogulló de Sallent, L'Esquerda, o les Toixoneres de Calafell, també entre molts altres.

Així doncs, és evident que el Castellot respon al segon model, en el qual la fortificació se situa en el costat de més fàcil accés. Com dèiem, el jaciment se situa a la punta d'una terrassa elevada respecte de la plana cerdana. Així, presenta un pendent sobtat i continuat en tres dels seus vessants, marcant una diferència de cota d'entre 15 i 30m. No obstant això, el sector meridional de la terrassa marca una visera amb un pendent molt lleuger en direcció sud.

Muralla, torre i accés. La muralla del Castellot se situa tallant transversalment aquesta zona de migdia, perpendicular a la llengua de terreny. Consisteix en una estructura amb un gruix d'entre 1.5 i 1.6m que en algun tram pot arribar fins als 1.7m, amb un traç unitari que s'adapta a la topografia existent i a les corbes de nivell. Bàsicament presenta una traçada lineal un xic sinuosa, d'uns 80m de llargada⁶⁹⁷, amb els extrems arrodonits, abraçant el jaciment en forma de grapa. Tal com s'ha observat en el vessant de llevant, aquestes prolongacions corbades finals de la muralla no excedirien els 20m lineals. A partir d'aquest moment, els

⁶⁹⁷ Aquesta és la llargada documentada en el segment de migdia. Tot i que per la part de ponent la traçada està desapareguda, la presència d'algun indicatiu d'estructura a la zona occidental, i la projecció hipotètica de com i per on tancaria el poblat, ens permet afirmar que el tram meridional no hauria de ser molt més llarg.

propis murs posteriors de les cases delimitarien i tancarien l'*oppidum*, com s'observa en els Àmbits XV i XVI.

Imatge recreativa de com podia haver estat el sistema defensiu del Castellot (Dib: Francesc Riart)

Com a mínim, l'estructura constructiva de tancament estaria complementada amb una torre, possiblement de planta angular, la qual presenta un gruix de paret de 1.5m⁶⁹⁸. Estava ubicada a la part més llevantina del segment meridional, possiblement defensant l'entrada a l'interior del poblat, que estaria a una quinzena de metres darrere seu. Efectivament, la porta d'accés estava ubicada al final de l'arc emmurallat, a la zona de llevant⁶⁹⁹. Consistia en un pas de 2.2m d'amplada

⁶⁹⁸ Els treballs del 2016 que la fortificació d'aquella cantonada possiblement també existia a la part interna de la muralla.

⁶⁹⁹ Desconeixem si aquesta era l'entrada principal del poblat en aquesta fase, ja que el braç de muralla a la zona de ponent del jaciment està totalment desaparegut. Així, és possible que allà

que existia a l'extrem de la curvatura de la muralla. De fet, al final del clos murat existia una estança possiblement amb funcionalitats rituals (Àmbit XIV), i seria després d'aquest espai que se situaria l'obertura, just abans del primer àmbit habitacional (Àmbit XV). Per tant, ens cal imaginar que darrere la torre que hem anomenat existiria un corredor exterior entre la muralla i el talús, d'una quinzena de metres, que menaria a l'entrada pròpia del poblat. En qualsevol cas, l'accés s'havia de realitzar sobrepassant aquella torre. Aquest dispositiu d'entrada al poblat, és el prototípic dels *oppida* en les fases més primerenques, període durant el qual es té una concepció ben senzilla dels sistemes d'entrada i sortida. Són formades pel simple acabament de les dues extremitats de la muralla (o d'una d'elles), oferint un accés perpendicular a l'eix del cinturó defensiu⁷⁰⁰. Quant a l'amplada de la porta, si bé es pot pensar que és de dimensions considerables, també estaria dins dels canons pel que fa als jaciments ibèrics⁷⁰¹, pel que hauríem de pensar que la porta física de tancament hauria de ser a doble batent, tal com se suposa en aquests casos (DE PRADO, 2009: 338 i ss; DILOLI *et alii*, 2009: 239). Aquesta porta, a més, no només seria el punt d'entrada i sortida al poblat, sinó que molt possiblement esdevindria el gran canal de desguàs de l'interior, ja que és el punt amb unes cotes més baixes de tot l'altiplà⁷⁰². Sovint s'ha pensat que el desguàs de les aigües pluvials dels poblats es realitzaria a partir dels vials i carrers com a agents conductors, i a través de barbicanes a les muralles (MONRÓS, 2012: 244-245), però en el cas del Castellot creiem que el més lògic seria canalitza-les vers l'entrada.

hagués existit un pas simètric, o fins i tot una altra entrada més ben protegida. De totes maneres, això no és sinó una simple especulació.

⁷⁰⁰ Ja hem vist que aquestes tesis són àmpliament defensades per una gran diversitat d'autors. Podem citar els treballs de BEYLER/GAILLEDROT, 2011: 251; PÉREZ, 2010: 426; MONTANERO/ASENSIO, 2009: 178; o DILOLI *et alii*, 2009 : 246-247.

⁷⁰¹ També hem vist un gran nombre de jaciments amb obertures similars en la porta principal. Podem posar els exemples de Mas Castellar de Pontós, amb una amplada de 1.4 i 1.5m (PONS *et alii*, 2005: 383); la porta del jaciment de Ca n'Olivé en la fase corresponent al segle III ane, de 3m d'amplada (FRANCÈS/GUÀRDIA, 2011: 168), la porta del Castellet de Banyoles, de 2.8m d'amplada (DILOLI *et alii*, 2009: 239), una de les portes de Lauro de Cànoves, de 3m (GUÀRDIA, 2015: 56), o les portes del Puig de Sant Andreu, amb gruixos d'entre 2,3 i 3.15m⁷⁰¹ (DE PRADO, 2009: 338 i ss).

⁷⁰² La hipòtesi que la porta esdevingués un punt d'evacuació d'aigües residuals de l'interior també és plantejada per altes autors ((DE PRADO, 2009: 352).

Pensem que no és casual la presència d'una torre de protecció de l'entrada, ja que aquesta és una solució defensiva que es repeteix a bona part dels *oppida* ibèrics aturonats o de barrera. Per exemple això és el que succeeix al poblat del Cogulló, a la zona central catalana, on l'entrada, dissimulada en un dels laterals, està flanquejada per una gran torre massissa (ASENSIO/GARCIA/SÁNCHEZ, 2011: 158); a la Ciutadella de Calafell, on ja des del segle V ane està defensada per una torre (ASENSIO/MORER/POU, 2003), al recinte fortificat de Lloret de Mar (PONS, TOLEDO, LLORENS, 1981), al Castellot de la Roca Roja, amb la gran torre de l'extrem que protegeix l'entrada (*equip Assut*, 2005: 661), o amb l'estructura turriforme del fossat de Carrassumada (GONZÁLEZ/MEDINA, 2005: 487; i GONZÁLEZ/MEDINA, 2011: 137), i un llarg etcètera. És una pauta que es va repetint en molts poblats, de les dimensions que siguin, grans o petits, però especialment els de superfícies mitjanes i amb defensa de barrera, el fet que l'entrada estigui especialment reforçada amb la presència d'una torre o d'algun cos fortificat.

Finalment, és probable que el sistema de l'accés al Castellot estigués complementat per un petit element arquitectònic que, a banda de la pròpia torre i la solidesa de la torre, atorgaria una important càrrega simbòlica al conjunt. Ens estem referint al basament localitzat a pocs metres de la torre, i que podria haver sustentat, eventualment, algun tipus d'element representatiu. Per la seva ubicació, estaria just a l'entrada del corredor que menaria fins a l'accés pròpiament dit, i per tant seria d'observació obligada a tot aquell qui volgués entrar o sortir de l'assentament⁷⁰³. Ja hem vist com darrerament en alguns assentaments s'ha proposat la presència de pilars a l'exterior de les muralles (o de pilars-esteles), en els que les figures animals o zoomorfes tindrien una rellevància especial (ARANEGUI, 2012: 257-261)⁷⁰⁴.

⁷⁰³ En aquest sentit, i a un nivell del tot hipotètic, ens podríem plantejar la possibilitat que el basament estigués just davant del pont que permetria sobrepassar el fossat, esdevenint un element de rebuda directe. De totes maneres, com diem, no deixa de ser una simple especulació.

⁷⁰⁴ Alguns d'aquests llocs podrien ser Pech-Maho (GAILLEDROT, 2010: 333), Mas Castellar de Pontós o Ca n'Olivé (ARCELIN/PLANA-MALLART, 2011: 52-53).

Pel que fa a la muralla pròpiament dita, també ens trobem amb un cinturó tipològicament molt similar als dels poblats ibèrics estudiats, i fins i tot arribaríem a dir que la del Castellot sovint presenta uns gruixos més potents. Jaciments com els de Sant Jaume-Mas d'en Serrà d'Alcanar, que tot i ser d'una cronologia anterior presenta un gruix de metre i mig (GARCIA, *et alii*, 2005: 120); el Puig del Castell de Cassà de la Selva, amb unes amplades d'entre 1.2 i 1.5m (FUERTES/MERINO, 2005: 394); els Estinclells, amb una amplada al voltant dels 1.2m (ASENSIO *et alii*, 2011: 122); Sant Esteve d'Olius, amb un gruix que pot arribar als 1.6m (ASENSIO *et alii*, 2008: 151); Sant Julià de Ramis, on l'amplada de la muralla en qualsevol de les seves fases oscil·la entre el 1.25 i el 1.4m d'amplada (BURCH *et alii*, 2008: 153-154), per posar només uns exemples d'assentaments amb característiques similars, confirmen que la solidesa de la muralla del Castellot es correspon a la de molts altres jaciments ibèrics del mateix moment.

Pel que fa a l'alçada que la muralla hagués pogut aconseguir, partim de la constatació que l'altura màxima conservada no supera el metre. No obstant això, tenim una sèrie d'indícis en el propi jaciment, i factors de tipus comparatiu, que ens ajuden a fer un plantejament hipotètic que ens permeten fer una aproximació al respecte. Quant a les dades del propi jaciment, comptem amb els potents estrats d'enderroc de l'interior del fossat. És evident, tan sols amb una simple observació visual, que tot aquell gran volum de blocs de pedres no pot provenir només de l'escarpa interna, i moltes han d'haver format part de la muralla de tancament del jaciment. En un dels sondejos realitzats, d'uns 1.5m d'amplada, es va localitzar una quantitat volumètrica d'enderroc que podria rondar els 10 0 12m³. Tenint en compte que l'amplada de l'escarpa era d'uns 70-75cm, i si li suposem una alçada d'uns 1.5-2m més⁷⁰⁵, el volum de pedruscall que provindria del mur de contenció

⁷⁰⁵ Els investigadors del jaciment dels Estinclells, al qual hi hem estat fent referència, han proposat que l'*scarpa* del fossat del jaciment podia arribar als 1.8m d'alçada (ASENSIO *et alii*, 2011: 126). Tenint en compte les dimensions parelles del conjunt d'estructures amb les del Castellot, pensem que l'*scarpa* de contenció del Castellot podria tenir unes dimensions similars. Tot i així, també cal fer notar que de l'escarpa documentada al jaciment de Prats de Rei es conserva una alçada de 4m (SALAZAR, 2015: 126).

seria d'entre 1.5 i 2.5 metres cúbics⁷⁰⁶. La resta hauria de correspondre a l'enderroc de la muralla. Si considerem que l'amplada del clos era de 1.5m, i fent un simple càlcul matemàtic, tindríem que com a mínim faria entre 3 i 4m més dels actuals⁷⁰⁷. I a aquest fet hi hem de sumar que, d'una banda, segurament no es conserven tots els blocs de pedra de l'interior del fossat, i que aquest s'ha anat escapçant amb els anys. Però també hem de tenir present que és probable que els recreixements més elevats de la muralla fossin amb tàpia, els quals no serien considerats en aquests càlculs. Per tant, a partir de les dades del Castellot, ens podem imaginar que l'alçada de la muralla tindria un mínim de 4-5m⁷⁰⁸.

Si busquem la comparació, i ens fixem amb la conservació de la muralla en altres jaciments, hem de concloure que no comptem amb dades empírics feaents on agafar-nos, ja que en el millor dels casos es conserven poc més de dos metres de potència⁷⁰⁹, a excepció potser del jaciment de l'Assut, amb una alçada conservada de la torre de 3.5m (DILOLI *et alii*, 2011: 296-297). D'altra banda però, alguns investigadors han fet propostes de recreixements de muralles, o càlculs de la seva alçada original a partir de les dades recollides. Així, per exemple, al jaciment de

⁷⁰⁶ Aquest càlcul volumètric prové de la multiplicació del recreixement hipotètic, 1.5-2m, per l'amplada de l'*scarpa*, 0.7m, per l'amplada del sondeig, en aquest cas 1.5m.

⁷⁰⁷ Si prenem la mateixa amplada del sondeig, 1.5m, i la multipliquem pel gruix de la muralla, 1.5-1.7m, tenim un marc de referència de 2.25-2.5m². D'una banda comptàvem que el volum d'enderroc rondava els 10-12m³, però si a aquest nombre hi restem el volum que correspondria a l'*scarpa*, 1.5-2m³, el volum de blocs que provindrien de la muralla seria d'uns 8-10m. Si a aquest nombre li multipliquem un factor de correcció de 0.8, tenint en compte que el material de l'enderroc sempre resta més esponjat que quan estava en el seu lloc d'origen, ens resta un volum final d'entre 6.8 i 8.4m³. Aquest nombre dividit pel marc de referència que teníem de la muralla, 2.25-2.5m², ens dóna una alçada que a grans trets ronda els 3-4m.

⁷⁰⁸ Hem de tenir present, i per ser honestos amb la realitat arqueològica, que l'enderroc del fossat a què ens estem referint correspon a la fase d'abandonament de l'assentament en època antiga, a la segona meitat de segle I ane, i per tant seria un reflex de la muralla que hi hauria en època republicana. De totes maneres, no creiem que les reformes de mitjans de segle II ane haguessin afectat volumètricament la zona de llevant de la muralla, a la qual ens estem referint amb tots aquests càlculs, i creiem que substancialment seria similar a la que hi hauria hagut en època ceretana. Però és justament per aquest motiu que no hi donem un valor categòric, i preferim sustentar la nostra hipòtesi amb els plantejaments que es fan des d'altres assentaments similars al Castellot.

⁷⁰⁹ Per exemple al Mas Castellar de Pontós (PONS *et alii*, 2005: 381), on una muralla secundària conservava una alçada de 1.92m, la dels poblats ibèrics del Turó Rodó de Lloret de Mar (LLINÀS *et alii*, 2005: 402) o de Tornabous (MALUQUER DE MOTES, 1987: 245), que també ronden els 2m de potència conservada, la muralla de l'*oppidum* d'Olius (ASENSIO *et alii*, 2008: 151), o la muralla i les parets d'una torre a l'Esquerda, amb unes alçades conservades que ronden els 2.5m (OLLIH/DE ROCAFIGUERA, 1994: 34-36).

Sant Jaume-Mas d'en Serrà d'Alcanar, on es conserven uns 2m d'una muralla de 150cm d'amplada, els seus arqueòlegs li proposen una alçada original que podria arribar als 7-8m (GARCIA, *et alii*, 2005). També a la zona edetana, el jaciment del Oral, en què s'hipotitza una alçada de 5m per la muralla i de 7m per les torres (ABAD/SALA, 2001: 136), o el del Puntal dels Llops, en què a partir d'una alçada conservada de la torre de 2.5m, es creu que podria haver aconseguit entre 4 i 6m (BONET/MATA, 2002: 25-29). 5m d'alçada que també és el que es proposa pel que fa al sistema defensiu de l'*oppida* del Brull (LÓPEZ/FIERRO, 2011: 224). O el cas de la Ciutadella de Calafell, les muralles i torres de les quals s'han reconstruït amb una alçada de 4m⁷¹⁰. I pel costat francès, allunyant-nos una mica i salvant les distàncies, el cas de les muralles protohistòriques de Lattes⁷¹¹, on per una amplada de 2.5m se li suposa una alçada d'entre 5 i 6m (PY, 2009, 37). Trobaríem més exemples en aquest sentit, ja que els 6-7m és l'alçada que hom proposa que podrien tenir les muralles ibèriques, i que els poblats més petits es podrien quedar als 4-5m⁷¹².

Per tant, a partir de tots aquests exemples, i amb les dades referents a l'enderroc de l'interior del fossat, pensem que la muralla del Castellot podria haver tingut un mínim d'uns 4-6m d'alçada vertical, i tota ella composada bàsicament per blocs de pedra⁷¹³. I a més, és probable que al capdamunt hagués existit un camí de ronda que permetés la comunicació ràpida a qualsevol punt del cinturó. En algun cas s'ha proposat que en els coronaments de les muralles es deixaria uns 50cm d'amplada de parapet i que la superfície restant interna s'utilitzaria per transcórrer

⁷¹⁰ En aquest cas, els seus investigadors pensen que podrien ser més altes i que, fins i tot, les torres podrien arribar als 8m (recollit a ABAD/SALA, 2001: 136).

⁷¹¹ Ja hem dit anteriorment que, tot i no considerar-se una ciutat emplaçada en el territori ibèric, la seva proximitat als límits rossellonencs, la similitud en una gran part de paràmetres culturals, l'excel·lent investigació realitzada al jaciment els darrers decennis, i sobretot, tenint en compte que l'alçada de les muralles és un aspecte que tal vegada sigui comú a tots aquests pobles limítrofs, fan que considerem la ciutat de Lattes un lloc de referència, i un paral·lel vàlid on fonamentar aquestes qüestions.

⁷¹² Recollit a ABAD/SALA, 2001: 136.

⁷¹³ Sovint es pensa que les parts més elevades de les muralles estaven formades per tàpia i així s'esmenta en la majoria de les obres i d'exemples citats. Per alguns autors, la part superior de les muralles era amb tàpia perquè ajudaria a defensar-les millor contra els impactes de les màquines de guerra, i en general, dels sistemes d'atac en els setges (LÓPEZ, 2011: 150). Tot i així, en casos com el Brull se suposa un alçat amb pedra fins al seu coronament.

(PONS *et alii*, 2005: 380; LÓPEZ/FIERRO, 2011: 224). Aquest fet seria ben plausible al Castellot on, en el cas que es deixessin 50cm de protecció, encara restarien entre 1 i 1.2m d'amplada per moure's.

El fossat. Finalment, el sistema defensiu s'hauria completat amb un fossat perimetral⁷¹⁴. Tot i que només s'ha documentat en diferents rases de sondeig, unint les restes localitzades en una traçada imaginària, tindriem un mínim d'una vuitantena de metres de vall a l'esplanada de llevant. El fossat se situa just on comença el talús que envolta tot el perímetre del Castellot, a les cotes més inferiors. La distància que se separa de la muralla varia al llarg del seu recorregut en funció de la grandària del talús. Tenint en compte la seva presència en un dels vessants més escarpats del Castellot, i també que on realment realitzaria funcions poliorcètiques eficaces seria a la franja frontal del jaciment, considerem que en aquella zona també hauria d'existir. Per tant, ens imaginem un fossat que abraçaria el jaciment per la part frontal, amb unes extremitats laterals que es perllongarien un bon nombre de metres almenys a la part oriental. No creiem que l'arribés a encerclar, ja que l'orientació que presenta en les parts documentades de llevant no sembla que vulgui girar en direcció al poblat. Ans al contrari, sembla que presenti una orientació del tot divergent.

A pesar que la documentació del fossat no s'ha finalitzat, pensem que correspondria a una fossa longitudinal d'uns 8-12 metres d'amplada⁷¹⁵, de perfil en "V", amb una fondària mínima documentada de dos metres. Per la part interna estava delimitat per una escarpa de blocs de pedra que folrava parcialment la paret més propera a l'assentament. La seva funció seria triple. D'una banda

⁷¹⁴ A part de la seva funció eminentment poliorcètica, alguns autors han fet notar la seva importància en altres funcions, com podrien ser les que es deriven de la seva construcció o morfologia. D'una banda, en la seva excavació s'hauria generat un gran volum de pedra o de material terrós que s'hagués pogut utilitzar en la construcció domèstica dels poblats. De l'altra, és probable que el vall es convertís en un ràpid desguàs d'aigües pluvials i residuals, reforçat si aquest presenta un pendent longitudinal constant (ASENSIO *et alii*, 2011: 161).

⁷¹⁵ Els 12m d'amplada han estat documentats en un dels sondejors realitzats. Tanmateix, ja hem avançat la possibilitat que aquestes dimensions fossin producte d'una erosió perllongada dels talls del fossat, sobretot a la banda externa, que haurien engrandit l'amplada. Així, creiem que l'amplada original s'hauria de situar en els 8-10m.

evitaria l'erosió de les parts internes del fossat. De l'altra actuaria com a mur de contenció dels possibles desprendiments del capdamunt, evitant un reompliment natural del vall. I finalment, l'escarpa realçaria la fondària del fossat, augmentant la sensació de desnivell.

Aquest fossat seria molt similar als que s'han localitzat en jaciments catalans i del sud de França, d'altra banda quasi sempre presents en jaciments "en barrera". En serien exemple els assentaments com els *oppida* del Turó de Montgròs del Brull⁷¹⁶ (LÓPEZ, *et alii*, 2005: 142, i LÓPEZ/FIERRO, 2011: 217), el Cogulló de Sallent⁷¹⁷ (ASENSIO *et alii*, 2011: 161), les Toixoneres de Calafell (ASENSIO *et alii*, 2005: 600), el jaciment de Ca n'Olivé⁷¹⁸ (FRANCÈS/GUÀRDIA, 2011: 168-170) el poblat ibèric de l'Assut de Tivenys (*equip Assut*, 2005: 660), o el dels Estinclells (ASENSIO *et alii*, 2011: 124-127), tots ells amb dimensions similars al del Castellot. I pel que fa a la banda francesa alguns d'ells amb dimensions d'entre 4 a 12m d'amplada, com els *oppida* d'Illiberris, de 7m d'amplada i 3m de fondària (BÉNEZET *et alii*, 2015: 258), el de Montlaurès, o Pech-Maho, de 1.4/1.6m de fondària, o fins i tot de 3m, com el cas de Béziers (DE CHAZELLES, 2005: 245)⁷¹⁹. I també és cert que existeixen *oppida* i fortificacions amb uns fossats molt més amples i potents que el del Castellot, com podria ser el del jaciment de Carrassumada de les Torres de l'Ebre (GONZÁLEZ/MEDINA, 2011: 132), amb una amplada original de 13m⁷²⁰ i una fondària que pot arribar als 6m, els fossats de Mas Castellar de Pontós, de 14 i 15m

⁷¹⁶ Tal vegada el fossat del Turó de Montgròs seria de dimensions un xic més petites, ja que només presentava una amplada d'uns 3m per una fondària de quasi dos metres (LÓPEZ/FIERRO, 2011: 217).

⁷¹⁷ També un xic més reduït, ja que presentava una amplada màxima de 4m per una fondària de 1.8m.

⁷¹⁸ En aquest jaciment s'ha localitzat el fossat en diferents trams, observant una amplada al voltant dels 5m i una fondària mínima de 3.5m.

⁷¹⁹ Una bona mostra de fossats de l'Edat del Ferro a la zona del Llenguadoc el trobem en un dels articles d'Alexandre Beylier (BEYLIER, 2011), en els que se citen exemples com el Portal Vielh, Carsac, Mailhac, Cayla, Pech-Maho, Montlaurès i altres. Tots ells de característiques i dimensions prou similars a les del Castellot.

⁷²⁰ Els autors també parlen que l'amplada conservada és de 17m però que segurament es deu a una progressiva erosió del terreny. Així, ells proposen que l'amplada original seria de 13m. L'amplada al fons del fossat és de 9.5m.

d'ampalda una fondària de 5 i 7m respectivament (ASENSIO/PONS, 2011: 178)⁷²¹; o la mateixa fortificació d'Els Vilars d'Arbeca⁷²², amb una amplada i fondària de fins a 25m i 5m respectivament (JUNYENT *et alii*, 2011: 158).

Interpretació del sistema defensiu. En definitiva doncs, ens trobaríem amb una implementació elemental dels elements poliorcètics bàsics en els *oppida* en barrera del món ibèric. El sistema defensiu del Castellot presenta unes característiques que, almenys pel que fa a la fortificació, l'assimilen a la major part de jaciments barrats i de dimensions parelles de les zones catalanes, i del Rosselló i Llenguadoc francès. La finalitat de la fortificació, com a la majoria d'*oppida* anàlegs, tindria un marcat caràcter defensiu importantíssim si el posem en un marc d'abast comarcal. És evident que no es coneix cap altra sistema de defensa com el del Castellot a la Cerdanya i ara com ara passaria per ser el més sòlid i imponent. Així, les muralles del Castellot dotarien al jaciment d'una entitat que el col·locarien certament al capdavant dels assentaments ceretans, i juntament amb dos o tres enclavaments més (Llívia amb tota seguretat, possiblement el Pi del Castellar⁷²³ i la Coma Peronella i tal vegada un eventual assentament que pogués haver al Puig de Saneja de Guils, aquests dos darrers a l'inici de la vall del Querol), el posicionarien com un poblat fortificat de primer ordre a nivell comarcal.

Tanmateix, i tal com s'està proposant recentment, no s'ha de menystenir la funcionalitat simbòlica i de prestigi que pot representar la mateixa estructura

⁷²¹ Al jaciment de Mas Castellar de Pontós s'han identificat dos fossats just davant del poblat. S'han identificat a través de prospeccions electromagnètiques, però no s'han excavat. Són paral·lels entre ells i al mateix temps paral·lels a la muralla. El fossat 1 se li pressuposen 14m d'amplada i 7m de fondària per una llargada de 70m, mentre que al fossat 2, les mesures serien de 15m per 7 de fondària amb una llargada de 100m (ASENSIO/PONS, 2011: 180).

⁷²² El tipus de jaciment d'Els Vilars d'Arbeca no és gens comparable, per dimensions, funcionalitat, articulació i influència en el territori... al del Castellot de Bolvir. Tanmateix, en ser un vall construït entre mitjans V i mitjans IV ane ens serveix com a element comparatiu pel que fa a l'entitat del mateix. De fet, s'ha constatat que als Vilars existeix un doble fossat que envolta la fortificació. El més ben conegut és l'intern, el qual presenta unes dimensions d'entre 13 i 25m d'amplada per 3.5-4.8m de fondària (JUNYENT *et alii*, 2011: 157-158).

⁷²³ En aquest jaciment, a la zona de més fàcil accés, s'hi observa un gran retall, aparentment artificial, que barra transversalment el pas. És possible pensar que es tracti del fossat del jaciment.

defensiva, ja que, d'altra banda, són sistemes de defensa que no suportarien una tàctica basada en la defensa o expugnació del poblat després d'un llarg setge (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 178). No entrarem a discutir, a partir del clos murallat del Castellot, el debat científic que existeix sobre els components militars del disseny de les muralles ibèriques i si les influències mediterrànies que tenen en la seva planificació responen més a aspectes formals o conceptuals pel que fa als factors essencials de la poliorcètica⁷²⁴. Tan sols pensem que l'*oppidum* del Castellot s'hauria bastit amb unes defenses que el farien certament inexpugnables per la majoria d'assentaments ceretans d'aquell moment. Ara bé, tal vegada, la millor defensa fos l'impacte simbòlic que la fortificació pogués tenir en la població. Així, la fortificació seria un reflex de la consolidació de l'ocupació estable al territori perquè representaria la més gran manifestació del poder i prestigi dels seus habitants englobats dins d'una estructura social jerarquizada (BERROCAL: 2004: 30). D'aquesta manera, independentment de la importància que es vulgui donar al factor poliorcètic, la gran majoria d'autors coincideixen en afirmar i ressaltar el gran valor simbòlic-cultural dels sistemes defensius⁷²⁵. Per tant, "la complexitat d'algunes muralles no s'ha d'entendre per la seva eficàcia en cas de setges prolongats, com pel seu valor monumental, i en definitiva, com a emblemes del poder de les aristocràcies"⁷²⁶.

Finalment, i seguint en aquesta línia, pensem que no seria el sistema defensiu del Castellot el que facilitaria exclusivament la defensa del jaciment i del territori, sinó que serien tot un seguit d'assentaments i enclavaments, ubicats en turons elevats de la plana (com el Tossal de Baltarga, Pi del Castellar o Lo Lladre) els que formarien part d'un sistema defensiu més ampli. De fet, podrien ser els *castella*

⁷²⁴ Podríem resseguir aquesta dialèctica en els treballs de Fernando Quesada (QUESADA, 2001) i de Francisco Gracia (GRACIA, 2005: 205-206), a la qual a vegades s'hi han sumat alguns altres autors com Pierre Moret (MORET, 2001), Emili Junyent (JUNYENT *et alii*, 2011, 172 i ss) o Luis Berrocal (BERROCAL, 2004: 58-61).

⁷²⁵ SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 181

⁷²⁶ SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 181

que indiquen les fonts per exemple en referir-se al poble bergistà⁷²⁷, i que estarien mostrant una xarxa secundària d'un sistema defensiu unificat.

5.3.1.4.2.2. Els hàbitats domèstics

Pel que fa als àmbits domèstics, s'han documentat fins a 15 estances individualitzades (deu a la part meridional i 5 a la part de llevant). De forma general però, hem de dir que només algunes d'aquestes s'han pogut excavar extensament. Pel que fa a les finques del barri meridional, els Àmbits I, II i X estan fortament afectats per les actuacions republicanes i medievals. I dels Àmbits IV, V i VI només s'ha pogut excavar la sala principal. Al barri de llevant passaria una casuística similar. Allà, els Àmbits XI i XII només han estat excavats en una part de la sala principal⁷²⁸, i els altres tres, Àmbits XIII, XV i XVI, estan fortament alterats per les construccions medievals. Per tant, només dels Àmbits III, VII, VIII i IX hem arribat a conèixer les dimensions reals⁷²⁹. Així doncs, cal ser cautes en moltes de les consideracions que es facin, ja que l'excavació de les superfícies restants pot modificar substancialment les interpretacions que puguem fer en cada una de les finques, i no només en termes de dimensions, sinó també d'usos i funcionalitats.

Tot i així, i a pesar que en onze de les 15 finques no n'hàgim excavat la superfície sencera (o aquesta estigui profundament alterada), de la gran majoria tenim prou indicis per hipnotitzar-ne unes dimensions i delimitacions. Així, només dels Àmbits V, XI i XII no tenim absolutament cap dada, ni cap indicatiu que ens permeti saber la

⁷²⁷ Després de la batalla d'Empúries en què les tropes comandades per Marc Porci Cató van derrotar una coalició de pobles indígenes, i davant del rumor que els exèrcits del cònsul es dirigien a la Turdetània, Titus Livi (*Ab Urbe Condita*, XXXIV, 16, 9) ens informa que set poblats fortificats dels bergistans es van revoltar (...*Bergistanorum civitatis septem castella defecerunt*...).

⁷²⁸ En la campanya de 2016 s'ha iniciat l'excavació de la superfície restant d'aquests àmbits. Tanmateix, les dades encara són molt preliminars.

⁷²⁹ I en alguna d'elles els límits reals tan sols s'intueixen, ja que sovint les parets perimetrals i de compartimentació van quedar anul·lades i desmuntades en les fases posteriors.

llargada total de les mateixes (però sí la seva amplada). A les altres, tot i la manca de l'excavació, ens podem aventurar a realitzar una proposta de dimensions⁷³⁰.

A l'esquerra, imatge recreativa de com podien ser els barris meridionals i de llevant al Castellot en època ibèrica, amb una hipòtesi d'urbanisme a la part interna. A la dreta, vista idealitzada i recreada de com podia haver estat una casa ceretana (dibuix: Francesc Riart)

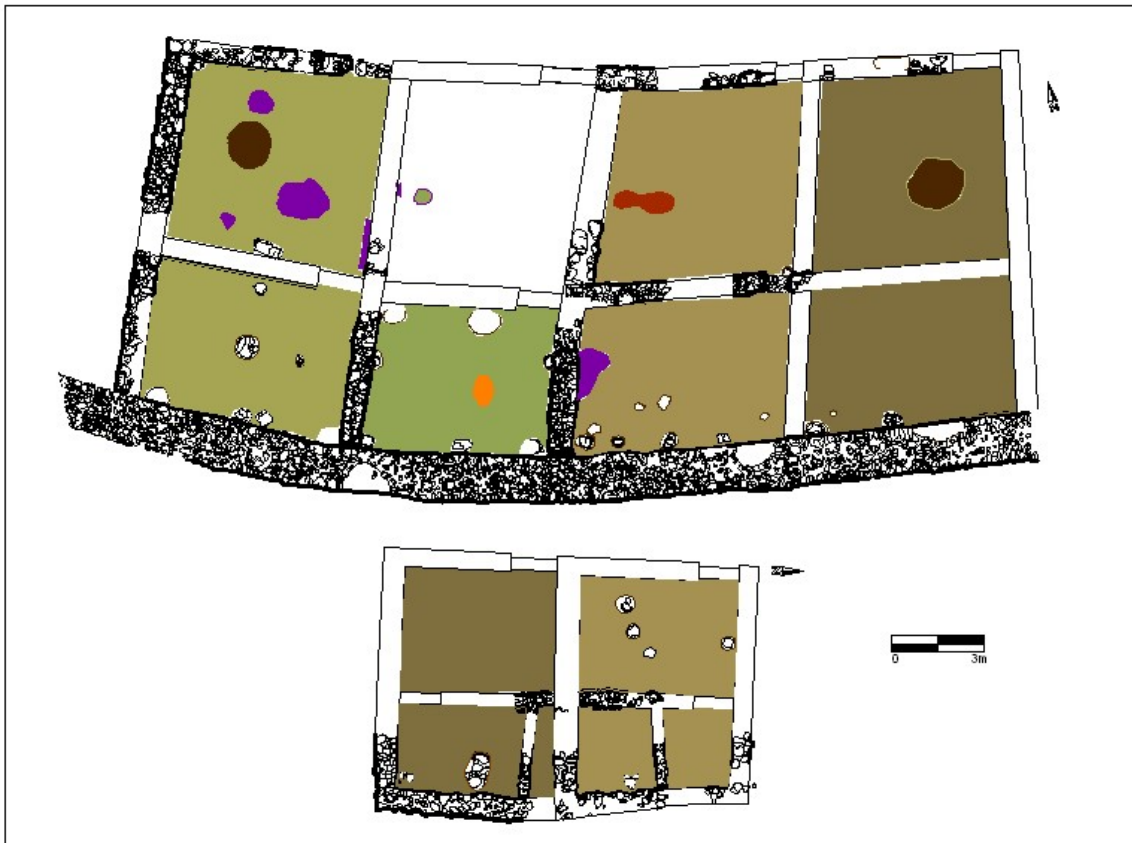
A nivell de grandària les intervencions semblen evidenciar que les finques del barri meridional són de majors dimensions que totes les de llevant. Així, les primeres semblen presentar unes superfícies internes d'entre 63 i 77m² (i excepcionalment l'Àmbit VI podria ocupar un espai d'uns 93m²)⁷³¹, mentre que les de llevant⁷³² podrien ocupar unes superfícies d'entre 32 i 45 metres quadrats⁷³³.

⁷³⁰ No repassarem, una altra vegada aquí, els arguments que hem fet servir en cada cas per hipnotitzar els límits de les finques, ja que creiem que ja han quedat a bastament exposats en la descripció de les estructures.

⁷³¹ A tall de resum, l'Àmbit I podria haver ocupat una superfície d'uns 63m²; l'Àmbit II, de 74m²; l'Àmbit III, de 70m²; l'Àmbit IV, de 70m²; l'Àmbit VII ocupava una superfície de 76m², l'Àmbit VIII, de 74m²; i finalment les dimensions de l'Àmbit X també haurien pogut ser de 70m².

⁷³² A tall de resum, l'Àmbit XIII podria haver ocupat una superfície d'uns 45m²; l'Àmbit XV, de 35m²; i l'Àmbit XVI, de 32m².

⁷³³ En el moment actual no sabem discernir el motiu d'aquesta diferent configuració segons la ubicació dins del jaciment. En qualsevol cas, serà una qüestió a la qual hi farem referència posteriorment.

A dalt i a baix, exemples de cases del barri meridional i de llevant respectivament

Ja hem dit que les unitats s'adossen unes a les altres, però no ho fan d'una manera totalment paral·lela, sinó que els murs es basteixen seguint la perpendicularitat de la muralla perimetral. Com que aquesta presenta una traçada en planta lleugerament curvilínia, les estructures acaben formant unes plantes un xic trapezoïdal, de tal manera que l'amplada a la façana externa a vegades és més estreta que a la zona de la finca que toca amb la muralla. A la zona de migdia, la llargada de les finques oscil·la entre els 12.15m i els 11.5m, mentre que a la de llevant és d'entre 6.4 i 7m. Pel que fa a l'amplada, ja hem dit que és variant, però al sector meridional pot anar des dels 6.2 als 6.6m, mentre que al sector oriental, oscil·la entre els 4.95 i els 6.8m.

En definitiva doncs, i a partir de les excavacions realitzades, segons sembla la major part d'unitats habitacionals estan compostades per dues estances juxtaposades. Una estança principal adossada a la muralla, de planta rectangular i

destinada a l'àmbit domèstic i d'habitatge, i un segon espai de planta més quadrangular, obert o semicobert, ubicat a davant de l'anterior i amb una multiplicitat de funcions. Normalment, l'avantsala és al voltant d'una tercera part més gran que la sala principal (en una interdependència que pivota al voltant de la relació 3:4).

A pesar d'aquesta estructuració en dos espais concatenats, pensem que l'Àmbit tindria una única estança amb funcions d'habitació, la sala posterior, lloc on es desenvoluparia la gran majoria de les tasques familiars i domèstiques. Així, el primer pati només esdevindria un espai complementari a l'anterior, amb una multiplicitat de funcions, i cap d'específica, però que no estaria preparada per habitar-hi de manera efectiva. Per tant, continuem considerant la unitat domèstica del Castellot d'una sola estança bàsica.

En qualsevol cas, de la disposició en voral de les unitats domèstiques, no només a la muralla de migdia sinó també al límit topogràfic, s'infereix que hauria d'existir un espai de carrer paral·lel a la muralla conformat pel seguit de façanes de les cases, o si més no, un gran espai comunal central que vertebrés les estances. Amb la intervenció realitzada no estem en disposició encara de resoldre aquesta qüestió.

El pati davanter. És l'espai que hi ha just davant de l'estança principal i que hem documentat a les unitats domèstiques III, VII, VIII, IX i X⁷³⁴. A aquest espai s'hi accediria per una porta (només documentada en l'Àmbit VII) consistent en una obertura d'un metre aproximadament, i emplaçada a la part més llevantina de la façana, tocant ja a la paret mitgera. Un cop a dins, ens trobem amb unes estances força quadrangulars (6.2 per 6.2m a l'Àmbit III; 6.6 per 6.15 a l'Àmbit VII; 6.1 per 5.6 a l'Àmbit VIII; 6.7 per 6.1m a l'Àmbit IX; i 6 per 6.2m a l'Àmbit X⁷³⁵), que

⁷³⁴ A la resta d'Àmbits no s'ha documentat perquè, justament, no s'hi ha realitzat l'excavació arqueològica, exceptuant els Àmbits I, II, XV i XVI que com ja hem esmentat, estaven molt afectats per les construccions posteriors. I pel que fa a l'Àmbit XIII presenta una estructuració particular que fa que no es pugui dividir en sala i avantsala.

⁷³⁵ Volem recordar que les amplades no són regulars, ja que les estances sovint tenen una planta trapezoïdal. Talment, en el cas de l'Àmbit IX, el càlcul s'ha fet pensant que el mur que separa el

conformen uns espais força grans d'entre 34 i 41m². L'accés pròpiament dit restaria definit per un marxapeu de petites llosetes de pissarra. La preservació de les parets en gairebé tots els casos és força paupèrrima, conservant-se només les restes de l'última filada. Aquest no és el cas del mur perimetral de l'Àmbit VII, el qual té el mateix gruix i potència conservada tant en la sala principal com en el pati. Per aquest motiu pensem que les parets d'aquest espai estarien fetes amb els mateixos materials i de la mateixa forma que a les estances que s'adossen directament a la muralla. Un sòcol de blocs petris serviria de base per al recreixement de tàpia. Tanmateix, en els espais d'avantsala no s'han identificat suficients elements per pensar que estiguessin coberts. L'absència de fonaments de suports i de puntals ens inclina a pensar que serien espais oberts a l'aire lliure. Tan sols la localització de tot un seguit de petits forats de pal arrengrerats a l'Àmbit III podria indicar uns porxats laterals, elements que no descartem per a les altres finques.

En el moment en què estem de la investigació, només ens és possible plantejar l'espai en termes d'un pati a l'aire lliure previ a la sala⁷³⁶, segurament de caràcter polifuncional, on es desenvoluparien tasques d'emmagatzematge, però també de cuinat, sense descartar uns usos de caràcter més artesanal o d'estabulat dels animals.

Reconeixem que aquesta és una qüestió complexa, ja que no es coneixen molts paral·lels en els jaciments catalans. Els patis davanters en unitats domèstiques són documentats en el món ibèric del nord-est des del segle VI aC al riu Segura (BELARTE *et alii*, 2009: 96), i quan apareixen acostumen a tenir una planta quadrangular (ARANEGUI, 2012: 91). I en jaciments com el de Mas Castellar de Pontós se n'han identificat en les cases del segle III aC, amb unes funcions culinàries (BELARTE *et alii*, 2009: 99), o al de Castellet de Banyoles, on hi ha una

pati de l'estança principal és el mur 847. De totes maneres, ja hem dit que tenim seriosos dubtes que aquesta estructura sigui de cronologia ceretana, essent probablement, un envà realitzat a mitjans de segle II aC.

⁷³⁶ Plantegem un espai a cel obert donades les grans dimensions quadrangulars que presenten, i amb una estructura del tot diàfana.

successió de grans cases que tenen un pati davanter d'entre 60 i 150m² (ARANEGUI, 2012: 93). Però en els dos casos estem parlant de grans cases residencials, que conceptualment queden força lluny de les simples unitats domèstiques del Castellot. Un exemple el podríem trobar a Kelin, on les cases de 80m² semblen tenir un pati. Però un dels llocs on han estat ben definits i estudiats és a l'assentament de Lattes. Allà, si fins al segle IV a.n.e. l'entramat domèstic es caracteritzava per una majoria d'habitatges monohabitacionals, a partir d'aquella centúria s'observa una evolució que consisteix en la inserció d'un espai exterior frontal per crear un vestíbul que en general serà la cuina (Py, 2009: 96). Ara bé, aquella és una població massa llunyana per posar-la directament relacionada amb el Castellot.

Talment, la inexistència d'avantsales en els jaciments catalans i rossellonencs és una qüestió que ha d'estar relacionada amb la funcionalitat d'aquests, i la presència al jaciment del Castellot, tal vegada es degui a l'especificitat de la Cerdanya i de les zones de muntanya. Justament, és probable que la creació d'un pati davanter entronqui amb un fenomen tan muntanyenc com és l'estabulació dels animals. Efectivament, continua sent un misteri la forma d'estabulació dels animals domèstics, ja que no hi ha cap indicatiu que fos a les pròpies cases, les quals són massa petites. Però d'altra banda, en el marc dels *oppida* tampoc es coneixen construccions que es puguin interpretar com a estables, quadres o corts⁷³⁷. En el cas del Castellot, pensem que una possible explicació dels patis frontals podria relacionar-se amb l'estabulació del bestiar (més si tenim present que la ramaderia podia haver estat una de les activitats econòmiques més importants de l'*oppida*), perquè hem localitzat restes de suïd d'edat fetal i infantil, el que estaria indicant que la reproducció i cria d'aquests animals es realitzaria en el propi jaciment⁷³⁸. Segurament que l'estabulat dels animals no es tractaria de l'única funció, ja que

⁷³⁷ Els arguments que es proposen són que tal vegada estarien en semilibertat, o potser en estables fora dels assentaments (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 152-153). Un cas podria ser el d'una estructura del Molí d'Espígol (concretament el sector 66, ubicat en el barri de cases entre els carrers 3, 4 i 5) que s'interpreta com un tancat d'animals (MONRÓS, 2011: 17).

⁷³⁸ La presència de restes de nounat de suïd al Mas Castellar de Pontós, ja ha estat argument suficient per plantejar una estabulació si més no estacional en el jaciment, tot i no tenir cap indicatiu estructural d'un recinte per a aquestes funcions (COLOMINAS, 2008: 222-223).

hem vist que també tindria uns usos d'emmagatzematge, però no descartem que complementés la polifuncionalitat de l'avantsala. De totes maneres, en aquest cas com en molts altres, caldrà continuar les investigacions per tal de contrastar acuradament aquesta tesi.

Les estances principals de les finques. Composició i distribució. Les unitats domèstiques s'entreguen a la muralla de tancament, i s'emplacen rectangularment una al costat de l'altra, compartint les parets mitgeres entre elles. Allà on no hi ha muralla de protecció les cases igualment es disposen en bateria, ubicant-se al límit topogràfic de l'altiplà, de tal manera que la paret posterior també faria funcions de tanca (Àmbits XV i XVI)⁷³⁹. En aquesta disposició la porta resta a la façana oposada a la muralla, en gairebé tots els casos desplaçada a llevant fins a tocar amb la paret mitgera. Consisteix en una obertura amb una amplada d'entre 85 i 135cm, amb un marxapeu realitzat amb llosetes petites col·locades horitzontalment.

D'acord amb els nivells d'enderroc localitzats, formats bàsicament per paquets terrosos, pensem que els murs perimetrals de la sala principal eren fets amb un sòcol de blocs de pedres lligats amb argila, amb una altura mínima de 70cm, i un recreixement alçat en arquitectura de terra. Generalment presenten un gruix d'entre 65 i 75cm, però en alguns casos es poden arribar fins als 90cm. Aquesta variabilitat podria ser deguda a una construcció considerablement diacrònica⁷⁴⁰ dels espais, amb el que els gruixos variarien en funció del moment en què es realitzés (qual cosa no ha estat observada en la pràctica arqueològica), o que simplement no existís un esquema prefixat sobre la modulació específica en les construccions domèstiques, amb el que les dimensions finals estarien en funció

⁷³⁹ Aquest no deixa de ser sinó el model clàssic d'ocupació de la majoria d'*oppida* ibèrics, en els quals s'aprofita els cinturons que delimiten o fortifiquen els poblats per adossar el seguit de cases en bateria.

⁷⁴⁰ És evident que existeix un cert diacronisme en la construcció dels espais domèstics, ni que sigui successiu. El que aquí ens referim és a l'existència de diferents fases de construcció, separades uns quants anys en el temps, de tal manera que poguessin haver variat els patrons constructius. Com diem, aquesta és una hipòtesi que no s'ha detectat en el registre arqueològic, però que pensem que no per això hem d'obviar.

dels materials emprats i altres condicionants. En el moment en què estem de la investigació no som capaços d'explicar correctament aquesta heterogeneïtat. Quant a les parets de compartimentació internes, acostumen a ser envans que no superen els 45cm d'amplada.

Pel que fa a la coberta, hem de pensar que estaria formada per un forjat de materials peribles, embigats i brancatge, amb una capa de terra premsada al capdamunt per aconseguir la impermeabilització de l'interior. De fet, restes d'aquesta impermeabilització les hem localitzat a l'interior de la sitja 206 i en els nivells d'incendi de l'Àmbit VII, on s'observa clarament en els paquets argilosos els negatius del brancatge. És probable que algunes lloses de pissarra fixessin l'estructura per la part més superior. Malgrat l'absència de dades, cal pensar que el sostre tindria una composició a un sol vessant⁷⁴¹ i amb un lleuger pendent, per tal d'evacuar les aigües pluvials però no massa pronunciat per no emportar-se el llit argilós de sobre⁷⁴².

A l'interior, els fermes de circulació s'aconsegueixen a través de la regularització del terreny geològic amb fines pel·lícules de terra batuda que es premsen superficialment. En el cas de les finques ubicades en els límits dels pendents (com els Àmbits XV i XVI), la prèvia regularització del terreny ve seguida per un abocament d'un paquet de terres a les zones amb una cota més baixa, per tal d'horitzontalitzar el sòl de circulació resultant. Pel que fa a les llars de foc, no presenten una ubicació específica, i se'n localitzen distribuïdes arreu (fins i tot en els pisos superiors). Les llars tindrien la funció d'escalfar, il·luminar i ser el lloc on

⁷⁴¹ En algun treball anterior (MORERA/OLLER, 2014), havíem plantejat la possibilitat que es tractés de cobertes a dues aigües, com a conseqüència de pensar en la gran quantitat de neu que es podria acumular a sobre d'una coberta plana. Efectivament, Cerdanya, i les zones pirinenques en general, es veu afectada per una climatologia un xic particular, ja que durant bona part dels mesos d'hivern el territori està permanentment cobert amb un gruix considerable de neu (i la forma a doble vessant dels teulats de les edificacions actuals precisament té l'objectiu de fer discorre la neu i que no romangui just a sobre, doncs el pes de la qual podria afectar la seva estabilitat). Tanmateix, l'observació de paral·lels etnogràfics en llocs com el Marroc o Iran, ens ha fet pensar que la coberta a una sola vessant també podria ser una solució arquitectònica, al marge de la presència de la neu.

⁷⁴² Així és com creuen que serien les cobertes els especialistes que han tractat l'arquitectura domèstica d'època ibèrica (BELARTE, 2010: 34; DE CHAZELLES, 2005: 254-255).

cuinar els aliments. Normalment consisteixen en una petita superfície circular que no supera els 90cm de diàmetre (sovint ronda els 50cm), just a sobre del ferm, i que mostra signes d'enduriment i recremat a sobre. En dos casos (Àmbits VIII i XI) s'han documentat llars de foc especialment construïdes. La de l'Àmbit VIII consisteix en una llar de planta ovalada realitzada amb una solera de petits còdols de mida petita i mitjana, compactats, a sobre dels quals s'hi disposa una fina capa argilosa que els cobreix, la qual queda rubefactada per la calor. La llar quedava sobreelevada respecte de la cota del sòl de circulació. La de l'Àmbit XI era igual tipològicament, amb la diferència que amidava gairebé 2m de diàmetre.

D'altra banda, a l'interior de les estances també es localitzen una sèrie de grans blocs de pedres i forats de pal amb una gran llosa a l'interior, ubicats a les cantonades o en punts equidistants de les parets, sempre arrengrats a alguna estructura, o en una posició més o menys centrada, i tots a la mateixa cota del nivell de circulació. Semblaria que hi podria haver 8 d'aquests suports, 3 a les parets llargues per dos només a les més curtes. Els blocs, amb més o menys nombre, es localitzen a quasi tots els àmbits d'aquest moment, i es distribueixen de forma racional i simètrica. Pensem que podria tractar-se de la fonamentació de suports aeris que no se'ns han conservat, i que estarien relacionats amb el sosteniment de la coberta. Però també, aquests elements podrien subjectar un terrabastall, a la manera de sostremort, o algun eventual mobiliari intern (tipus postada). Una interpretació en aquest sentit és la que s'ha realitzat amb els blocs de pedres dels àmbits domèstics, localitzats en condicions similars al jaciment d'El Cabo d'Andorra⁷⁴³, a Terol, del segle V ane. Però també és la que s'interpreta en el cas dels blocs de pedres arrengrats i separats 1.5m de distància entre ells, de les cases 1 i 2 de l'Esquerda (OLLICH/DE ROCAFIGUERA, 2001: 118). I un sistema similar seria el que es documenta al Camp de les Lloses, en aquest cas de l'últim quart de segle II ane, on unes masses de ferro ubicades a les cantonades de les estances farien de suport als puntals que aguantarien les estructures bastides

⁷⁴³ Aquest jaciment té algunes estances domèstiques reconstruïdes, i els blocs petris de costat de les parets s'han interpretat com a fonaments de l'apuntament de la coberta i dels trespolos. El jaciment és actualment visitable.

(DURAN *et alii*, 2001: 424). En qualsevol cas, els blocs o les lloses ubicades just a sobre del sòl de circulació, a part de ser un fonament d'estabilitat, també possibilitarien que el suport (de fusta) estigués aïllat de les humitats. En no haver-hi contacte amb el ferm, no s'impregnaria de les humitats i no es podria tan ràpidament. Aquesta és una solució que encara avui s'adopta en moltes societats que mantenen construccions domèstiques de tipus tradicional, i on l'objectiu principal dels blocs de dessota els suports de fusta és l'aïllament de les humitats⁷⁴⁴.

Parlant de trespols o de pisos superiors, gairebé és segura la seva existència, i els arguments per pensar-ho són diversos. D'una banda, comptem amb l'existència de tots aquests forats de pal i fonaments de suport, els quals perfectament podien fixar un pis superior, sense la necessitat d'inserir-se a les parets laterals. D'altra banda, la pròpia solidesa de les parets, amb gruixos que a vegades arriben als 90cm, i sòcols petris que superen els 70cm, permeten la càrrega d'alçats que contemplin una separació interna a la manera de golfa. Un altre argument ens vindria donat pel propi registre material. En l'excavació dels nivells de destrucció de l'Àmbit VII, associats a un incendi, es van recuperar un bon nombre de fragments argilosos de gran compactació, que de manera indubtable havien de provenir del ferm del pis superior. I finalment, també podríem recórrer als paral·lels que tenim on s'ha evidenciat l'existència de trespols i plantes superiors. Un de ben proper el tenim al jaciment del Tossal de Baltarga. Tal com veurem en el capítol corresponent, en aquell jaciment s'ha pogut excavar una finca, incendiada i destruïda a finals de segle III aC, que amb unes parets que només tenien uns gruixos d'uns 50-60cm, sense cap mena de dubte sostenien dues plantes (OLLER/MORERA, 2016). Però més enllà de la comarca tenim innumbrables paral·lels on s'ha verificat l'existència d'un pis superior a les cases ibèriques. A les cases del jaciment de Sant Jaume-Mas d'en Serrà, dels segles VII-VI aC, amb uns

⁷⁴⁴ Aquesta solució basada en elements petris, per poder evitar les humitats del terreny en els sistemes de càrrega, principalment de fusta, l'hem observat en diferents societats que mantenen mètodes de construcció tradicionals basats en la fusta, com poden algunes de les societats tribals dels sud-est asiàtic, però també a les muntanyes de la zona asturiana.

gruixos parietals de només 50cm, i on totes elles tenen un segon pis (GARCIA *et alii*, 2005: 121); també a les *phulacteria* del Turó de Montgròs (LÓPEZ, 2005: 150; LÓPEZ, 2011:146), a algunes estances dels Estinçells (ASENSIO *et alii*, 2005: 470), a les estances documentades de Prats de Rei (SALAZAR, 2015: 128) etc. De fet, tradicionalment s'ha pensat que les habitacions ibèriques presentaven una golfa per duplicar la superfície útil, la qual sovint era destinada a l'emmagatzematge (MALUQUER DE MOTES, 1987: 255-256; RUIZ/MOLINOS, 1993: 164-165; SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 145)⁷⁴⁵. En el cas del Castellot, desconeixem les seves funcionalitats específiques, però en algunes finques és molt probable que hi hagués la llar de foc, i que per tant, bona part de les activitats principals es desenvolupessin en aquell sostremort.

Finalment, mencionar que tots els àmbits principals són monohabitacionals excepte en tres casos, en què hi ha una compartimentació en dues estances (Àmbits VI, XV i XVI). En aquests dos darrers no veiem transcendent aquesta dada a efectes de diferenciació jerarquitzada i social dels espais, ja que justament són les que presenten unes dimensions menors (de només 5m d'amplada). Però potser aquest no és el cas de l'Àmbit VI, amb unes dimensions que sobrepassen la mitjana de la resta. Tal vegada estem parlant d'una finca amb certa posició diferenciada respecte de les altres, element que serà tractat amb més deteniment amb posterioritat. Però de totes maneres, no creiem que fos l'existència d'una compartimentació la que determinés una distinció jeràrquica de l'Àmbit, sinó que són les seves excepcionals mesures i, sobretot, la seva evolució durant l'etapa ceretana. Mentre que l'Àmbit VII tan sols és un metre més llarga que la mitjana⁷⁴⁶. Podríem pensar que aquesta petita compartimentació de la sala tingués a veure amb la funcionalitat, essent un dels dos espais que es generen el lloc de rebost o

⁷⁴⁵ A pesar d'això, també volem assenyalar que en altres llocs a bastament excavats i documentats no s'han trobat indicis de segones plantes. És el cas per exemple de la ciutat de Lattes on no s'ha trobat cap indicatiu que permeti pensar en l'existència de segons pisos en les cases preromanes (PY, 2009: 187).

⁷⁴⁶ És força acceptada la correlació entre compartimentació i complexitat de les cases ibèriques amb una diferenciació social dels ocupants de la mateixa (BELARTE *et alii*, 2009: 116-117). Però com diem, nosaltres no considerem significatives les compartimentacions dels Àmbits VII, XVI i XVII per poder entendre-les en aquests termes.

d'emmagatzemat de productes (encara que la pràctica arqueològica no ho ha arribat a determinar). En aquest sentit, hom creu que en les cases ibèriques de petit format amb una sola compartimentació, quedarien ben separada la zona de consum i d'activitats culinàries (definida per la presència de la llar de foc), de la zona d'emmagatzematge i de producció artesanal (BELARTE *et alii*, 2009: 98 i ss; BUXÓ *et alii*, 2010: 84). Tot i així, aquest no deixa de ser un teorema general, el qual pel que fa al Castellot no hi hem trobat correspondència en el registre arqueològic, i per tant, tan sols podem deixar palès la presència dels envans en les sales.

Les estances principals. Dimensions i mesures. Les habitacions es configuren a partir d'una planta rectangular. L'amplada s'ha pogut determinar en 6 estances, oscil·lant entre els 4.35 i 4.9m (en l'eix façana-muralla). Pel que fa a la llargada (l'eix entre parets mitgeres) s'ha pogut determinar clarament en deu estances (Àmbits III-IX, XII, XVI i XVII). En la majoria d'estances que s'adossen al front de muralla, la llargada oscil·la entre els 6.25 i els 6.8m, exceptuant l'Àmbit VI, amb una amplada de 8.1m. Curiosament, les dues habitacions ubicades després de la porta d'entrada, les quals ja no s'adossen a la muralla de migjorn tenen una amplada d'uns 5m. Pel que fa a les superfícies, es poden calcular en els 6 casos dels quals coneixem també l'amplada (Àmbits III, IV, V, VII, VIII i IX) i oscil·laria entre els 27 i els 32m².

De totes maneres, no són tant les mesures generals les que ens interessin, sinó que volem fer atenció a les correlacions que s'esdevenen en el marc de cada sala principal. I més concretament, volem aturar-nos en l'anàlisi de les mesures pròpies de cada sala allà on les coneixem, les quals, d'altra banda, són les més importants de les dues, ja que és on es desenvolupen les activitats domèstiques i familiars. Doncs bé, si ens fixem en les dimensions de les sales principals, sobretot de les del barri de migdia, veurem com algunes d'elles ofereixen una correlació que tal vegada no sigui casual. Així, la sala principal de l'Àmbit III presenta unes mesures de 6.75m de llargada per 4.9m d'amplada; les de l'Àmbit IV són de 6.25m de

4.35m; la de l'Àmbit V, de 6.3 per 4.5m; l'Àmbit VII, de 6.6 per 4.7m; l'Àmbit VIII, de 6.1 per 5.6m⁷⁴⁷; i l'Àmbit IX, de 6.7 per 4.75m. Finalment, les sales principals dels Àmbits XV i XVI tindrien unes mesures de 4.95m de llargada per 2.95m d'amplada⁷⁴⁸.

Exceptuant les sales dels Àmbits III i VIII, i les dels àmbits de llevant, totes les altres tenen una proporcionalitat amplada-llargada equivalent, i que està a l'entorn de 1:1,4. Per tant tots quatre presenten una proporció estructural que s'apropa a 1:1,41, o al que seria millor, a una proporció de $1:\sqrt{2}$ ⁷⁴⁹ (que és igual a 1.414213...) ⁷⁵⁰. Diem això perquè en els estudis recents a què hem fet referència (OLMOS, 2008, 2009 i 2010) s'hi feien propostes sobre la distribució urbanística i el repartiment de l'espai domèstic en els jaciments ibèrics en termes mètrics i de proporcionalitat. En aquests estudis, si bé en molts casos se centren en les construccions tipus fortificació (torres, bastions,...), també s'intenta fer una anàlisi de les correlacions en els àmbits domèstics, i s'observa que l'ús de sistemes geomètrics està plenament documentat a les torres defensives ibèriques des del segle V ane, i que a més, la proporció més utilitzada és el rectangle de $\sqrt{2}$ (casos de la Ciutadella de Calafell, al Puig de Sant Andreu o a l'*oppidum* de Burriac), tot i que també es detecta la proporció àuria⁷⁵¹ (al Turó d'en Boscà o a Mas Castellar de Pontós). Un tercer model seria la proporció de 1:2 (identificada al Turó de dos pins, al Casol de Puigcastellet de Folgueroles, o a l'*oppidum* de Montbarbat de

⁷⁴⁷ L'amplada d'aquest àmbit és la que es correspon a la distància entre la muralla i el mur 847. Tanmateix, ja hem comentat que veiem probable que l'estructura fos bastida durant la segona fase del poblat. Si fos així, desconixeríem l'amplada original de l'habitació.

⁷⁴⁸ En aquest cas no tenim en consideració les mesures dels Àmbits I, II, VI, X, XI i XII, perquè no les coneixem.

⁷⁴⁹ En termes geomètrics, $\sqrt{2}$ equival a la longitud de la hipotenusa en un triangle rectangle i isòsceles els catets del qual tenen una longitud igual a la unitat.

⁷⁵⁰ I aquesta coincidència en les mesures encara hi podríem afegir les relacions mètriques que s'esdevenen en l'Àmbit XV. Efectivament, aquella finca té una amplada de 4.95m i de manera fefaent en desconexem la llargada. Tanmateix, nosaltres tenim arguments per pensar que aquesta seria de 7m. La relació entre les dues mesures també és una correlació molt propera a 1:1,4.

⁷⁵¹ La raó àuria, secció àuria o divina proporció és la relació que guarden dos segments (a i b) si entre el total (a+b) i el segment major (a) hi ha la mateixa relació que entre el segment major (a) i el segment menor (b). El quocient resulta ser un nombre irracional conegut com a nombre auri o nombre d'or i equival a 1.618033...

Lloret de Mar), la qual seria més indicada per cobrir amplades més llargues⁷⁵². Així, Olmos⁷⁵³ considera que, cronològicament, en els segles V-IV ane s'utilitzen molt més les proporcions geomètriques basades en la relació de $\sqrt{2}$ (tot i que també les vinculades al número auri). Tanmateix, amb el temps aquestes proporcions irracionals donaran pas, a partir del segle III ane, a les proporcions racionals de 1:2 (i també en el triangle rectangle pitagòric de 3:4:5)⁷⁵⁴.

Per tant, i considerant totes les reserves de la proposta d'interpretació, creiem que tal vegada no siguin casuals les proporcions i ocupacions dels espais del Castellot en aquesta primera fase, i que possiblement, ja seguissin des d'un bon inici la proporcionalitat basada en $\sqrt{2}$ pel que fa a les estances principals. I encara més si tenim en compte que la cronologia que es proposa en el bastiment del poblat és de la primera meitat de segle IV ane. De totes maneres és obvi que aquest és un factor que s'haurà d'anar analitzant al mateix ritme que avancin les excavacions de l'*oppidum*, i que el nou registre haurà d'anar contrastant.

L'especificitat d'algunes estances. Encara que ja hem dit que la majoria de finques són força homogènies, especialment pel que fa a l'estructuració, les dimensions i el registre material, també és cert que en algun cas es detecten petites diferències que ens permeten parlar de cases singulars o d'unitats de producció especialitzades. En aquestes és possible que, encara que es mantinguin unes funcions domèstiques i familiars com a la resta, posseeixin unes especificitats productives i funcionals que les singularitzin. Ens estem referint als Àmbits IV, VI, VIII, XI i XIII

El primer cas és l'Àmbit IV. Ubicada a la part central del barri meridional, aquesta finca fou totalment incendiada i destruïda en fer-se el cos de guàrdia. Ja hem vist que dels seus nivells d'enderroc i rebliment es van recuperar més d'una trentena

⁷⁵² OLMOS, 2009: 65-66.

⁷⁵³ El mateix autor considera que aquesta només una hipòtesi de camp, extreta d'una mostra relativament petita d'exemples, i que s'haurà d'anar confirmant amb les excavacions successives.

⁷⁵⁴ OLMOS, 2009: 67.

de fragments de *pondera*⁷⁵⁵. I aquesta dada contrastaria amb el registre general de les altres finques del Castellot, en les quals, exceptuant l'Àmbit VI, es pot recuperar només eventualment algun fragment de *pondus*. Així, és fàcil suposar la presència d'un teler al seu interior, o el que és el mateix, una producció especialitzada centrada en l'activitat tèxtil⁷⁵⁶. La recuperació de *pondera* només en una habitació i en les contigües, i la quasi total absència a la resta del jaciment, ens està indicant que el teler (o telers⁷⁵⁷) no es trobarien en tots els àmbits familiars, sinó que es concentrarien en un d'aquests, centralitzant la producció en unes poques mans⁷⁵⁸. Això, tanmateix, no exclouria que la casa albergués una unitat familiar, i que en el seu sí s'hi desenvolupessin també tasques domèstiques, ja que existeix la possibilitat que el teler s'ubiqués en un pis superior, tal com s'ha documentat en altres jaciments⁷⁵⁹.

Una segona estança amb especialització productiva podria haver estat l'Àmbit IX. Allà s'han localitzat dos possibles fornets, un al pati davanter amb escòries metàl·liques de ferro al seu interior, i un altre a la sala principal, totalment reblert per cendres. Ambdós estaven adossats a la mateixa paret lateral. És de destacar que en l'habitació posterior no es va trobar cap fogar, encara que també és cert

⁷⁵⁵ Hem de recordar que els fragments no només es van recuperar dels estrats associats a la fase ibèrica (una dotzena), sinó que també en els nivells superiors, relacionats amb el període republicà i medieval (vint-i-quatre més). Nosaltes trobem molt significativa una tan alta concentració de fragments de *pondera* en aquest sector, en contraposició a un molt baix volum a la resta de jaciment.

⁷⁵⁶ A més hem de recordar que, amb molta diferència, l'estrat d'incendi documentat en aquella estança és el més potent dels que s'han documentat al Castellot, el que podria significar que en la seva destrucció es va cremar un volum molt més elevat de matèria orgànica (en comparació, per exemple, a l'Àmbit VII, també incendiada i destruïda, però que no presentava un nivell tan clar i potent de material cendros). A nivell d'hipòtesi, podria ser que fossin justament els telers, els teixits i la matèria prima la que hagués quedat calcinada i convertida en pols cendrosa.

⁷⁵⁷ Segons alguns autors (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 106) eren necessaris una dotzena de *pondus* per cada teler. Per tant, a l'Àmbit IV podria haver-hi un o dos telers com a mínim.

⁷⁵⁸ Cal dir que és probable que el teler hagués canviat de lloc durant aquest període. Com veurem després, pensem que un primer moment a l'Àmbit VI també hi hauria hagut un lloc de producció tèxtil, desmantellant-se en el moment que aquella finca s'uní amb l'Àmbit VII. D'aquesta manera, tant és possible pensar que en una primera fase existien dos llocs de producció tèxtil (Àmbits IV i VI) per posteriorment quedar-se només en un (Àmbit IV), com que abans de la unificació de les finques existís un lloc de teler(s), l'Àmbit VI, passant posteriorment a la sala principal de l'Àmbit IV. Per part nostra creiem més versemblant la segona de les opcions.

⁷⁵⁹ Per exemple als jaciments de l'Assut (DÍLOLI *et alii*, 2011: 307) o a Sant Jaume-Mas d'en Serrà (GARCIA, *et alii*, 2005, 122-125).

que la finca va quedar molt afectada per les construccions republicanes. De totes maneres, l'element principal aquí és que no hem trobat estructures fossa similars en altres parts del jaciment, el que ens porta a pensar en una producció especialitzada en aquest sector, segurament encaminada a activitats metal·lúrgiques. Talment, i per ser honestos, aquest no seria l'únic espai dedicat a activitats metal·lúrgiques. Així, a sota del conjunt d'estructures republicanes de l'Edifici IV, hem localitzat un parell de parets inconnexes, alguna cubeta reblerta de cendres i escòries fèrriques, i una estructura tipus forn amb cendres, terres cremades i restes de rebuigs metàl·lics, que no es relacionen amb l'edifici republicà. Una anàlisi radiocarbònica de les cendres de la cubeta ens donà una datació amb una forquilla del 400 al 209 ane, confirmant la cronologia de la fase ceretana pel seu rebliment⁷⁶⁰. Així doncs ens trobaríem davant una casuística similar a la que tenim amb la producció tèxtil. Van coexistir els dos tallers metal·lúrgics al llarg de la fase ceretana? Es va traslladar el taller d'un lloc a l'altre durant el mateix període? Realment, no podem respondre correctament a aquestes preguntes, però tan sols volem advertir la raresa que significaria tenir dos tallers, amb l'especialització tècnica que suposen les tasques metal·lúrgiques, en el mateix jaciment, i separats en l'espai una cinquantena de metres. I també volem recordar que la zona al voltant de l'Edifici IV, on s'han identificat les restes del taller metal·lúrgic, a partir del segle III ane s'hi va configurant un camp de sitges. Però al mateix temps, i com a últim element que volem destacar, no veiem casual que l'Edifici IV, un taller metal·lúrgic en tota regla, justament s'ubiqués allà on en la fase anterior n'hi havia hagut un altre. Per tant, va motivar la ubicació del sitjar el trasllat del taller a un altre finca? Van cohabitar el taller amb tot un espai d'emmagatzematge al voltant? Van coexistir els dos tallers de l'Àmbit IX i la zona central? Com diem, a hores d'ara no podem respondre a aquestes preguntes.

Una altra finca segurament amb funcionalitat diferent de les altres és l'Àmbit XI. La part de la sala principal que s'ha pogut excavar mostra la presència d'una llar de

⁷⁶⁰ De totes maneres, ens és del tot impossible descriure l'ocupació dels espais i els processos que s'hi desenvolupen, més enllà de les evidències fèrriques, com a conseqüència del grau d'arrasament que han sofert les estructures.

foc de planta circular, excepcionalment gran perquè té un diàmetre proper als dos metres, que ocupa una bona part de la superfície d'aquella estança. El fogar està especialment construït, amb un llit de petits còdols i una plataforma argilosa just per sobre, essent fins i tot la zona central de la llar uns centímetres més elevada que els vorals de la mateixa. Davant d'aquest element, pensem que podria ser una estança amb uns usos que sobrepassarien la unitat familiar, i que segurament haurien d'estar vinculades al col·lectiu, potser com a lloc de realització d'àpats comunals i/o rituals, tal vegada vehiculats i dirigits per un grup gentilici diferenciat. En aquest sentit, no existeixen molts exemples i paral·lels de grans fogars, i ja hem dit que tan sols hem trobat alguns exemples similars a Lattes (PY, 2009: 118-119), al Castellet de Banyoles (ASENSIO *et alii*, 2011: 252), Burriac (ARANEGUI, 2012: 93), o Monteró (PRINCIPAL *et alii*, 2015: 317)⁷⁶¹. Els dos primers casos han estat interpretats com a cuines de grans dimensions que donarien servei a cases complexes. Tot i així, i pel que fa al cas del jaciment de Tivissa, tampoc seria descartable que tingués funcions relacionades amb certs rituals. Pel que fa als dos darrers exemples, els fogars se situen en edificis públics o singulars, per tant, amb una especial rellevància dins l'entramat urbà. Així, tot i que la identificació d'aquest tipus de fogar no apareix amb molta freqüència, semblaria que la seva presència està relacionada amb usos comunitaris o dins l'esfera suprafamiliar. Si ja de per si és important la presència de la llar de foc en una estança, entenent-la com el lloc de cuina i menjar, però també de reunió i de l'espai social (BELARTE *et alii*, 2009: 98), si aquesta té un diàmetre que s'aproxima als dos metres, pensem que la seva significació que ha de respondre a les mateixes funcions però amb un abast que segurament ultrapassa l'estrictament domèstic⁷⁶².

La quarta finca que hem dit que podria tenir unes funcionalitats diferents de la resta és l'Àmbit XIII. Consisteix en una casa ubicada just al costat de l'entrada del poblat, quedant adossada a la muralla. Té tres habitacions i és l'única amb una

⁷⁶¹ Com dèiem, l'edifici on es trobà el fogar es data en la fase republicana del mateix, a partir de l'últim terç de segle II ane. Tot i així, i com que se li atorga una funcionalitat similar als altres, el posem aquí d'exemple.

⁷⁶² En la campanya arqueològica d'enguany s'han trobat indicis de fortificació en aquest espai, el que apuntalaria la idea d'un lloc de significació a la cantonada sudoriental de l'assentament.

distribució diferent respecte les altres, ja que la tercera habitació correspon a un espai allargassat al costat de les altres dues. És precisament en aquesta estança lateral, que d'altra banda és la més propera a la porta de l'*oppidum*, on hem identificat alguns signes de caràcter ritual. Un d'aquests és la localització de petits atuellis i petits contenidors a sota del nivell de circulació, *in situ* i sense fragmentació, que nosaltres pensem que es correspondrien a algun tipus d'ofrena o ritus fundacional. Els estudis sobre aquesta qüestió ja assenyalen la possibilitat que les fosses amb materials ceràmics en el seu interior estiguin relacionats amb funcions propiciatòries i profilàctiques, essent els dipòsits com un talismà susceptible d'atraure la felicitat i allunyar les desgràcies (BELARTE/DE CHAZELLE, 2011: 176; ROURE/PERNET, 2011: 268). En aquest cas, pel fet que el dipòsit s'hagi trobat just al costat de la porta, és possible pensar en una litúrgia de tipus comunitària a través de la deposició ritual d'objectes, i que s'hauria de relacionar amb la sacralització de l'entrada del poblat. Aquesta sacralització, d'igual manera que amb el cas del fogar de l'Àmbit XI, hauria estat dirigida i canalitzada per unes elits polítiques i religioses en exercici del seu lideratge i sent dipositàries de les creences religioses de la comunitat.

I en aquest sentit, només volem recordar les connotacions especialment simbòliques i rituals que tenen les portes dels *oppida* en el món ibèric, essent un lloc de reunió i de nexa entre el món interior i exterior del propi poblat, podent estar fins i tot consagrades a alguna divinitat protectora (MONTANERO/ASENSIO, 2009: 178). Exemples d'aquesta sacralitat, ja ho hem vist, es poden trobar a Burriac (GARCIA *et alii*, 1998; 323) o a la Bastida de les Alcuses (VIVES-FERRÁNDIZ *et alii*, 2015: 299-301), amb traces evidents als dos llocs d'una clara ritualitat.

I finalment, ens hem deixat l'Àmbit VI al final d'una manera totalment intencionada. En aquest cas no estem parlant de funcionalitats diferents, tot i que sí que es poden advertir en un primer moment, sinó que aquí la distinció radica en les excepcionals dimensions de la finca, que podrien ser el reflex d'una certa diferenciació social de tipus jeràrquic. Però anem a pams. Aquesta és una finca de

la qual només hem excavat la sala principal. De totes maneres, en coneixem la llargada d'un dels seus murs laterals, 11.5m. Pel que fa a amplada (encara que pugui ser variable) arriba als 8.1m a la sala principal. Si considerem que la finca també tindria una avantasala, definida en un dels seus murs pel mur lateral que dèiem, ens trobaríem amb una casa que podria arribar a tenir una superfície propera als 93m², el que representa una quinzena de metres quadrats més que la segona finca més gran. A més, hem de recordar que quasi totes les finques del barri meridional, vuit de les altres nou, presenten unes superfícies força homogènies d'entre 70 i 77m² (l'Àmbit I és l'excepció, amb una superfície teòrica de només 63m²). La diferència, com veiem no està en la llargada, sinó en l'amplada de la finca, de 8.1m en l'Àmbit VI, per 6.2-6.6 a les restants. Per tant, és una estança sensiblement més ampla que les altres (entre 1.5 i 2m més ampla) que fa que sigui també més gran que les altres. En un primer moment, la distinció també ens ve donada, ja ho hem dit, per la molt possible presència d'un teler, el qual es veuria reflectit en la troballa de 16 fragments de *pondera* en els nivells d'enderroc de la fase ceretana

Però la rellevància de la finca no acaba aquí. Ja hem vist que en un moment anterior a la realització de la porta monumental republicana, per tant dins el període ceretà, l'Àmbit VI va quedar unit a l'Àmbit VII a través d'una porta que unia les dues sales principals. Per tant, es va conformar un gran edifici que superava els 150m², format per dues sales principals i dos grans patis davanters. Ara sí, es tracta d'un recinte que només pot respondre a la diferenciació social dels personatges que hi viuen, i que demostraria una clara jerarquia a dins del poblat. Per últim, no hem d'oblidar que, potser no per casualitat, és aquesta finca la que es va desmuntar completament per obrir-hi la nova porta monumental. Potser és l'expressió simbòlica de la successió del nou poder? Tal vegada...

Paral·lelismes de la casa ceretana. Totes les característiques tipològiques de les finques documentades al Castellot, són ben semblants a les característiques més generals de les cases prototípiques d'època ibèrica de la zona del nord-est.

D'aquesta manera, s'ha anat observant que la majoria de les estances principals dels diferents *oppida* són de tipus senzill, amb un sol àmbit rectangular polifuncional (repòs, cuina, treball domèstic i consum d'aliments), a voltes compartimentat per un envà, i amb una superfície interna que sol oscil·lar entre els 20 i 30m², on l'amplada de llum és d'uns 4-5m que correspon a la longitud de les bigues⁷⁶³. En els materials s'empra la pedra, terra i altres matèries vegetals però sempre escassament transformats. Els fonaments dels murs són en pedra, amb un realçament de terra, sigui de tovot o amb tàpia, ja que és un bon aïllant tèrmic. Quant als trespols, els feien amb bigues de fusta i petits taulons o canyes. Les cobertes eren de capes gruixudes de fang barrejat amb palla o fibres vegetals, dipositades a sobre un llit de canyes o branquillons que reposava a sobre l'embigat de fusta. Aquest sistema portava aparellat l'ús de cobertes gairebé planes, amb pendents molt lleugers a una sola vessant, i acabades en revores amb desguàs per recollir l'aigua de la pluja.

Les portes i finestres segurament serien obertures relativament petites, el que també afavoria l'aïllament tèrmic. Sempre tenien el dintell de fusta i el marxapeu podia ser de fusta o de pedra. Pel que fa als sòls eren amb terra batuda i en destacava la presència de la llar de foc, element essencial i que podia aparèixer en una o en diverses estances (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 147-152).

5.3.1.4.2.3. Alguns aspectes econòmics

Amb l'estudi realitzat comencem a tenir unes primeres dades de tipus socioeconòmic pel que fa a les diferents etapes del Castellot. De la fase ceretana, a partir del registre material es poden inferir diferents característiques de l'economia productiva, tant domèstica com excedentària. Tenim tot d'elements que

⁷⁶³ En aquest sentit tindriem una multiplicitat d'exemples en la majoria de cases monohabitacionals dels jaciments ibèrics del nord-est peninsular i del Rosselló. Tot i que els àmbits domèstics han estat profusament estudiats per diferents investigadors, tal vegada podríem trobar una bona caracterització dels mateixos en els treballs de Maria Carme Belarte i Claire-Anne de Chazelles citats en la bibliografia de la memòria.

ens porten a pensar que, tot i basar-se quasi exclusivament en el sector primari, estava certament diversificada.

L'agricultura. D'una banda, és una economia que es basa en l'agricultura i en l'explotació agrària. La localització de quatre sitges d'emmagatzematge, amb una cronologia d'obliteració del segle III ane, demostren una producció agrària, fins a cert punt excedentària, ja en aquell moment⁷⁶⁴. Però a més, s'ha vist que aquesta producció aniria en augment, ja que en els decennis al voltant del tombant de segle, just abans de les reformes que s'esdevindran a la centúria següent, se n'amortitzen quatre més ara ja amb unes dimensions que fan augmentar la capacitat d'emmagatzematge en un 50%⁷⁶⁵. És evident que el moment de creació i d'utilització dels dipòsits ha d'ésser immediatament anterior a l'amortització, amb el que podem considerar que van estar en funcionament en ple segle III ane i possiblement ja en el IV ane. I pel que sembla desprendre's del registre arqueològic, el volum de gra emmagatzemat va anar en augment amb el temps, signe inequívoc de la intensificació agrícola.

Dels estudis carpològics realitzats (BERROCAL, 2015) constatem que en època ceretana hi hauria un cultiu de cereals (civada i ordi) i sègol, segurament aquest darrer de tipus complementari. Evidentment, els cereals són testimoniats a Cerdanya ja des de principis del tercer mil·lenni (RENDU, 2003, 365)⁷⁶⁶, i amb posterioritat se n'ha documentat el seu cultiu en els diferents jaciments del bronze de la comarca (RUAS *et alii*, 2009: 639). Pel que fa al sègol, la seva aparició a Cerdanya se situa en el Bronze Final (RENDU, 2003: 427) havent-se documentat a Llo (RUAS *et alii*, 2009: 644; ALONSO/BOUBY, 2014: 542) i a Castellàs d'Odelló, en contextos del Bronze Final i Primer Ferro (BOUSQUET *et alii*, 2013: 192).

⁷⁶⁴ Producció que en qualsevol cas multiplicaria la que hi hauria en les etapes anteriors, en el Primer Ferro, període del què de moment no sembla que tinguem grans excedents agrícoles (MARTZLUFF *et alii* 2014; 174; RUAS *et alii*, 2009; 652 i ss).

⁷⁶⁵ La capacitat d'emmagatzematge de les quatre primeres sitges (216, 453, 476 i 828) rondava els 2m³, mentre que les altres (9, 189, 370 i 830) oscil·laven els 3m³.

⁷⁶⁶ Tot i així, i d'acord amb els resultats del jaciment de Juberrí, a Andorra (FORTÓ/VIDAL, 2016), el cultiu de cereals a la plana cerdana ja hauria pogut començar al cinquè mil·lenni ane.

És possible pensar amb una certa estacionalitat dels cultius. El sègol és una planta que suporta bé el fred, i per tant hauria pogut ser plantada a principis de setembre. Contràriament, la civada, per exemple, no aguanta tan bé el fred i necessita força aigua, amb el que és probable que es cultivés a partir de la primavera (BERROCAL, 2015).

Les sitges amortitzades al llarg del segle III ane s'han localitzat una a l'interior de l'Àmbit IV, dues en què considerem l'avantsala de l'Àmbit III, i l'altra en el pati de l'Àmbit X. No sabem esclarir encara si aquesta ubicació dins els límits de les finques respon a una gestió domèstica dels excedents, o si manté implicacions a nivell comunal. És ben cert, que les sitges no s'han localitzat a totes les estances, ni de bon tros, amb el que la focalització en uns determinats llocs hauria de ser significatiu. De totes maneres, no pensem que la resposta sigui una divisió tan marcada dels processos productius, amb una gestió individualitzada dels excedents, sinó que ha de venir determinada per les relacions que s'estableixen en la comunitat i les formes d'emmagatzematge dels excedents, consensuada per la mateixa comunitat a través dels seus dirigents. I aquest fet es demostra amb les quatre sitges de cronologia posterior, tres de les quals s'ubiquen en uns espais on aparentment estan exempts d'estructures d'habitació. Per tant, quedarien ubicades en l'espai comunal a davant de les unitats domèstiques (sigui carrer o plaça), i sembla lògic pensar que la producció i posterior emmagatzematge no pot tenir una titularitat personalitzada. De fet, no és inusual en els emplaçaments ibèrics la localització de sitges aïllades tant a l'interior de les estances com disseminades per l'assentament, i s'ha considerat que la seva presència denotaria una voluntat de conservació de reserves i d'excedents, més enllà del simple emmagatzematge domèstic, el que es relacionaria amb una capacitat important de producció agrícola (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 84-86).

Un altre element el tindríem amb els molins. De la fase ceretana se n'han recuperat setze, tots ells giratoris, i la majoria d'ells amortitzats en les sitges de l'entorn de l'any 200 o de mitjans de segle II ane, el que indicaria que la seva

presència aniria en augment al llarg d'aquell període i fins a la primera meitat de segle II ane. És de destacar que els setze molins recuperats en context estratigràfic es corresponen als tipus rotatoris⁷⁶⁷, determinant una cronologia a partir de la quarta centúria ane (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005, 108).

De totes maneres, encara que és evident la importància dels treballs agrícoles, i una clara voluntat de començar a emmagatzemar uns primers excedents, tampoc hauríem de sobredimensionar-los. Hem de pensar que del moment fins a l'any 200 ane, que perfectament pot abastar un període d'un segle i mig, tan sols hem documentat vuit sitges, que conjuntament ofereixen una capacitat que no arriba als 20.000 litres. Si ens basem en els estudis sobre consum de cereals realitzats, en els que s'hipotitzen que una persona adulta pot ingerir uns 230kg de cereals l'any, veurem que cada una de les sitges tan sols pot emmagatzemar cereals per encara no deu persones i any⁷⁶⁸. Això suposaria que la capacitat excedentària és realment reduïda i circumscrita a l'autoabastament. En aquest moment, el Castellot no és ni de bon tros un centre d'emmagatzematge, però sí que comença a tenir una activitat agrícola prou important per generar una producció que supera l'autosuficiència, convertint-se una part en excedentària, i s'emmagatzemarà d'una manera acurada tal vegada en previsió de possibles males collites venideres.

La ramaderia. D'altra banda, també s'ha constatat, sobretot amb la recuperació dels fragments de fauna, una clara explotació ramadera⁷⁶⁹, que estaria centrada amb els bòvids, ovicàprids i suïds, però que tampoc es pot desmerèixer pel que fa als èquids. La totalitat de restes recuperades provenen de nivells formatius de la

⁷⁶⁷ En nivells superficials o en les estratigrafies medievals també s'han recuperat molins de va-i-ve, en deposició secundària, i que presumiblement haurien de correspondre a les fases més antigues del jaciment. De totes maneres, els setze molins a què fem referència al text són els que s'han recuperat exclusivament dels estrats de la fase ceretana.

⁷⁶⁸ Aquestes dades s'han extret dels treballs que s'han fet al jaciment de Sant Esteve d'Olius, al Solsonès, on s'ha documentat un assentament amb un important sitjar del segle III ane. Allà s'ha aconseguit provar que tan sols el 10% del gra emmagatzemat seria d'ús per al poblat (ASENSIO *et alii*, 2008: 166).

⁷⁶⁹ Malauradament tan sols comptem amb l'estudi faunístic de les campanyes realitzades fins al 2012. De les del 2013, 2014 i 2015, el seu estudi encara està en procés, sota la direcció de l'arqueòloga Lúcia Colominas.

fase ceretana, però també de les sitges 200, 206 i 410, amb el que podem inferir que el registre faunístic que s'hi representa respon a una realitat pròpia del segle III a.n.e. En els estudis realitzats (NADAL, 1993; COLOMINAS/NADAL, 2011; COLOMINAS 2014) queden paleses les estratègies d'explotació ramaderes i les estratègies de consum dels animals, amb unes preferències clares de les espècies domesticades sobre les salvatges⁷⁷⁰. De fet, la baixa representativitat d'aquestes darreres indicaria que la caça no estaria relacionada amb una activitat de subsistència i de finalitat culinària, sinó que s'ha de vincular a una activitat puntual amb una molt baixa repercussió en la dieta.

Ja centrant-nos en les espècies domèstiques (COLOMINAS, 2016: en premsa), els bovins són els més representats (amb un 43%) i cal pensar que tindrien una importància cabdal dins l'economia ramadera, essent similars en dimensions i robustesa als dels altres jaciments ibèrics del nord-est. De la seva cria a la fase ceretana del Castellot se n'obtenia força de treball que es destinava a les activitats agrícoles o de transport i càrrega, i també llet, ja que la major part són sacrificats en edat adulta o senil. De totes maneres, eren animals que en última instància se n'aprofitava també la carn, com ho demostren els signes en els ossos d'haver estat esquarterats, desmembrats i finalment descarnats.

En segon terme dins l'ordre d'importància, també es realitzava la cria selectiva d'ovins i caprins (amb una representativitat del 34%). Dins d'aquests i en alguns casos s'ha pogut individualitzar les cabres (11% del total) de les restes identificades com ovelles (un 8%), observant-se diferències qualitatives. Els ovins se sacrifiquen principalment entre els 6 i 12 mesos, podent arribar en algun cas fins als 36-48 mesos d'edat, el que indicaria que van ser explotats principalment per la seva carn. Contràriament, la major part dels caprins van ser sacrificats un cop superat l'òptim càrnic (al voltant de 24 mesos), essent el pic més important

⁷⁷⁰ Tal com posen de relleu els estudis faunístics de Lídia Colominas tan sols una de les 118 restes òssies d'aquest període correspon a un animal salvatge, en aquest cas un cèrvid. Ara bé, aquesta és una proporció que es correspon força anàlogament amb la realitat de consum en els hàbitats ibèrics pels mateixos períodes (BUXÓ *et alii*, 2010: 88) o fins i tot en els moments formatius dels grups ibèrics (PONS, 2006: 186-187).

entre els 48 i 72 mesos, el que mostraria que foren explotats bàsicament per a l'obtenció de llet i/o com a reproductor.

Pel que fa als suïds (amb uns percentatges del 16%) sembla clara la preferència per a l'obtenció de carn, ja que o són sacrificats en l'edat òptima de la qualitat càrnica, o bé ho són en edat encara infantil, el que mostraria una reproducció en el propi jaciment. Finalment, tindriem els èquids (tant cavalls com ases), els quals se'ls hauria aprofitat el seu potencial en el transport i en la càrrega (amb un 7% dels taxons). Les restes d'èquid mostrarien la seva presència a l'*oppidum* en aquest moment.

De totes maneres, i a l'espera que els estudis que s'estan realitzant de les darreres troballes ho puguin confirmar, seria esperable que de cadascuna de les espècies també s'explotessin altres potencialitats a part de la carn, tal com s'ha anat documentat a la gran majoria de jaciments ibèrics del nord-est. Així, dels bovins caldria esperar una explotació de la llet i dels seus derivats⁷⁷¹ pel que fa a les femelles, i dels ovins un aprofitament de la llana, per exemple (RUIZ/MOLINOS, 2003: 106-107 o SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 88), tot cercant obtenir la màxima productivitat de cadascuna d'elles.

Dins d'aquesta representativitat en destaca l'alt percentatge dels bovins, molt per sobre dels ovicaprins i suïds, fet que divergeix de la gran majoria de jaciments ibèrics⁷⁷², on la conjunció d'ovins i caprins quasi sempre és la mostra més ben representada. Com ja s'apuntava a l'estudi faunístic realitzat a partir de l'excavació de l'any 1991 (NADAL, 1993), semblaria que el paper dels bovins (i potser també dels cavalls), hauria estat molt més important en els grups pirinencs que no pas en

⁷⁷¹ De la fase republicana hi ha documentada una formatgera, però com ja hem dit, no creiem que l'utensili es dediqués a elaborar formatges, sinó que probablement tindria unes funcions concretes dins del procés metal·lúrgic.

⁷⁷² En els jaciments ibèrics valencians (MATA *et alii*, 2005: 141), catalans (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 87) o transpirinencs (PY, 2009: 232-234) sembla que existiria un predomini en el registre faunístic dels ovicaprins, seguit dels bovins i suïds, i una menor importància d'èquids, gossos i aus de corral. També es troben en percentatges minoritaris els animals silvestres com el cèrvol, el conill, la llebre...

els de la resta del món ibèric septentrional. Aquest fet demostraria una clara adaptació al medi, en el cas dels ceretans amb la cria de bovins en zones de pastures més riques i humides com és la plana cerdana, i de la resta de grups ibèrics dels ovicaprins, amb climes més secs a l'interior i a la costa.

Res en sabem de l'estabulació de les espècies. És evident que el manteniment i explotació dels animals implicava una organització específica que abastava l'allotjament (ja fos en estables, pletes, corrals,...), l'alimentació (a l'aire lliure o controlada), l'ensinistrament eventual, la cura,... i que tot això hauria de deixar una correspondència arqueològica a dins o a fora del poblat (GARCIA, 2011: 49). En aquest sentit, i tal com apuntàvem anteriorment, és probable que una part del bestiar, i tal vegada de manera estacional, romangués a l'interior de l'*oppidum*, ja fos en semilibertat per les zones comunals, o en les avantsales de les unitats habitacionals. D'una banda, aquesta és una dada que alguns autors ja han apuntat a nivell teòric (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 152-153)⁷⁷³, i que altres semblen haver documentat feblement a través de la pràctica arqueològica (MATA *et alii*, 2005: 143⁷⁷⁴; ASENSIO *et alii*, 2006: 303, LÓPEZ *et alii*, 2011⁷⁷⁵: 82; MONRÓS, 2011: 17⁷⁷⁶;

⁷⁷³ Recentment, alguns estudiosos han apuntat la possibilitat que el bestiar menut (porcs, gallines i gossos) pogués rondar per l'interior del poblat, sobretot en aquells configurats a partir d'una plaça central, però la resta estarien estabulats a l'exterior en pletes fetes de materials periples, i tan sols hi serien introduïts per necessitats concretes (GARDEISEN, 2011: 54-55), com podrien ser els casos dels Estinclells, Anseresa d'Olius o la Moleta del Remei (MONRÓS, 2012: 289-290).

⁷⁷⁴ Segons aquests autors valencians, podrien existir unes estructures tipus corral a l'interior dels assentaments i vinculades a les unitats domèstiques, en les que hi hauria un petit grup d'animals cohabitant amb el grup familiar. Per ells, aquesta estabulació atomitzada a dins dels *oppida* no exclouria, ans al contrari, l'existència d'estructures col·lectives a l'entorn dels assentaments.

⁷⁷⁵ Per aquests autors, durant la primera edat del ferro a Olèrdola es documenten uns tancaments de grans espais, que estarien destinats a la concentració de ramats, unes pletes que tal vegada també es repetirien, en el mateix període, a la Serra de la Font del Cuscó (Avinyonet), al Puig de la Mola (Olivella), al Marge del Moro (Begues) i a Santa Bàrbara (Castellet i la Gornal), tots ells també a les zones penedesenques (MOLIST *et alii*, 2005: 165).

⁷⁷⁶ Per Meritxell Monrós, que realitzà una tesi doctoral sobre els espais comunals en els *oppida* ibèrics, el Departament 38 del Castellet de Bernabé, i un petit sector entre els àmbits 8 i 9 de Puigcastellet també podrien considerar-se estables de dins el poblat (MONRÓS, 2012: 290-291). I d'altra banda, un altre cop al cas de Lattes, semblaria que la plaça 123 d'aquell *oppidum* estaria destinada a l'estabulat d'animals en el segle IV ane, i també en un espai cobert de la zona 1 s'ha interpretat com un estable del segle V ane degut a la troballa de petjades de bòvid, èquid i oví (MONRÓS, 2012: 290).

DELSOL, 2016: en premsa⁷⁷⁷). Però d'altra banda, comptem amb les dades que ens aporta el jaciment, les quals es poden enfocar des de tres punts de vista diferents. Un primer argument seria la pròpia fisonomia i planta dels recintes domèstics, amb un pati que precedeix els àmbits d'habitació, el que pot induir a pensar en la presència reclosa d'algunes de les espècies (sobretot les de mida més petita). Un segon fenomen a considerar és la localització de restes òssies de suïd en edat fetal, el que podria indicar una reproducció animal en el mateix poblat i per tant, una localització, almenys transitòria, d'alguns dels individus del grup animal, tesi que ja s'ha defensat en altres *oppida* quan hi ha hagut la documentació d'animals nounats o infantils (DELSOL, 2016: en premsa; COLOMINAS, 2008: 222⁷⁷⁸). I finalment, cal tenir present els paral·lels més propers a la mateixa Cerdanya com és el cas de Llo. A partir de les dades que es recolliren d'aquella intervenció, i tenint en compte que la paret que circumda i delimita el poblat era de poca entitat (inferior a un metre de gruix), no essent vàlida per cap significació militar, els autors interpretaven el jaciment com un assentament de pastors transhumants, en què el mur de tancament serviria essencialment per estabular el bestiar i per protegir-se dels animals salvatges (CAMPAMJÓ, 1983: 138-154). Amb tota aquesta argumentació doncs, es pot pensar també que al Castellot es realitzaria l'estabulació parcial o total d'algunes de les espècies, recloent-les a l'interior de l'assentament. De totes maneres, com a tants altres supòsits, els tancats de bestiar en els *oppida* és una qüestió que s'hi haurà de continuar treballant, ja que els dubtes i interrogants que hi planegen encara són prou importants.

Totes aquestes dades que fan referència a l'economia ramadera s'han de posar en relació amb les que s'aporten des de l'altra jaciment ceretà excavat en extensió a la Cerdanya esmentat suara, i del qual s'han realitzat estudis faunístics, Lo

⁷⁷⁷ Nicolas Delsol ha treballat la zona al voltant de Toulouse i l'Alta Garona i allà hauria trobat traces de la cria i estabulació del porc en l'*oppidum* de Murcens (DELSOL, 2016: en premsa).

⁷⁷⁸ En l'anàlisi de la fauna trobada al jaciment de Mas Castellar de Pontós, i davant l'evidència d'alguns fragments de suïds corresponents a individus nounats, aquesta autora planteja la possibilitat d'una reproducció en el propi jaciment. I, com que el percentatge de nounats era relativament baix, podria estar indicant una molt reduïda mostra de pèrdues accidentals dels animals que es criaven a l'establiment, el que mostraria que el control d'aquestes pèrdues era un aspecte bàsic a tenir present.

Lladre de Llo. Tal com ha posat de manifest l'equip liderat per Pierre Campmajó des de l'inici dels seus treballs fins a l'actualitat (CAMPMAJÓ, 1983 i 2013), l'assentament de Llo compta amb diferents fases d'ocupació des de la prehistòria més recent fins al segle I ane. D'aquestes, les que tenen a veure amb el nostre treball són dos moments que ells situen en els segles VII-VI ane el primer, marcant l'inici d'allò que es considera la cultura material ceretana, i dels segles II-I ane⁷⁷⁹, en un moment en què el jaciment estaria plenament iberitzat. Els estudis faunístics⁷⁸⁰ que s'hi han realitzat també han mostrat una molt notòria presència de bovins, però també d'ovicaprins (en la fase del primer ferro una majoria substancial de caprins, com al Castellot), cavalls i suïds, que en la fase iberoromana es veuran incrementats percentualment, i altres espècies amb presència residual (gos i pollastre). En l'estudi determinava que de totes les espècies se n'aprofitava la carn i, com que moltes de les restes corresponien a individus d'edat avançada, es podia inferir unes activitats i explotacions secundàries (principalment làctiques i de reproducció sobretot amb els bòvids). Per tant, es conclouïa que l'indret de Llo estava ocupat tot l'any per pastors transhumants en qualsevol de les dues fases esmentades, i on les pastures tindrien un rol principal.

Però també podem comparar les dades amb totes les altres restes a Cerdanya, no faunístiques en aquest cas, sinó d'estructures i tancats que estan relacionats amb la probable estabulació dels animals. Ja des d'època del Bronze Final i Primer Ferro es detecta un important volum d'assentaments a mitja muntanya, disseminats pel territori, amb unes estructures que s'interpreten amb una multiplicitat de funcions, i dins d'aquestes també les que es lliguen al pastoralisme i als tancats estacionals dels ramats (BOUSQUET *et alii*, 2013: 186; MARTZLUFF *et alii*, 2014: 176; VIAL, 2009: 26). Però ja centrant-nos en el període que ens pertoca,

⁷⁷⁹ De fet, en la seva argumentació plantegen que aquella fase començaria a finals de segle III ane ja que relacionaven l'iberització dels ceretans amb els fets que se succeïen a partir de la II Guerra Púnica.

⁷⁸⁰ Les dades que s'exposen a continuació estan extretes de la monografia del jaciment realitzada pel mateix Pierre Campmajó (CAMPMAJO, 1983: 144-151) i de l'últim dels informes d'excavació realitzats (CAMPMAJÓ, 2013: 13).

la cabana 88 de l'Orri d'en Corbill, que l'equip dirigit per Christine Rendu va poder excavar, es va confirmar com un possible tancat del bestiar, utilitzat de manera estacional en el marc de la transhumància vertical, amb una datació d'entre els segles IV i II ane (RENDU, 2003: 248). I allunyant-nos una mica, a la zona del Goleró, l'equip de l'arqueòleg Josep M Palet va localitzar un tancat d'uns 30m també amb una cronologia del segle II ane (EUBA, 2008: 164-165). Per tant, l'activitat ramadera durant l'etapa iberoceretana a Cerdanya, és una de les principals, i una de les que té més manifestacions en el registre arqueològic. Tot i així, nosaltres considerem que en un mateix pla geogràfic i cronològic, les dades faunístiques que tenim del Castellot són sensiblement diferents de les dels altres assentaments comarcals. Ja hem vist com al Castellot els bòvids són sacrificats en edat adulta, signe inequívoc que d'ells se n'aprofitava la seva força, utilitzant-los com a animals de càrrega i de treballs forçats. I és aquí on radica la diferència. A Llo i a la majoria de llocs es considera una ramaderia vertical, centrada principalment en el bòvid, on l'objectiu fonamental és l'explotació del mateix grup pecuari. Tanmateix, al Castellot, l'objectiu final de la seva cria és la producció agrícola i l'augment de la seva productivitat. Així, el Castellot de Bolvir tindria unes activitats productives que girarien al voltant del desenvolupament agrícola, més que no pas a l'explotació ramadera, de la qual se'n podrien encarregar uns altres assentaments. I el mateix podríem dir del porc. En les etapes ceretanes del Castellot (i també succeeix a Llo) ens trobem amb un augment percentual dels taxons de suïd respecte als que es documenten a Llo en el Període del Bronze Final (CAMPMAJÓ, 1983: 145)⁷⁸¹. Tot i així, això no implicaria un augment de les activitats ramaderes transhumants, ja que la gestió i explotació del porc té un radi d'acció de molt curt abast (ARANEGUI, 2012: 196; COSTA/CASAL, 2014: 20). És més, ja hem vist que és probable que part d'aquesta gestió es realitzés en el propi *oppidum*.

⁷⁸¹ Aquest increment del porc en la fase ibèrica no és exclusiu de Cerdanya. Al litoral i al prelitoral de la zona ibèrica també es detecta a partir de l'Ibèric Inicial, i fins i tot en l'Ibèric Ple. I l'augment del porc és proporcional al descens dels ovis (LÓPEZ *et alii*, 2011: 83-84).

De totes maneres, Aquestes dades pel que fa a la tipologia animal representada en el registre, així com els percentatges que s'hi reflecteixen, vindrien a confirmar una especificitat en les activitats econòmiques a la Cerdanya centrades en l'explotació ramadera i en les activitats productives que d'ella se'n deriven. I en el cas del Castellot, reflectirien que segurament va esdevenir un assentament reproductor autosuficient, el que implicaria que s'hi duguessin a terme tota una sèrie de processos de treball, com el manteniment, la cria i reproducció d'animals, i la seva posterior explotació. També és possible pensar, en un context comarcal, en el manteniment d'una certa transhumància vertical (en els ovicaprins, per exemple), en què a partir de les particularitats de les estructures del Castellot, podríem veure-hi la gestió dels ramats des d'una perspectiva familiar, el que no impediria que s'ajuntessin pel pasturatge⁷⁸².

L'activitat tèxtil. En el marc de l'economia domèstica hem de parlar també de la producció tèxtil i manufacturera. En aquest sentit tenim evidències del filat i de l'elaboració de teixits, segurament amb la matèria primera animal (llana) i vegetal (lli i espart)⁷⁸³. Pel que fa al filat s'han recuperat un nombre important de fusaioles també a bona part de les habitacions (Àmbits VI, VII, VIII, XI, XII, XIII, XV), el que porta a pensar que aquesta seria una tasca que es realitzaria dins l'àmbit domèstic, tal com es pensa que succeïa a la majoria de places ibèriques del nord-est (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 106) en les que majoritàriament es localitzen aquestes peces ceràmiques escampades per totes les cases. D'aquesta manera, la realització de filats de llana seria una tasca més dins de les que es desenvolupen en la mateixa unitat familiar⁷⁸⁴, pràctica que s'estendria a una gran part de les llars.

⁷⁸² Aquest model de gestió ramader s'ha proposat en algunes zones del país valencià, on s'han documentat estructures d'estabulació a l'interior dels poblats (MATA *et alii*, 2005: 751-752).

⁷⁸³ Dels material amb què es feien els teixits no en tenim dades empíriques, però sembla prou acceptat que s'utilitzaven majoritàriament la llana, el lli i l'espart, a banda del cuir, en menor mesura (RUÍZ/MOLINOS, 1993: 178), i són els materials que pensem que es van emprar al Castellot.

⁷⁸⁴ Una altra tasca que s'associa a l'àmbit domèstic és la realització dels utensilis ceràmics a mà. Els pocs coneixements tècnics que requereix, la manca d'una clara estandarització tipològica i el fet de no haver de suportar unes altes temperatures, fan que es pensi que la seva fabricació es circumscriví a la unitat familiar, tal com han posat de manifest alguns estudis de síntesi (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 120-122 o PY, 2009: 280).

Ara bé, pel que fa a la producció de teixits, pot ser que tinguéssim unes dinàmiques un xic diferents. Ja hem vist que n'hem trobat clars indicis en els Àmbits IV i VI, però també hem constatat que en aquesta darrera finca l'activitat finalitzà en el marc d'unes reformes que comportaren la unificació de la casa amb l'Àmbit VII. Per tant, o hi va haver un canvi en el lloc de producció (de l'Àmbit VI a l'Àmbit IV), o va coexistir l'activitat en els dos àmbits en un primer moment per passar després a desenvolupar-se només a l'Àmbit IV. Sigui com sigui, el que per nosaltres sembla força evident és l'especialització de la producció tèxtil dins del Castellot, amb l'existència d'uns teixidors dedicats exclusivament a tal efecte, i ubicats a la part central del barri de migdia⁷⁸⁵.

Dins de la producció de teixits no hem de menystenir la producció de peces de cuir. L'anàlisi d'alguns fragments d'ossos ha detectat l'extracció de la pell de l'animal (COLOMINAS, 2014). Un possible ús de la pell podria ésser la d'elaboració de peces de roba.

La metal·lúrgia. I ja hem vist que també cal considerar la producció metal·lúrgica com a una de les activitats econòmiques de l'*oppidum*. Així, a dues zones del jaciment, a l'Àmbit IX i a la zona central, s'han pogut excavar estructures que clarament responen a fornets de producció metal·lúrgica o a activitats vinculades. Però també, i per altra banda, s'han recuperat rebutjos de ferro en un gran nombre i arreu del jaciment, ja sigui en estrats propis de la fase ceretana, com en els nivells formatius i en el farciment de sitges de la següent. La presència d'aquestes restes amorfes del metall, sense treballar, indicaria una producció centrada en la transformació del ferro, que indubtablement cal ubicar a l'interior del poblat, però que en aquesta fase no podem emplaçar a cap lloc concret.

⁷⁸⁵ En alguns casos s'ha relacionat la presència de telers amb la mà d'obra femenina (BELARTE *et alii* 2009: 118). En el nostre cas no estem en disposició de concretar aquesta diferenciació del treball per sexes, ni en tenim cap indicatiu tampoc.

Amb les dades recuperades de les dues zones, d'altra banda molt fragmentades i inconnexes, no hem aconseguit esclarir com es desenvolupaven els processos tecnològics ni a quins espais. Però hem de pensar que a l'*oppidum* s'hi desenvoluparien les últimes fases del procés de depuració del metall i de forjat de l'objecte.

Així mateix, les dades del Castellot s'han de posar en relació amb les que ens provenen a nivell comarcal, però també les que tenim des d'un marc transpirinenc, ja que pensem que el desenvolupament de la metal·lúrgia del ferro és un fenomen que va transcendir la pròpia comarca cerdana, fent-se extensiva a bona part de les muntanyes pirinenques orientals. Dins un pla comarcal, podem citar el jaciment del Pla de la Creu, en què s'ha localitzat un gran bloc de mineral de ferro en contextos dels segles VII-VI a. n. e., que provaria la importància metal·lúrgica de l'assentament, i l'explotació de la falda mineralògica del Carlit ja en aquells segles (VIAL, 2009: 11 i 68)⁷⁸⁶. I en un pla més general, des d'època antiga es té documentada l'explotació del ferro del Canigó. Recentment, els treballs de Gabriel Munteanu a la zona minera de Saint André de Baillestay han determinat que aquest ja s'hauria explotat des d'època preromana (MUNTEANU *et alii*, 2016: en premsa)⁷⁸⁷. I també al sector més occidental dels Pirineus catalans, a la zona del Parc Nacional d'Aigüestortes s'han excavat estructures d'enriquiment de ferro que ofereixen una cronologia centrada en els segles IV-I a. n. e. (ERMENGOL/PÈLACHS, 2016: en premsa). Per tant, la localització d'uns tallers metal·lúrgics al Castellot van en consonància amb un incipient desenvolupament i explotació de la mineria del ferro i de la seva posterior siderúrgia, la qual evidentment, arribarà a uns tractaments exponencials durant l'etapa republicana.

Pel que fa a un context més general dins del món ibèric, la localització de tallers metal·lúrgics, sobretot de ferro, és un fenomen ben habitual en els jaciments del

⁷⁸⁶ No tenim dades cronològiques de les mines de ferro i coure de la Cirera de Llo. Però la seva relativa proximitat a l'assentament (a menys d'un kilòmetre lineal) fan molt suggerent pensar que ja hagués pogut estar explotada en època antiga.

⁷⁸⁷ De fet, se sap que el ferro del Canigó ja s'hauria explotat des de l'*oppidum* de *Ruscino* almenys des del segle III a. n. e. (BÉNÉZET *et alii*, 2015: 256).

nord-est. Per posar uns exemples, als *oppida* dels Estinclells de Verdú (ASENSIO *et alii*, 2009, 137), a les Maleses de Montcada i Reixac (DURAN/HIDALGO/MOLY, 2013), a Ca n'Olivé de Cerdanyola (FRANCÈS *et alii*, 2005, 502-503), a Ullastret (MARTÍN, 2005: 331), a La Bastida de les Alcuses de Moixent (BELARTE/BONET/SALA, 2009, 115), al Turó de la Font de la Canya (LÓPEZ *et alii*, 2015: 88-89), o a l'establiment rural especialitzat de les Guàrdies del Vendrell (RIGO/MORER, 2007), entre molts altres, existeixen tallers amb una producció d'objectes de ferro en l'ibèric ple, alguns dels quals amb un registre arqueològic molt similar al que es localitza al Castellot.

L'activitat comercial. I ja a un nivell intermunicipal i supracomarcal, hem de parlar de les relacions comercials que s'estableixen, no només entre els ceretans, sinó amb les comunitats veïnes, tant de les terres catalanes com de les regions ibèriques més septentrionals, ja dins del territori francès. En aquest sentit val a dir que no comptem amb un gran volum de peces importades, però sí suficients (i, el que és més important, prou significatives), per parlar de relacions comercials amb altres comunitats extracerdanès, relacions que d'altra banda, i per ser honestos, s'han de quedar al terreny de l'excepcionalitat. Ja dèiem que la gran majoria de material ceràmic d'aquesta fase correspon a ceràmiques autòctones realitzades a mà⁷⁸⁸, les quals es localitzen quasi exclusivament en la majoria dels estrats d'aquest moment. Tanmateix, també hem recuperat un petit lot de ceràmiques comunes ibèriques realitzades a torn, i un petit nombre de ceràmiques d'importació.

Pel que fa a les primeres, en el registre dels estrats on hi són presents sempre oscil·len en uns percentatges d'entre el 2 i el 5%, amb alguna excepció d'alguns nivells que poden arribar al 8 o fins i tot al 19%⁷⁸⁹. Aquest reduït nombre ens porta a considerar que les ceràmiques ibèriques a torn no eren pròpies del jaciment en

⁷⁸⁸ La producció de les anomenades "ceràmiques a mà" no necessita de processos tan elaborats ni instal·lacions tan sofisticades com les realitzades a torn, i es creu que serien produccions realitzades a escala domèstica (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 120-122).

⁷⁸⁹ Es tracta de nivells que es corresponen amb farciments de sitja en un cas (ue 453), o en possibles reparacions de nivells d'ús en altres (ue 566).

aquesta fase, i la seva obtenció es devia a intercanvis comercials amb altres zones de l'interior català, o de les planes rossellonenques.

Fons de copa del Taller de Roses recuperada del Castellot

I pel que fa a les ceràmiques i materials més luxosos, d'importació en qualsevol cas, tenim la presència d'un fragment d'àtica, pròpia del segle IV ane, cinc fragments de vernís negre dels Tallers Occidentals (dos del taller de les Petites Estampilles, un del taller de les Tres Palmetes sobre estries i dos més de Roses), amb una cronologia de finals de segle IV ane o primera meitat de la tercera centúria, fragments de la ceràmica dita "de vernís roig ilergeta", amb una cronologia de producció dels segles III-II ane, però que en el nostre cas s'ha localitzat en nivells de la tercera centúria, i el fragment de ceràmica ibèrica estampillada també dels segles IV-III ane⁷⁹⁰.

⁷⁹⁰ A aquests fragments se'ls podria afegir el fragment de copa Càstulo, també del segle IV ane, i del taller de Roses, del segle III ane, recuperats en excavacions de Llívía (OLESTI, 2005: 293), el

Amb aquests elements es pot proposar uns contactes comercials com a mínim en dues direccions. D'una banda, almenys des del segle III ane amb el món ilerget a través del riu Segre, a partir de la qual s'introduirien les ceràmiques de vernís roig ilerget⁷⁹¹. I de l'altra, i com a continuació natural d'aquesta, amb el món ibèric del Rosselló-Llenguadoc a través del coll de la Perxa, i a partir de la qual arribarien els objectes de les zones més septentrionals i per què no, els que es vincularien a Empúries i al seu *hinterland* d'influència. Altres possibles vies de penetració comercial que no es poden descartar serien a través de la vall de Llo, enllaçant amb les comarques del Ripollès-Garrotxa (i en última instància amb l'àrea d'influència emporitana)⁷⁹², la via que enllaça amb el Berguedà a partir de la vall de l'Inglà, i també la que comunica amb la vall de l'Auda a través del coll d'Ares i el Capcir⁷⁹³.

La hipotètica relació comercial que pogués existir entre l'*oppidum* del Castellot i els pobles ibèrics del Rosselló i fins i tot de les tribus celtes limítrofes, s'ha de relacionar amb les troballes fortuïtes de monedes gal·les d'imitació en el Tossal de Baltarga, i una trobada per nosaltres en context arqueològic, que engloben tot el segle III ane (CAMPO/MERCADAL, 2009; OLLER/MORERA, 2014), però també amb la clara importància que adquirirà la ruta del pas pirinenc a partir de principis de segle II ane. De fet, és documentada una gran circulació monetària de dracmes a

fragment de *Kantharos*, també del segle IV ane, recuperat del jaciment del Tossal de Baltarga i que posteriorment hi farem referència (OLLER/MORERA, 2014), o el fragment de peça pseudojònica recuperada de la Coma Peronella (LUAULT, 2016, en premsa).

⁷⁹¹ Aquesta via tindria una correspondència clara al vessant sud prepirinenc, en les conques baixes de la zona dels Pallars, on recentment s'han identificat i excavat diferents jaciments ibèrics que provarien una iberització de les entrades de les valls des del segle IV ane (PIERA/PANCORBO, 2006, ARCOS *et alii*, 2010: 10-11, ARCOS/BELMONTE, 2011; GARCÉS/REYES, 2015). I dins d'aquest, es pot destacar el del Serrat dels Espinyers, molt a prop de la futura Aeso, on es va recuperar un notable volum de fragments decorats en vernís roig ilergeta (ARCOS *et alii*, 2010: 10-11).

⁷⁹² Tal vegada l'existència d'aquesta via es podria enllaçar amb els pobles dels ausoceretes, mencionats en el periple d'Aviè, i que alguns autors han donat validesa partint de les estretes relacions que hi podrien haver entre ausetans i ceretans (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 37).

⁷⁹³ La hipòtesi sobre les probables vies de penetració comercial a la Cerdanya durant la protohistòria ja va ser proposada per un equip d'arqueòlegs cerdans (ALIAGA *et alii*, 1998a: 215). En aquell article es teoritzava amb quatre possibles vies de penetració per als materials d'importació: la via del Rosselló a través del Coll de la Perxa, la de la vall de l'Auda pel coll d'Ares, la del Ripollès-Garrotxa a través de la vall de Llo, i la de la vall de l'Inglà enllaçant amb el Berguedà.

la zona entre el colze del riu Garona i la costa mediterrània a partir de mitjans de la tercera centúria (RANCOULE, 2005: 64; CALLEGARIN *et alii*, 2013: 204), en el marc de la gran producció d'emissions de moneda d'argent dels gals del sud-est (HIRIART, 2009: 383; OLIVIER, 2010: 56), i que tindrà una enorme influència territorial en el context d'una economia comercial d'intercanvi que també podria incloure el corredor cerdà. Cal pensar que les vies de penetració serien les valls de l'Auda, o del Têt, travessant el coll de la Perxa.

Semblaria que la definició de la ruta transpirinenca ultrapassant el territori cerdà, articulant unes xarxes comercials com a mínim en sentit nord-sud (i a partir dels segles IV-III ane de ben segur participant-hi) ja s'hauria iniciat uns segles abans, en els VII-VI ane, moment en què es formen diferents grups culturals com el Segre-Cinca, el Mailhacià, el Llenguadoc-Empordà, o el propi grup cerdà. D'aquests grups, un dels millors coneguts és el mailhacià, amb centre a Mailhac-Aude, molt arrelat i amb clares influències dels prepirineus catalans, el qual va tenir contactes amb els mercaders fenicis travessant les valls prepirinenques⁷⁹⁴ (Pons, 2005: 78). És ben segur que aquests primers contactes només consistirien en alguns agents comercials, passavolants que de manera transitòria circulaven per les terres ceretanes, però que amb el temps haurien definit una ruta comercial que enllaçaria l'interior català amb les valls franceses del sud-est, amb el Segre i les valls de l'Auda i el Tet com a eixos vertebradors.

5.3.1.4.2.4. Alguns aspectes socials

A partir d'aquestes dades que hem presentat, no només les pròpiament descriptives i urbanístiques sinó també les que provenen de les relacions econòmiques, comencem a tenir elements per conèixer alguns aspectes socials de la comunitat ceretana del Castellot en els segles IV-III ane.

⁷⁹⁴ Per alguns autors sembla que els contactes principalment s'esdevindrien a partir de la costa tal vegada remuntant els rius importants, tot i que no exclouen els contactes amb el rerepaís i fins i tot, amb les costes atlàntiques, i tot i així reconeixent afinitats molt netes a banda i banda dels Pirineus català i francès (GAILLED RAT, 2006: 165-168)

Primerament, la sola consideració d'*oppidum* del Castellot ja ens està inferint uns primers signes de diferenciació social, ja que molts autors han mostrat que en els assentaments denominats *oppida* només hi residiria una part de la població, possiblement designada en funció de factors socials, ideològics o de representativitat⁷⁹⁵. Això implicaria que s'hagués creat una xarxa d'assentaments interdependents amb unes connotacions polítiques i econòmiques que caldria considerar. I en aquesta xarxa, a les capitals i enclavaments més importants hi residirien les elits i els seus depenents.

Des del punt de vista més domèstic, semblaria que ens trobem davant d'una societat força igualitària, sense massa diferència de classes pel que fa a la riquesa i l'estatus, ja que la majoria de finques són de dimensions similars⁷⁹⁶. Tanmateix, dins d'aquesta aparent homogeneïtat s'observen alguns trets diferencials que poden resultar reveladors d'una certa estratificació social a dins mateix del propi *oppidum*. Un primer element és la diferència en les dimensions de les finques del "barri meridional" i les del "barri de llevant". En el primer cas, les finques (prenent l'avantsala i la sala principal conjuntament) ocuparien unes superfícies d'entre 63 i 93m², tot i que la major part estarien compreses entre els 70 i 77m². Contràriament, les cases del barri de llevant mostren unes superfícies que poden oscil·lar entre els 32 i els 45m². Desconeixem a què pot respondre aquesta diferent grandària de les cases a un i un altre sector del jaciment. Potser a una diferent condició social dels seus habitants? Potser a unes funcionalitats i especialitzacions productives diferents? Potser a una barreja de tot plegat? Segurament aquesta darrera podria ser una bona resposta. A nosaltres no se'ns escapa que aquesta diferent disposició i ocupació dels espais ha de tenir una correspondència social determinada, i que a hores d'ara encara no sabem escatir. I també hem vist com a moltes de les finques meridionals s'observa una clara especificitat funcional (tèxtil

⁷⁹⁵ El desenvolupament d'aquesta idea es pot trobar, per exemple, a GARCIA, 2005: 204; a SANMARTÍ, 2005: 716-717; SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 53; o a RUIZ/MOLINOS, 1993: 192-194

⁷⁹⁶ Si bé és cert que només coneixem les dimensions reals de tan sols 6 estances, de gairebé totes en sabem l'amplada, essent aquesta força similar en gairebé tots els casos.

en els Àmbits IV i VI, metal·lúrgica a l'Àmbit IX, potser emmagatzemadora a l'Àmbit III?). Per tant, podria ser que efectivament les majors dimensions de les cases responguessin a aquest doble motiu. De fet, a altres jaciments ibèrics també s'observen "barris" de cases diferenciats amb grandàries i dimensions també diferents. Un exemple seria el jaciment dels Estinclells. De quasi la vintena de cases documentades a l'*oppidum*, un primer tipus seria més simple i de planta quadrangular, d'uns 10-12m², un segon tipus seria de planta trapezoïdal, dividida en dues estances, d'entre 20 i 40m², i finalment un tercer tipus (cases 1-6), també de planta trapezoïdal i de 3-4 estances, amb unes superfícies d'entre 50 i 60m² i amb un probable pis superior (ASENSIO *et alii*, 2005: 470). Els autors que han treballat en aquell jaciment no aconsegueixen de veure-hi els motius socioeconòmics de les diferències en l'urbanisme domèstic, més enllà de constatar en les cases més grans una especialització productiva dels diferents espais (ASENSIO *et alii*, 2009).

I un segon element seria la rellevància que té i adquireix l'Àmbit VI al llarg d'aquest període. Aquesta és la finca més gran de totes les documentades, amb una amplada de 8.1m i una superfície que podria arribar als 93m². Però ja hem dit que a partir d'un cert moment va quedar ajuntada amb la casa veïna, l'Àmbit VII, esdevenint un sol edifici de més de 160m². És obvi que després d'aquesta reforma (però potser ja abans es podia considerar) la nova unitat domèstica serà el reflex de la diferenciació social dels personatges que hi habiten. També en aquest sentit, hem de pensar que és a l'Àmbit VI on s'ha localitzat l'únic sacrifici animal de tipus ritual, i que és precisament en aquest àmbit on es realitzarà la porta monumental d'entrada al poblat en la següent fase. I per tant, pot ser suggerent pensar que allà on existia una casa de més prestigi (si més no la més gran) és la que servirà per escenificar la nova realitat de la fase següent, essent aquella estança la que servirà per donar pas a un nou ordre urbanístic (amb la construcció de la porta i les torres).

Dit això, reconeixem que la visió general arquitectònica que desprèn l'urbanisme del Castellot és d'una clara uniformitat, avalada per una homogeneïtzació en la cultura material, el que tal vegada podria indicar un cert caire igualitari en termes de condició socioeconòmica. De fet, l'homogeneïtat en les dimensions de les cases ha estat pres com un argument definitori per no considerar les desigualtats socioeconòmiques entre els seus habitants, i això es correspondria amb aquells grups on l'organització social i productiva encara estan basats en la família i en la cooperació entre elles. I que tanmateix, la manca d'evidències de jerarquització social no exclouria presència d'un cap polític o religiós (BELARTE *et alii*, 2011: 96).

El cabdillatge i els llinatges de poder. El que és indubtable és que, a banda de l'aparent uniformitat urbanística general, comptem amb tot de dades i d'indicis que ens permeten aprofundir en aquesta societat ceretana del Castellot, des del punt de vista organitzatiu i jeràrquic, i també de divisió del treball i dels mitjans de producció. Primerament, i si en fixem amb la condició de l'*oppida*, és evident que és un assentament que trenca amb el model d'ocupació del territori existent fins aquell moment, i que per la seva consecució requereix un elevat grau organitzatiu i de lideratge. Cal tenir present que les grans obres necessàries en la formació de l'*oppidum* (la realització del fossat, el bastiment de l'arc emmurallat i els espais domèstics, etc.), requereix el treball d'un gran nombre de persones i de recursos materials (localització de les matèries primeres, transport, materials de construcció, logística dels recursos hídrics...), els quals, evidentment, s'han d'enquadrar dins d'una organització de producció que ha d'estar guiada i coordinada en sentit vertical. És precisament per això que pensem que al Castellot devien existir ja en el segle IV ane, les figures del cabdill i dels caps gentilicis, les quals segurament van tenir un paper cabdal en la gestació del poblat, tant pel que fa a la planificació com en l'execució. De fet, des dels models teòrics de formació i evolució de les societats complexes, i en el cas del món ibèric del nord-est en particular, es creu que és precisament en el moment de gènesi dels *oppida* quan s'enforteixen els lideratges, els quals posteriorment esdevindran els llinatges de

poder⁷⁹⁷. I és precisament la construcció de les grans obres (muralls, fossats, entramat urbà,...) que deixa entreveure l'existència d'una autoritat jeràrquica que controla els treballs, i un reagrupament de la comunitat al voltant de cabdills o caps de família en possessió d'un rol important en l'organització i redistribució de béns (ISOARDI, 2009: 73). De fet, aquesta diferent condició social es veuria reflectida a nivell arqueològic almenys en una finca de majors dimensions que les altres. Així, és indubtable l'existència d'un petit grup diferenciat socialment en un sentit jeràrquic. Ara bé, desconeixem si es podria extrapolar a un nivell econòmic en termes d'una major riquesa i de major facilitat en l'accés als béns de producció, ja que si fos així, s'hauria de veure reflectit en el registre material. I malauradament, a la casa de majors dimensions (Àmbit VI) no s'han detectat diferències en els materials arqueològics.

Una dada fòssil que ens podria donar arguments en aquest sentit és la presència al Castellot de restes de fauna de cavall en un nombre que no és menyspreable, ja que sovint es considera que la presència d'aquest animal en els jaciments és indicativa de l'existència d'una elit dirigent, en tant que el cavall es relaciona amb la simbologia de poder⁷⁹⁸. I una altra podria ser precisament la relativa poca presència de materials d'importació, els quals no deixen de ser sinó béns de prestigi per a la comunitat. Sovint s'ha pensat que la possessió i distribució d'aquests objectes procura autoritat i posició d'avantatge als seus tenidors, el que permet consolidar la fidelitat dels altres membres de la comunitat (SANMARTÍ, 2005: 717-718). De fet, es creu que el poder de les elits en aquests moments formatius no es fonamentaria tant en les riqueses materials ni en la possessió o no dels béns de producció, sinó que es recolzaria més en els aspectes ideològics i en la

⁷⁹⁷ Aquestes tesis són les que es mantenen, per exemple, pel Llenguadoc occidental (DE CHAZELLES, 2005: 243), a la zona de l'Empordà (MARTÍN, 2005: 327), per la llergècia (GARCÉS, 2005: 422-423), o pel territori de la França meridional (ISOARDI, 2009: 73; GARCIA, 2009: 62-64).

⁷⁹⁸ Per exemple, segons Lídia Colominas, el cavall donaria un estatus de riquesa a la persona que el posseeix: "El poc nombre de restes i la participació en pràctiques sociopolítiques evidencia que el cavall tenia una importància singular i diferenciada respecte als altres animals domèstics, que el condueix a ser un element de prestigi social, relacionat amb el poder i més tard amb la guerra" (COLOMINAS, 2008: 229).

capacitat de manipulació simbòlica (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 53), els quals no deixen tantes traces en el registre arqueològic.

Diferenciació i especialització. Però a part de la jerarquització social que hi pogué haver en termes de cabdillatge, també hem vist com ja en aquest moment es produeix una incipient especialització en el treball i potser també en una diferenciació de tasques per gènere. Proposem que existirien uns telers als Àmbits IV i VI, i això indicaria un procés productiu exclusiu que segurament donaria servei a bona part de la comunitat. No creiem que els coneixements tècnics fossin compartits per la població i els telers actuessin de forma comunal, sinó que més aviat cal pensar en un personal especialitzat en la pràctica del teixit. Però també és aplicable pel que fa a la metal·lúrgia, documentada en l'Àmbit IX i a l'espai central. El procés per a l'obtenció d'eines de ferro sí que requereix uns importants coneixements tècnico-productius, ja que utilitzava un sistema similar a les fargues, i de ben segur seria una feina especialitzada i exclusiva⁷⁹⁹. Per tant, tenim unes primeres dades que ens demostren una incipient divisió del treball, tot i que també és probable que encara romanguessin molts espais on pervisqués una concepció comunitària dels treballs, sobretot pel que fa als aspectes constructius. De fet, pensem que, a pesar d'aquestes incipients mostres d'especialització, la polivalència continuaria sent una norma, i en la societat ceretana del Castellot encara flueixen les contribucions col·lectives, com uns processos de serveis recíprocs que reforcen la cohesió social. Així, una majoria de les tasques encara serien compartides per la comunitat, i algunes funcions serien inexistents o certament simbòliques, com podrien ser les transaccions de mercat. Ja hem vist les poques importacions documentades, el que ens porta a pensar en una societat amb un autoabastiment elevat (almenys en termes comarcals), on tal vegada encara no hauria sorgit la figura del comerciant, i per tant, la tinença de segons quins objectes estaria reduïda a unes poques mans.

⁷⁹⁹ De fet es considera que el coneixement de la metal·lúrgia del ferro és una de les característiques fonamentals del sistema tecnològic dels ibers del nord-est en general, i en aquest sentit, la cultura ibèrica naixeria lligada a la seva utilització durant els segles VII i VI a.n.e (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 92).

En aquest sentit, alguns autors han proposat que amb l'aparició dels emplaçaments que es poden considerar *oppida*, entre finals de l'Edat del Ferro i principis de període ibèric antic, es començaria a accentuar una separació sexual dels treballs. Així, i davant la necessitat de la força física, algunes tasques passarien a ser realitzades tan sols pels homes (traginar pedres per a la construcció, martelleig en la forja, premsat,...)⁸⁰⁰, mentre que altres ho serien pel gènere femení, com podrien ser la cria dels més menuts, la producció d'utensilis ceràmics a mà⁸⁰¹ o el filat. Tanmateix, també és cert que no hi ha molts elements per contrastar aquestes teories, moltes vegades provinents de l'anàlisi de les fonts antigues, dels estudis de les necròpolis o de l'etnografia. I de fet, algunes de les propostes, com podria ser el cas del filat, han estat recentment qüestionades. La troballa de fusaioles a la gran majoria d'estances ha fet pensar tradicionalment als investigadors que aquesta era una activitat realitzada en l'àmbit domèstic de cada unitat familiar, i majoritàriament per les dones. Estudis recents efectuats a partir de la presència de fusaioles a les necròpolis, indicaria que aquesta diferenciació no és del tot clara, i que no s'hauria d'excloure que el filat també fos realitzat pels homes (RAFEL, 2008: 132-133)⁸⁰².

La religiositat. Finalment, caldria destacar un últim aspecte pel que fa a la societat, que és el que té a veure amb la ritualitat i els fenòmens de litúrgia, i que segurament s'hauria d'enllaçar amb el primer concepte que hem desenvolupat referent als lideratges de la comunitat, les tinences de poder i la seva justificació d'acord amb unes creences màgiques i supraterrènals. Del Castellot hem documentat alguns elements que ens remeten a una ritualitat efectiva de la comunitat. Sense anar més lluny, un primer factor podrien ser la recuperació de

⁸⁰⁰ GARCÉS, 2001: 122

⁸⁰¹ Tal com hem dit, aquesta és una pràctica que segurament quedaria dins l'esfera domèstica, i per alguns investigadors aquestes tasques serien realitzades per les dones (PY, 2009: 280).

⁸⁰² Segons aquesta autora, tradicionalment la presència o absència de segons quins elements a les tombes de les necròpolis ibèriques (armes, utensilis domèstics,...) permetia pensar en una diferenciació sexual d'algunes tasques, sobretot les que es referien als aspectes militars, però també a altres activitats tan domèstiques com podia ser el filat, ja que les fusaioles apareixien majoritàriament en tombes femenines. El reestudi de les necròpolis efectuat per aquesta autora mostrava que aquesta distinció no era prou clara i que per tant no es podien assimilar els conceptes dona i filat d'una manera tan definitòria.

dues destrals de pedra polida, i d'un ganivet de sílex, propis d'etapes neolítiques i de l'Edat del Bronze. Els tres objectes, localitzats en estances diferents, han aparegut sense mostrar signes d'haver estat utilitzats, i per tant semblarien que haurien adquirit un caràcter votiu per la seva pervivència en el temps. De fet, alguns autors fan un pas més, considerant que les destrals polides tindrien uns fins profilàctics, de protecció de la comunitat i garants de la seva felicitat (CHAURISSERIE-LAPRÉE, 2011: 189). Això els atorgaria una dimensió que les situaria a l'esfera de la religiositat i de les creences. També, el reduït nombre de peces recuperades, dues, ens portaria a pensar que eren uns elements exclusius a alguns membres de la comunitat.

Destral de pedra polida recuperada al Castellot de Bolvir

Un altre element podria ser la gran llar de foc identificada a l'Àmbit XI, a la cantonada de llevant, de quasi 2m de diàmetre. Aquesta estructura no ha estat excavada completament (ni l'àmbit on està ubicada), i per tant no coneixem el

context més immediat on s'inscriu. Tanmateix, per les seves grans dimensions és possible pensar que es tractaria d'una estructura de combustió que donaria servei a més d'una unitat familiar, tal com s'ha determinat en altres jaciments. Com que el sector no ha estat excavat completament, no és descartable que formi part d'un conjunt polihabitacional que seria residència d'unitats familiars més complexes pel que fa a l'extensió, i que si fos així, entroncaria amb la presència d'un edifici residencial del tot diferenciat que seria seu d'aquells líders tribals als quals fem referència. Tanmateix, existís o no aquest edifici de residència familiar, pensem que ens trobaríem davant d'un espai amb finalitats rituals, tal vegada inserit en un recinte amb rellevància religiosa, o si més no, que donaria un servei (culinari?) que ultrapassaria l'estrictament familiar. Aquestes pràctiques col·lectives estan documentades en època ibèrica, i sembla que es vincularien a una ritualitat on es mostrarien signes de diferenciació social (BUXÓ *et alii*, 2010: 83).

Vista zenital de l'Àmbit XI al final de la intervenció on s'observa la gran llar de foc documentada

I un últim fenomen que ens remet a una esfera religiosa de la societat, el trobem en els enterraments i deposicions rituals. Al Castellot fins al present en tenim dos exemples. El primer és l'enterrament faunístic localitzat a l'Àmbit VI, possiblement relacionat amb la construcció de la porta monumental, per tant amb una cronologia de mitjans de segle II ane. I el segon és la deposició de materials ceràmics en l'Àmbit XIII, relacionada amb la porta d'entrada en la primera fase, i amb una cronologia relativa del segle IV-III ane. És aquest segon cas el que s'adscriu a la fase que estem tractant i del qual es poden extreure dades sobre el particular. En l'ofrena vam recuperar un gresol i dos vasos bicònics de petites dimensions de tradició indígena que estaven acuradament agrupats i enterrats en el nivell de circulació. Es tenen documentats dipòsits d'objectes des del segle VII ane, a la fortalesa dels Vilars, i a partir d'aquest moment, se'n localitzen per tota la zona ibèrica (al Castellet de Bernabé⁸⁰³, Sant Sebastià de la Guarda⁸⁰⁴, al Mas Castellar De Pontós⁸⁰⁵,...). Els estudis recents mostren que les petites fosses amb utensilis ceràmics enterrats denotarien uns rituals domèstics, que es vincularien a fenòmens propiciatoris, supersticiosos i talismànics (BELARTE/DE CHAZELLE, 2011: 176), i on hi ha una clara vocació de protegir l'espai domèstic o els seus habitants, en comunió amb una divinitat o amb les forces de la natura (ROURE/PERNET, 2011: 269). Tanmateix, la petita fossa potser no s'hauria realitzat sota l'esfera domèstica, sinó que podria correspondre a una litúrgia de tipus comunitari, ja que està ubicada en una estança relacionada amb l'entrada al poblat. Així, pel fet d'estar situada just a l'entrada del poblat, i no havent documentat altres estructures pròpies de les unitats domèstiques (llar, blocs de fonamentació, ...), proposem que l'estança tindria uns usos rituals. Conseqüentment, els actes litúrgics que s'esdeveniren en la deposició sacra dels utensilis no restarien emmarcats en l'esfera domèstica, sinó que segurament abastaren el conjunt de l'*oppida*, i s'haurien de relacionar amb la presència de la porta d'entrada a l'assentament.

⁸⁰³ BONET *et alii*, 2011: 213.

⁸⁰⁴ A una habitació datada a la primera meitat del segle IV ane, es van localitzar enterrats nou vasets de ceràmica grollera de cuina, tots de característiques molt similars (BURCH *et alii*, 2008: 142). Tant la cronologia com la tipologia dels atuellés coincidiria amb els localitzats al Castellot.

⁸⁰⁵ BELARTE/DE CHAZELLE, 2011: 176.

Per tant, tenim uns primers indicis que ens demostren una incipient religiositat i l'aparició de certs trets de ritualitat, el que a nivell social ens marcaria una clara diferenciació i que, per a molts autors, s'hauria de relacionar amb la pervivència de les estructures de poder del mateix assentament.

5.3.1.4.2.5. Justificació cronològica

La cronologia general que proposem per a la fase iberoceretana es fonamenta bàsicament en els criteris estratigràfics derivats dels materials ceràmics recuperats, en les datacions relatives provinents de les tipologies estructurals, i sobretot en els estudis de radiocarboni realitzats, al que s'ha de sumar els arguments de tipus contextual.

Estudis de carboni 14. Pel que fa a aquest darrer aspecte, s'han realitzat diferents estudis radiocarbònics. Unes primeres anàlisis es realitzaren l'any 2009 en una mostra recuperada de la rasa de fonamentació de la muralla, que oferí un ventall cronològic d'entre el 398 i el 353 ane, per tant, centrat en la primera meitat de segle IV ane. I també se'n realitzà un altre en el rebliment d'una de les sitges, que va oferir una cronologia prou àmplia d'entre el 331 i el 203 ane⁸⁰⁶. I d'altra banda, durant el període 2011-2013 es feren noves datacions ràdiocarbòniques. De les que afecten el període ceretà podem citar la que es realitzà en un carbó de la rasa de fonamentació d'una de les torres romanes, oferint un marc temporal del 390 al 200 cal ane⁸⁰⁷. Una segona es realitzà en una cubeta reblerta de materials de rebuigs d'un possible taller metal·lúrgic, amb uns resultats de 400-209 cal ane. I la tercera es realitzà en un nivell de destrucció de l'Edifici III republicà, amb una forquilla de 515 a 210 ane.

⁸⁰⁶ De totes maneres, es va poder acotar la cronologia de la seva amortització per la presència d'un plat de Lamboglia 36 en Campaniana A, el que situava la cronologia en els últims decennis de la tercera centúria o principis de la següent.

⁸⁰⁷ De totes maneres, a partir de tota una sèrie d'arguments que desenvoluparem en parlar de la fase següent, pensem que la construcció de les torres i del cos de guàrdia s'hauria efectuat en un moment a l'entorn de mitjans de segle II ane

En definitiva doncs, els resultats que es deriven dels estudis radiocarbònics marquen que l'*oppidum* es podria haver bastit entre finals del segle V i l'ocupació es perllongaria ininterrompudament fins a enllaçar amb les reformes de l'etapa republicana.

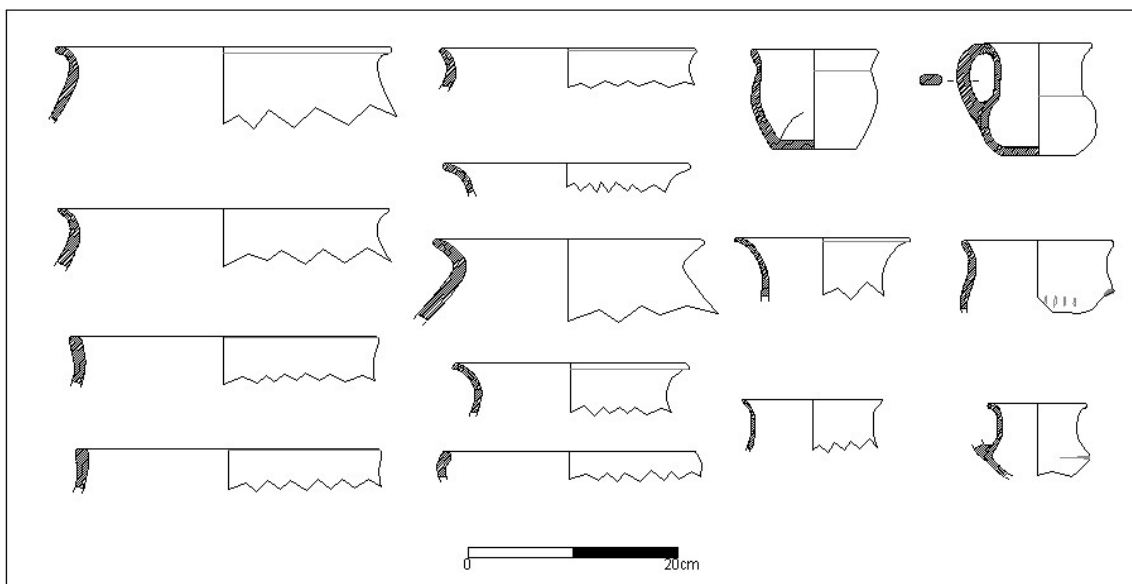
Les tipologies constructives. Pel que fa a les tipologies, els treballs arqueològics han confirmat que les estructures que es basteixen en aquesta fase (siguin de fortificació o de caràcter domèstic) disten molt de les realitzades en l'etapa iberoromana (on es documenta l'ús majoritari de la pissarra, sovint disposada horitzontalment) i d'època medieval, on quasi totes les estructures presenten un parament en pseudo *opus spicatum*. Els murs es basteixen amb còdols calcaris quasi exclusivament, de mides diferents però amb una primera filada de dimensions considerables, i lligats amb argila. Les parets de les cases són fetes amb un doble parament de còdols, i un rebliment intern, també de pedretes petites, els quals conformen unes amplades que oscil·len entre els 65 i 75cm. En les etapes posteriors ni els materials constitutius, ni les dimensions i gruixos de les estructures tornaran a ser amb el mateix format. Aquesta caracterització estructural ens ha permès poder datar, almenys de manera relativa, algunes parets on els materials ceràmics de l'estratigrafia associada no presentava els suficients fòssils directors (d'altra banda, un factor força comú en les seqüències estratigràfiques d'aquesta fase). Reconeixem que les tipologies constructives, per elles mateixes, no determinen una cronologia absoluta (almenys en la precisió que necessita el present treball). Tanmateix, la repetició de tota una sèrie de trets tipificats, en el marc del jaciment del Castellot dibuixen unes tipologies concretes en funció de l'època.

Els materials arqueològics. Finalment, l'última de les bases fonamentals per establir la cronologia que proposem, i com no podia ser d'una altra manera, és la que es deriva dels materials ceràmics. D'una banda comptem amb la presència d'algunes ceràmiques importades amb una precisió cronològica intrínseca molt més exacta. És el cas del fons de pàtera, forma Lamboglia 21 o 22, de ceràmica

àtica amb una cronologia de segle IV ane. Les ceràmiques de vernís roig ilerget, típiques a partir de segle III ane i que també trobem en estrats propis d'aquesta fase. O alguns fragments de ceràmica de vernís negre dels tallers occidentals, datades entre finals de segle IV ane i del segle III ane. Podríem mencionar també el conjunt de ceràmiques de campanianes A, les ceràmiques ibèriques grises estampillades, o el braçalet de vidre, però tot i ser en molts casos produccions que comencen en el segle III ane, s'han localitzat en nivells de la fase següent, a partir ja del tombant de segle.

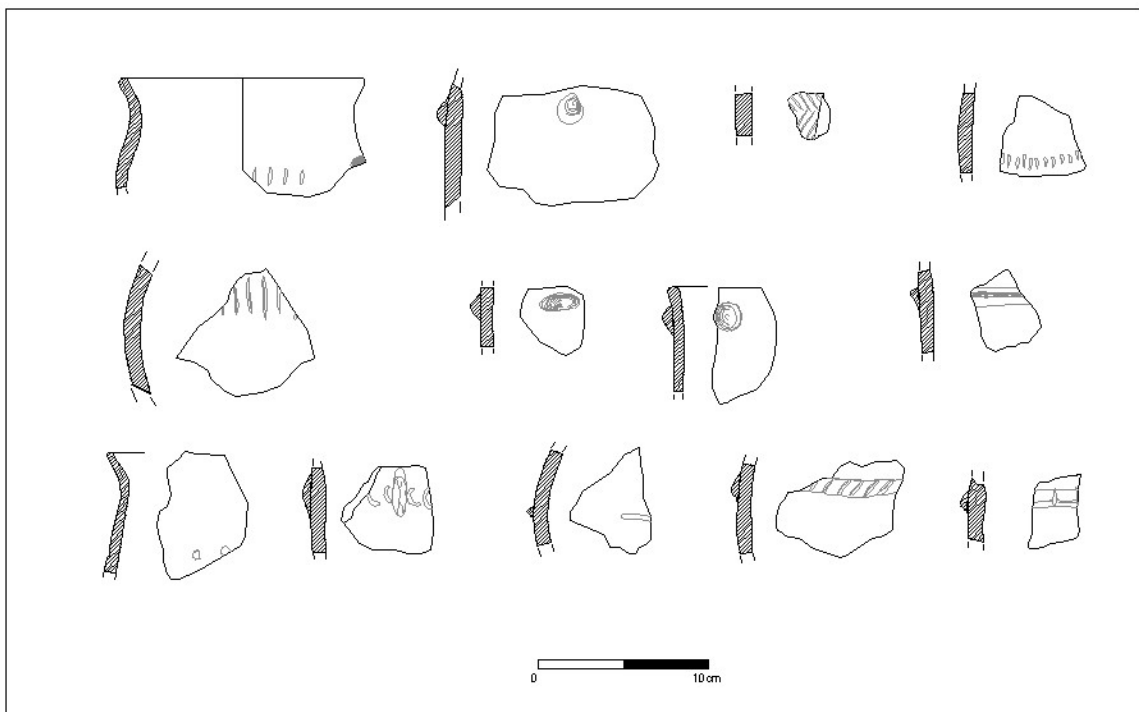
Però no només són les peces importades el que ens determina la cronologia, sinó que també les ceràmiques indígenes fetes a mà, i el que és més important el seu registre percentual en relació a les ceràmiques a torn. Hem vist com en els estrats formatius d'aquest moment, i en els que es desenvolupen i apareixen al llarg dels segles IV i III ane, la presència dels materials a torn és certament molt migrada, essent en molts casos nul·la. Així, en gairebé tots els nivells de paviment, llars de foc i estructures que s'han pogut excavar, les ceràmiques ibèriques comunes tornejadades hi són inexistentes, o de l'ordre del 2 al 5%. Tan sols es detecta la presència de material ibèric a torn en aquells estrats formats en un moment més avançat, com podrien ser unes possibles reparacions de paviment i els rebliments de les sitges, on els percentatges oscil·len entre el 12.8 i 19.5% en el primer cas, i entre el 1.9 i el 11.1% en el segon. Per tant, es comprova que en el moment de bastiment de les estructures del poblat, al llarg del segle IV ane, gairebé no es troben les típiques ceràmiques ibèriques, reduïdes o oxidades, i caldrà esperar a la centúria següent per començar a localitzar-se en uns percentatges que comencen a ser significatius. Ara bé, a pesar de la reduïda mostra, els pocs materials ibèrics a torn localitzats són suficients per determinar-ne les cronologies proposades. Ens estem referint, per exemple, als plats i bols de vora reentrant en ceràmiques grises i oxidades, o els bols bitroncocònics, típics a partir del segle IV ane. Aquestes tipologies, conjuntament amb els materials d'importació abans mencionats ens permeten proposar unes cronologies relatives a partir dels segles IV-III ane segons el cas.

I si ens fixem amb els materials realitzats a mà, de producció eminentment local, també veurem certes diferències amb la cultura material pròpia de la fàcies tradicional cerdana. Aquella, identificada a finals dels anys 60 a partir del jaciment de l'Avellanosa de Targasona (CAMPMAJÓ, 2010: 33), i caracteritzada sobretot a partir dels treballs a Llo per l'equip d'en Pierre Campmajó (CAMPMAJÓ, 1983) feia la seva aparició als segles IX-VIII ane, i tenia el moment de màxim apogeu durant la primera Edat del Ferro (CAMPMAJÓ, 2010: 7). Aquesta tipologia ceràmica (sobretot pel que fa a les decoracions) va esdevenir la pròpia dels jaciments cerdans compresos entre els segles VIII a V ane, i perdurant en els successius pel que fa als atuell. Al costat de la vaixel·la tradicional (les gerres de perfil en S, els vasos bicònics amb la vora exvasada), apareixien les tasses de talla reduïda i els plats. Quant a les decoracions, podien aparèixer a la vora de les peces, al coll i a la planxa o fins i tot en acanaladures per la part interna. Consistien en cordons digitats, sanefes d'ungulacions, o les llargues incisions en línies paral·leles o en espines de peix. Unes característiques pròpies que permetia anomenar-les “decoració cerdana” (CAMPMAJÓ, 2010, 17).

Formes ceràmiques documentades al Castellot i corresponents a la fase ceretana

Tanmateix, en la fase més antiga del Castellot, en els segles IV-III a.n.e., ja es comencen a observar petits canvis tipològics i formals. Comparant els materials amb els de les fases anteriors dels jaciments cerdans es constata la pervivència de les olles i urnes de perfil en "S" així com les gerres de perfil recte, els grans vasos bicònics i les escudelles i plats-tapadora. Però també es documenta l'aparició de nous utensilis, com les copes i els gresols o les tapadores, formes que d'altra banda, algunes d'elles també seran pròpies de les fàcies republicanes de Lo Lladre de Llo (CAMPILLO, 2000: 54-81).

Decoracions corresponents a la fase ceretana del Castellot

I també pel que fa a les decoracions s'observen canvis importants. Es mantenen i es continuen documentant els cordons amb impressions digitals i algunes (poques) ungulacions. Però per contra, s'observa la desaparició absoluta de les llargues incisions, de les decoracions en el llavi de les gerres i també de les acanaladures concèntriques de l'interior. Així mateix, el fenomen coincideix amb l'auge dels cordons incisos, les sanefes incises (i en els dos casos amb tota la variabilitat de possibilitats -verticals, obliqües, divergents, separades,...), els

cordons de pessigades o les petites làmines juxtaposades. També, algunes d'aquestes decoracions desconegudes en l'etapa del bronze final i primer Ferro de Llo, estaran àmpliament documentades en els períodes republicans de Llo o del Roc d'Esperança (CAMPILLO, 2000: 54-81). Conseqüentment i a tall de resum, no es poden assimilar les produccions indígenes dels segles VIII-VI ane de Bronze Final/Primer Ferro, amb les de la fase cerdana del Castellot dels segles IV-III ane, ja que en el segon cas existeix una evolució significativa del material ceràmic, tant pel que fa al repertori formal com en les seves decoracions. Però aquest canvi tipològic, és el que fins aquest moment s'havia documentat a la Cerdanya a partir de finals del segle III ane i sobretot al llarg del segle II ane, el qual, amb les noves dades, ens veiem obligats a retrocedir fins al segle IV ane.

5.3.1.4.3. Horitzó Republicà (Mitjans segle II ane-tercer quart segle I ane)

Planta del Castellot amb les estructures de la fase republicana

Aquesta fase destaca per la gran remodelació que pateix l'antic *oppidum*. La remodelació queda palesa en una reforma estructural que es visualitza en gairebé tots els aspectes del poblat: a nivell defensiu, arquitectònic, urbanístic, funcional,

socioeconòmic,... seguint en molts casos patrons i models clarament romans. Aquests canvis només s'entenen en la mesura que l'indret ha passat a estar controlat per l'administració romana, la qual aprofitarà en benefici propi la gran implantació i influència territorial que tenia l'enclavament, i imposant a la població autòctona unes noves realitats socioeconòmiques.

L'assentament del segle II ane no va variar pel que fa a les dimensions, mantenint una superfície de 0.6 Ha, ja que restava molt ben delimitat pel seu arc defensiu de la part meridional, format pel fossat i la muralla. Tanmateix, el que sí que varià fou l'entrada al mateix. L'antiga porta ubicada al lateral de llevant quedà anul·lada. Al seu lloc es creà l'entrada en el punt central del cinturó defensiu, flanquejada per dues torres quadrangulares a banda i banda, i una casamata al costat d'una d'elles. Pel que fa a l'interior, l'antic poblat de 30 o 40 unitats domèstiques es transformà en un centre de grans edificis de caràcter polifuncional, amb unes superfícies internes que pel que hem pogut documentar oscil·len entre els 100 i els 225m². Cada un d'aquests edificis englobava algunes de les antigues finques, i per tant aprofitaren parcialment les estructures anteriors.

Planta amb la hipòtesi de continuïtat de les estructures republicanes